

AUTONÓMIA & TÁRSADALOM

AUTONOMY & SOCIETY

TANULMÁNYOK:

Rostoványi Zsolt: A nemzetközi rendszer változásai és az orosz civilizációs diskurzus

Zsebők Csaba: „Autonóm kultúra, autonóm világ? – Párhuzamok, eltérések a keleti szláv és a balkáni világban”

Zongor Gábor: A Magyarországi autonómia helyzetének bemutatása a köznevelési intézmények példáján

Szokola László: A magyar diplomácia szerepe a 16. század első harmadának Litván-Moszkvai háborúban

Baranyai Nóra: Autonómia sokféle köntösben

Haász Sándor: Globalizált pluralizmus az individuumban és a szociális munka árnyékában

Váradai Dániel, Pitlik László: A homogenitás és az autonómia fogalmak kapcsolata egymással és a mesterséges intelligencia lehetőségeivel

Varga Norbert – Pitlik László – Szikra Andrea – Nagy Károly Zsolt – Németh Imre – Vancsura István – Rácz Mária: Politológiai haikuk, avagy a természetes és a mesterséges intelligencia találkozása

ISSN 2786-085X

9 772786 085007 >

AUTONÓMIA ÉS TÁRSADALOM

AUTONOMY & SOCIETY

Társadalomtudományi folyóirat

Az "Autonómia és Társadalom" c. folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának "C" besorolású tudományos minősítésével rendelkezik.

ISSN 2786-085X

Főszerkesztő / Editor-in-Chief: Kulcsár László

Főszerkesztő-helyettes / Managing Editor: Domokos Tamás

Szerkesztőségi titkár / Editorial Assistant: Simon Rita

A szerkesztőbizottság elnöke / Senior Advisory Editor: Garaczi Imre

Szerkesztők / Editors:

A. Gergely András

Garaczi Imre

Samu István

Tóth Imre

Vitus Bulbuk István

Bakk Miklós

Nagy Károly Zsolt

Szenkovics Dezső

Varga Norbert

Szerkesztőbizottság / Editorial Board:

Balsay István (Székesfehérvár)

Cserniczkó István (Beregszász)

Duray Miklós (Pozsony)

Hervainé Szabó Gyöngyvér (Székesfehérvár)

Rostás Zoltán (Bukarest)

Stojic Karanovic Edit (Belgrád)

Szilágyi István (Veszprém)

Tonk Márton (Kolozsvár)

Szakmai partnerek / Partners:

Az MTA Veszprémi Területi Bizottsága Gazdaság-, Jog- és

Társadalomtudomány Szakbizottság

Kodolányi János Egyetem Fejlesztő Szociológia Kutatótanszék

Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány

Magyar Városkutató Intézet

A folyóiratban közölt tanulmányok külön is letölthetők az Academia.edu honlapjáról.

Szerkesztőség címe / Office:

8000 Székesfehérvár, Rákóczi u. 25.

E-mail: autonomyandsociety@gmail.com

<https://autonomia.enigmakiado.hu>

<https://tab.mta.hu/veszpremi-teruleti-bizottsag/tudomanyosertekezesek>

Kiadó / Publisher:

ENIGMA 2001. Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.

8000 Székesfehérvár, Tobak utca 17.

E-mail: info@enigma2001.hu

Hungary

Az "Autonómia és Társadalom"-ban megjelenő tanulmányok és ismertetések kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a szerkesztőség, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

TARTALOM

Rostoványi Zsolt

A nemzetközi rendszer változásai és az orosz civilizációs diskurzus	4
<i>Changes in the International system and the Russian discourse on civilisation</i>	<i>4</i>

Zsebők Csaba

„Autonóm kultúra, autonóm világ? – Párhuzamok, eltérések a keleti szláv és a balkáni világban”	28
<i>„Autonomous culture, autonomous world? – Parallels and differences in the eastern Slavic and Balkan worlds”</i>	<i>28</i>

Zongor Gábor

A Magyarországi autonómia helyzetének bemutatása a köznevelési intézmények példáján	36
<i>Presentation of the situation of autonomy in Hungary using the example of public education institutions</i>	<i>36</i>

Szokola László

A magyar diplomácia szerepe a 16. század első harmadának Litván-Moszkvai háborúban	46
<i>The role of Hungarian diplomacy in the Muscovite-lithuanian wars in the first third of the 16th century.</i>	<i>46</i>

Baranyai Nóra

Autonómia sokféle köntösben	64
<i>Autonomy under different guises</i>	<i>64</i>

Haász Sándor

Globalizált pluralizmus az individuuum és a szociális munka árnyékában . . .	80
<i>Globalized pluralism in the Shadow of individual and social work</i>	<i>80</i>

Váradai Dániel, Pitlik László

A homogenitás és az autonómia fogalmak kapcsolata egymással és a mesterséges intelligencia lehetőségeivel	94
<i>The relationship between the Definitions of homogeneity and autonomy and their connection with artificial intelligence</i>	95

Varga Norbert – Pitlik László – Szikra Andrea – Nagy Károly Zsolt – Németh Imre
– Vancsura István – Rácz Mária

Politológiai haikuk, avagy a természetes és a mesterséges intelligencia találkozása.	112
<i>Political Science haikus, or the meeting of natural and artificial intelligence. .112</i>	

GONDOLATOK KÖNYVEKRŐL

Kulcsár László

A külföldi egyetemekre irányuló erdélyi migráció a középkorba	160
A kéziratokra vonatkozó formai és szerkesztési követelmények.	166
Etikai normák	170
<i>Editorial Issues for Authors</i>	172
<i>Ethical Standards</i>	175

A NEMZETKÖZI RENDSZER VÁLTOZÁSAI ÉS AZ OROSZ CIVILIZÁCIÓS DISKURZUS

Rostoványi Zsolt*

Absztrakt

Az egypólusú, az Egyesült Államok hegemoniájára és a nyugati (neo)liberális filozófiára és értékrendre épülő nemzetközi rendszer már jó ideje komoly kihívásokkal szembesül. Véget ért az amerikai hegemonia időszaka, helyét egy poszthegeemoniális korszak vette át. Egyesek szerint már létre is jött, mások szerint fokozatosan, de egyre gyorsabb tempóban formálódik az „új világrend”, amelyet a többpólusúság jellemez. Különösen a két „revizionista” nagyhatalom, Kína és Oroszország formálnak igényt arra, hogy meghatározó szereplői legyenek egy új, többpólusú, nem a nyugati normákon és értékeken alapuló világrendnek, s kialakítsák saját érdekszférájukat. Az elméleti háttérként szolgáló Huntington-i civilizációs paradigma feléledni látszik. Az orosz civilizációs diskurzus alapvető kategóriája a „civilizációs állam” (civilization[al] state) illetve „államcivilizáció” (state civilization), s a belőle következő sajátos orosz civilizációs identitás. Képviselői szerint az orosz és a nyugati civilizáció szemben állnak egymással, értékrendjük nemcsak eltérő, hanem ellentétes. Szolzszenyicin Nyugat-kritikája sok ponton megegyezik a putyini orosz vezetés – és egyik fő teoretikusa, Alexander Dugin – Nyugat-kritikájával, az orosz államcivilizációs modellt és annak értékrendjét, a tradíciót és konzervativizmust állítva szembe a nyugati liberalizmussal és globalizmussal.

CHANGES IN THE INTERNATIONAL SYSTEM AND THE RUSSIAN DISCOURSE ON CIVILISATION

Abstract

The unipolar international system based on Western (neo)liberal philosophy and values has been facing serious challenges for quite a long time. The period of American hegemony has come to an end: a new multipolar world order is being shaped at a quick pace. The two revisionist great powers, China, and Russia, claim to be determining actors in a new, multipolar world order, having not based on Western norms and values and forming their own spheres of interest. The Huntingtonian civilization paradigm as the significant theoretical background seems to be

* Rostoványi Zsolt professzor emeritus, Corvinus Egyetem, Budapest. rostovan@uni-corvinus.hu

rebounding. „Civilization(al) state” (or „state civilization”), and the unique Russian civilizational identity are major categories of the Russian civilizational discourse. According to their exponents, Russian and Western civilizations are confronting each other, as their value systems are not only different but diametrically opposed. There are many coincidences of Solzhenitsyn’s sharp criticism of the West with Putin’s (and one of his theoreticians, Alexander Dugin’s) West criticism, contrasting the Russian state civilization model, its value system, tradition, and conservatism with Western liberalism and globalism.

BEVEZETÉS

A 2022. február 24-én kirobbant orosz-ukrán háború hatásai olyan mértékben érintik a globális nemzetközi rendszer egészét, hogy akár egy „új világrend” létrejöttéről is beszélhetünk. Nemzetközi rendszer, nemzetközi rend, világrendszer, világrend – a világ nemzetei/államai közötti viszonyokat, kapcsolatrendszert (nemzetközi kapcsolatok) kifejező fogalmak. Mint a legtöbb társadalomtudományi fogalom esetében, konszenzusos definícióról ez esetben sem beszélhetünk, az egyes szakértők különbözőképpen értelmezik fenti fogalmakat, sokan pedig felváltva, szinonim kategóriaként használják.

Henry Kissinger a „Világrend” címet adta könyvének, de emellett – miután maga is leszögezi, hogy „nem létezik általánosan elfogadott definíciója a rendszernek” – használja a nemzetközi rend, a nemzetközi rendszer, a nemzetközi kapcsolatok rendszere, illetve a vesztfáliai rendszer kifejezéseket is (Kissinger 2015). Jelen tanulmányban nem az a célunk, hogy a különböző fogalmakat elemezzük és értelmezzük, hanem hogy rámutassunk azokra a – mindenekelőtt Oroszország pozícióit érintő – változásokra, amelyek a nemzetközi kapcsolatok rendszerében világviszonylatban végbementek az elmúlt évtizedekben, s amelyeknek döntő lökést adott az orosz-ukrán háború.

Ennek kapcsán azonban mindjárt kezdetben érdemes néhány megjegyzést tenni. Nem ez az első alkalom az elmúlt évtizedekben/évszázadokban, amikor egyes politikusok, szakértők, gondolkodók olyan horderőjűnek ítélik a nemzetközi rendszerben végbemenő változásokat, hogy egy „új világrend” beköszöntéről – illetve az addigi, „régi” világrend végéről – beszélnek. A legismertebb ezek közül George H.W. Bush amerikai elnök 1991. szeptember 11-én az amerikai kongresszus előtt mondott beszéde¹. Mindez alig több, mint egy hónappal az után történt, hogy az amerikai elnök 1991. augusztus 1-jén a kijevei parlamentben elmondta elhíresült „kijevei csirke” beszédét, amelyben ekkor még óvta attól az ukránokat, hogy elszakadjanak a Szovjetuniótól.² Ők Bush tanácsát nem fogadták meg: augusztus 24-én az Ukraán Legfelső Tanács deklarálta Ukrajna függetlenségét, amelyet december 1-jén referendum erősített meg. (Hamarosan az amerikai elnök álláspontja is megváltozott.)

Mindig történik valami új, jelentős kihatású esemény, gyakorta mennek végbe olyan folyamatok, amelyek következménye az addigi világrend megváltozása, valamiféle új világrend lesz. A 20. században három nagy „világrendszer-váltás” ment végbe: az első, majd a második világháborút, illetve a nyolcvanas-kilencve-

nes évek fordulójának korszakos történelmi eseményeit, a Szovjetunió és a keleti szövetségi rendszer szétesését követően. A közelmúlt nemzetközi rendszerében végbement változások – a 2008–2009-es gazdasági világválság, a koronavírus-járvány, és a következményeként kirobbant válság, továbbá az orosz-ukrán háború – sok szakértőt arra késztettek, hogy a 2020-as éveket is úgy jellemezzék, mint egy új világrend beköszöntét. „A 2010-es években fokozatosan felbomlott a régi világrend, és a 2020-ban kirobbant globális válsággal lezárult az átmenet az új világrendre” (Ágh 2020, 2022 9-58.)³ Más vélemények szerint viszont „új világrend felépítésének még nincsenek meg az előfeltételei” (Balázs 2019).

Az orosz-ukrán háború (hivatalos orosz terminológiával „különleges katonai művelet”) alapjaiban kérdőjelezte meg a fennálló nemzetközi rendszert (világrendet), hiszen Oroszország – ráadásul az ENSZ BT egyik állandó tagja – figyelmen kívül hagyta, pontosabban megsértette azokat a normákat és értékeket, azokat az alapelveket, amelyekre a második világháborút követő – az ENSZ, illetve a nemzetközi jog által is legitimált – nemzetközi rendszer épült. Ilyenek például az egyes országok szuverenitása, önrendelkezési joga, avagy az erőszak, az agresszió tilalma.

Az orosz-ukrán háború ugyanakkor amellett, hogy önmagában is hatalmas kataklizma, nemcsak – talán lehet úgy is fogalmazni: nem is elsősorban – kiváltott, hanem inkább felerősített bizonyos, a nemzetközi rendszerben már jó ideje nyomon követhető változásokat, súlypont-áthelyeződéseket, átrendeződéseket. Mindezek együttvéve indokolhatják, hogy új világrendről beszéljünk. Az események ugyanakkor ismét ráirányították a figyelmet egy fontos fogalom, a civilizáció kategóriájának megkerülhetetlenségére a nemzetközi rendszer folyamatainak elemzésében.⁴

Oroszország ugyanis a „civilizációs állam” (avagy Putyin szavaival „államcivilizáció”) tipikus esete, s az orosz politikai gondolkodásban az elmúlt évtizedekben – legyen szó akár Szolzsenyicinnről, akár a Putyinhoz közel álló „sztárfilozófusról”, Alekszander Duginról – a civilizáció kérdése központi helyet foglal el. Az utóbbi időben ráadásul ennél többről van szó: a civilizáció, illetve kultúra erőteljesen tovább politizálódott és biztonsági tényezővé vált, „biztonságiasult”: az új orosz nemzetbiztonsági stratégia részévé vált. Az orosz-ukrán háború geopolitikai, illetve biztonsági aspektusai sem vizsgálhatók a civilizációs tényező elemzéseibe történő bekapcsolása nélkül.

A MODERN NEMZETKÖZI RENDSZER

Találóan fogalmaz Kissinger: „valódi »világrend« még sohasem létezett. Amit ma világrendnek nevezünk, azt Nyugat-Európában találták ki [...] anélkül, hogy bevonták volna a többi kontinenst és civilizációt, vagy egyáltalán tudomást vettek volna a létezésükről” (Kissinger 2015 10-11).

A modern nemzetközi rendszer alapjait a harmincéves háborút (1618–1648) lezáró vesztfáliai békeszerződések teremtették meg. A (nemzet)államok váltak

a vesztfáliai rendszer kizárólagos aktoraivá, kapcsolataikat – vagyis a nemzetközi kapcsolatokat – a nemzetközi jog szabályozza, s a rendszer működésének fő tényezői, illetve alapelvei a területiség, a territorialitás (együttal a hatalom forrása), a szuverenitás (az egymás belügyeibe történő be nem avatkozás) és a biztonság. Az egész vesztfáliai rendszer az „államrezonon” (raison d'état) és a nemzeti érdeken, az államok egyenjogúságán, továbbá az államok közötti hatalmi egyensúlyon alapul.

A második világháború után alapvető változások mentek végbe a nemzetközi rendszerben. Kialakult a két nagyhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió, valamint szövetségeseik, a nyugati és a keleti blokk politikai-ideológiai-katonai szembenállásán és állandó rivalizálásán alapuló kétpólusú (bipoláris), hidegháborús nemzetközi rendszer. A Kelet és a Nyugat eredetileg földrajzi kategóriákat az egymással szembenálló politikai-ideológiai tömbök jelölésére használták.

A hidegháborús szembenállás „két világa” mellett hamarosan megjelent a nemzetközi szinten a „harmadik világ” is, amely nemcsak – nem is elsősorban – politikai-ideológiai síkon különült el a másik két „világtól”, hanem a „gazdag–szegény”, „fejlett–elmaradott/fejlődő” kategória-párok mentén. Újabb földrajzi fogalmak nyertek sajátos politikai jelentéstartalmat mindenekelőtt a gazdasági szóhasználatban, mégpedig az Észak és a Dél – a „gazdag” Észak és a „szegény” Dél. A „harmadik világ” terminus lényegében azonos értelemben volt használatos, mint a „Dél”, illetve a „fejlődő országok”.

1989-ben egymás után buktak meg a kelet-európai szocialista/kommunista rendszerek, 1990-ben a balti államok kinyilvánították függetlenségüket, 1991. decemberében pedig Belovezsckaja Puscsában az orosz, az ukrán és a belorusz elnökök deklarálták a Szovjetunió megszűntét – semmisnek nyilvánítva a Szovjetunió megalakulásáról szóló 1922. december 30-i szerződést –, s helyette létrehozták a konföderációs alapokon szerveződő Független Államok Közösségét (FÁK). Ezzel – elvileg legalábbis – véget ért a hidegháború, a kelet-nyugati megosztottság és a kétpólusú nemzetközi rendszer. Egy szuperhatalom maradt, az Amerikai Egyesült Államok.

A hidegháború utáni, „poszt-bipoláris” nemzetközi rendszert a létrejöttét követő évtizedekben az Egyesült Államok dominanciája, illetve hegemoniája jellemezte. Kissinger szavaival „az új évezred hajnalán vitathatatlanul Amerika a világ vezető állama, akkora hatalom birtokában, amilyen a múlt nagy birodalmi közül egy sem rendelkezett. [...] A 20. század utolsó évtizedében az Egyesült Államok – uralkodó pozíciója okán – a nemzetközi stabilitás nélkülözhetetlen elemévé vált.”

Megoszlanak a szakértői vélemények abban a tekintetben, vajon a kétpólusú nemzetközi rendszer helyébe lépő „új világrendet” az unipolaritás, egypólusúság jellemezte-e? Erre a kérdésre Charles Krauthammer sokat idézett esszéjében egyértelmű igennel válaszol (Krauthammer 1990-91 23-33). „A világ hatalmi központja a megkérdőjelezhetetlen szuperhatalom, az Egyesült Államok [...] A hidegháború utáni világ legszembeötlőbb sajátossága egypólusúsága.” Henry

Kissinger óvatosabban fogalmaz: „A Szovjetunió szétesésével a világ bizonyos értelemben többpólusúvá vált” (Kissinger 2015 99).

Megítélésünk szerint a poszt-bipoláris nemzetközi rend legalábbis első időszakát az unipolaritás jellemezte. Az Egyesült Államok „egyszerre vált az első és egyben az egyetlen valóban globális hatalommá”, mégpedig négy kulcsfontosságú területen: katonai potenciál, gazdasági erő, technológiai fejlettség és a kultúra egyedülálló vonzása (Brzezinski 1999). Ezek nemzetközi elosztása egyértelműen egy pólus – az USA – javára történt. Az amerikai hegemonia olyan tényezőkben nyilvánult meg, mint hogy az USA volt a multilaterális nemzetközi intézmények meghatározó szerepével és a liberális nemzetközi normák elfogadásával és érvényesítésével jellemezhető rendszer alapvető szabályainak megalkotója, az USA volt a rendszer legerősebb, a rendszer működését a leginkább befolyásolni képes szereplője, amelyik igényt formált a regionális szerepvállalásra a kulcsrégiókban (globális katonai jelenlét, akár nyílt katonai beavatkozás, szövetségi rendszerek, partnerségi kapcsolatok). Az Egyesült Államok vált a „hegemón stabilitás” biztosítékává.

Nem véletlen azonban, hogy egyes szakértők már a múlt század kilencvenes éveinek elejétől a nemzetközi rendszer multipoláris jellegéről beszélnek, összefüggésben az Egyesült Államok nemzetközi rendszerben elfoglalt szerepének a változásával. Paul Kennedy történész professzor 1987-ben megjelent könyvében az Egyesült Államok, mint a legnagyobb hatalom „relatív hanyatlásáról” beszél, összefüggésben az USA-t fenyegető veszéllyel – amellyel a korábbi nagyhatalmak is szembesültek –, mégpedig a „birodalmi túlterjeszkedéssel” (imperial overreach). Ez azt jelenti, hogy „az Egyesült Államoknak jelenleg szerte a világon sokkal több érdekeltsége és kötelezettsége van, mint amennyinek az ország, erejét tekintve, egyidejűleg eleget tudna tenni” (Kennedy 1992 483).

Mások kicsit későbbre teszik az unipoláris rend erodálódásának kezdetét, konkrétan „a moralista rezsimváltást célul kitűző felelőtlen háborúk, vagy ahogy általában nevezni szokták a »terror elleni háború« meghirdetésére.” (Hammer 2022). Ide sorolható az Egyesült Államok katonai beavatkozása Afganisztánban, Irakban vagy Líbiában, amelyek demonstrálták az USA kiterjedt nemzetközi katonai jelenlétének a kudarcát. Mindezek egyfelől erősen megrengették az USA tekintélyét, másfelől gazdasági, politikai és társadalmi problémák és megosztottságok sorát hozták a felszínre és erősítették fel az Egyesült Államokon belül is (Frank 2016).

Véget ért az amerikai hegemonia időszaka és beköszöntött egy poszthegemoniális korszak, amelyben az Egyesült Államok megpróbálja megtartani nemzetközi elsőségét, miután e téren komoly kihívói jelentkeztek – mindenekelőtt Kína és Oroszország –, amelyek egyre határozottabb igényt formálnak saját érdekszférájuk kialakítására. Különösen Kínát kell kiemelni, amely most már nem csupán gazdasági-technológiai, hanem politikai és katonai téren is egyre jelentősebb nemzetközi tényezővé válik.

A nemzetközi kapcsolatok neorealista elmélete szerint az unipoláris nemzetközi rendszer kiegyensúlyozatlan erőviszonyai elősegítik új, feltörekvő nagyh-

talmak színre lépését és a visszatérést a hatalmi egyensúly politikájához azzal a céllal, hogy korlátozzák a rendszer pólusát alkotó állam hatalmát és visszaállítsák a rendszer „természetes” multipolaritását (Sears 2016).

A hidegháború utáni nemzetközi rendszer a neoliberalizmus (gazdaság)filozófiáján alapul, amelynek fő értékei a jogállamiság, a demokrácia és a szabadpiacok. A kétezzer-tíz évek második felétől azonban a nemzetközi rendszernek egyre komolyabb kihívásokkal kellett szembesülnie. Megjelentek ugyanis a színtéren azok a már említett „revizionista” nagyhatalmak – mindenekelőtt Kína és Oroszország –, amelyek mind erőteljesebben törekedtek az USA dominálta nemzetközi rendszer megváltoztatására, s maga a revizionizmus mind szélesebb körben nyert teret több más állam külpolitikájában, amint azt a felerősödött területi viták, vagy a szabadkereskedelemmel szembeni erősödő szkepszis is tanúsítják (Menon 2022).

A nemzetközi rendszer változásai a gyakorlati cáfolatát adták a kilencvenes évek elejének euforikus hangulatában született olyan, a nemzetközi rendszert magyarázó paradigmának, mint Francis Fukuyama „a történelem vége” koncepciója. Fukuyama a hegeli historicizmus, a történelmi-társadalmi evolucionizmus alapján úgy vélte, hogy véget ért a nagybetűs Történelem, vagyis „az egyetlen, összefüggő és következetes fejlődési folyamatként értelmezett történelem [...] amelybe minden idők minden népének minden tapasztalata beletartozik” (Fukuyama 2014 6). Az emberiség eljutott ideológiai fejlődésének a végpontjára, győzelmet aratott a liberális demokrácia, amelynek nincs alternatívája. Jóllehet a társadalmi fejlődés nem egyenes vonalú, egyértelmű koherens evolúciós folyamatról van szó, amelyet egyfajta „haladás” jellemez, s amelynek végpontja a liberális demokrácia.

Nem véletlen, hogy Fukuyama tézisért számtalan bíráló érte, melyekre részletesen kitér a munkája 2006-os kiadásához írt Utószóban. Nem véletlen az sem, hogy a Time magazin 2022. március 14/21-i számának címlapján egy orosz tank látható a következő címmel: „A történelem visszatérése. Hogyan rombolta szét Putyin Európa álmait.” („The Return of History. How Putin Shattered Europe’s Dreams.”)

CIVILIZÁCIÓK A NEMZETKÖZI RENDSZERBEN

Nemcsak az orosz-ukrán háború (orosz terminológiával: különleges katonai művelet) vizsgálatához, háttérének megértéséhez, hanem az orosz gondolkodásmódhoz, Oroszország és a Nyugat viszonyának elemzéséhez is nélkülözhetetlen a civilizáció kategóriája. Samuel Huntington volt az, aki a kilencvenes évek elején hatalmas vitákat kiváltott teóriájával felhívta a figyelmet a civilizációk nagy szerepére a modern nemzetközi rendszerben (Huntington 1998).

Huntington „civilizációs paradigmája” Fukuyama teóriájának az ellentéte. Lényege, hogy a hidegháború utáni nemzetközi rendszerben a fő konfliktusok, a fő törésvonalak civilizációk között húzódnak, a világpolitika multicivilizációssá vált.

Bár továbbra is a nemzetállamok a fő szereplők, azonban viselkedésüket, lépéseiket a civilizációs hovatartozás erőteljesen befolyásolja. Huntingtonnál meghatározó kategória a civilizáció, mégpedig elsősorban többes számú verziója, vagyis civilizációk. Definíciója szerint a civilizáció a legnagyobb kiterjedésű kultúra, a legnagyobb, kulturális szempontból még összetartozó egység, az identifikáció legtagabb szintje.

A nemzetközi rendszer sohasem képezett harmonikus egységet. Ellenkezőleg: mindig is komoly megosztottságok jellemezték. A kétpólusú nemzetközi rendszeren belüli Kelet–Nyugat szembenállás alapvetően politikai-ideológiai természetű volt. A Nyugat és a Kelet („nem Nyugat”) között ugyanakkor létezik egy mélyebb és szélesebb szembenállás (törésvonal) is, amelynek gyökerei évszázadokkal ezelőtt alakultak ki, összefüggésben a kolonizáció és az ezzel együtt járó nyugatosítás rendkívül ellentmondásos folyamatával. Huntington ezt a szembenállást nagyon markánsan, elsősorban civilizációs szempontból fogalmazza meg, mint a „Nyugat és a többiek” (West–Rest) közötti éles törésvonal.

Huntington munkáját majd másfél évtizeddel megelőzően Szolzszenyicin is a civilizációk fontos szerepét hangsúlyozza – mégha nem is a civilizáció, hanem a rokon értelmű kultúra kifejezést használja –, amikor arról beszél, hogy a világban mennyivel mélyebbek a törésvonalak annál, amilyenek a felszínen látszanak. Nemcsak a két világhatalom, az Egyesült Államok és az akkori Szovjetunió, illetve az általuk képviselt két „világ” közötti törésvonalról van szó. Mellettük ugyanis létezik egy „harmadik világ” is, amely szintén törésvonalak által tagolt. „Bármely ősi és mély gyökerekkel rendelkező autonóm kultúra [...] autonóm világot alkot, amely a nyugati gondolkodás számára talányokkal és meglepetésekkel van tele.” (Solzhenitsyn 1978). Szolzszenyicin fel is sorol néhányat, mint például Kínát, Indiát, a muszlim világot és Afrikát – amelyek mindegyike Huntingtonnál egy-egy civilizációt alkot.

Szolzszenyicin értelemszerűen a Nyugathoz, a nyugati világhoz való viszony függvényében tárgyalja a kérdést, Japánt bizonytalanul, Izraelt biztosan a nyugati világhoz sorolva.⁵ Oroszország is ezer évig egy ilyen kategóriához tartozott, a Nyugat azonban – miután megtagadta autonóm jellegét – soha nem értette meg, mint ahogy nem érti a kommunizmus által foglyul ejtett Oroszországot sem.

„A felsőbbrendűség vaksága [...] fenntartja azt a meggyőződést, hogy a bolygó minden területének a mai nyugati rendszerek fejlettségét kell elérnie.” – jelenti ki Szolzszenyicin. Eszerint a szemlélet szerint a Nyugaton kívüli világot csupán ideiglenes tényezők akadályozzák meg abban, hogy ezt a fejlődési utat kövessék. A Szolzszenyicin által felvetett kérdés hátterében azonban nem csupán a Nyugat felsőbbrendűségéről alkotott vélekedés, nem csupán politikai-ideológiai megfontolások állnak. A háttérben egy filozófiai problémával, egy „klasszikus” filozófiai ellentét párral állunk szemben: ez pedig az univerzalizmus vs. relativizmus/partikularizmus ellentét párja, amely az emberi fejlődés alapvető kérdéseit érinti. Merre tart a világ – egy irányba, vagy sem? Ugyanazt a fejlődési utat kell-e minden régiónak/civilizációnak bejárnia, ugyanazokon a fejlődési szakaszokon kell-e

átmennie? Egyenes vonalú, unilineáris vagy párhuzamos, ciklikus, multilineáris fejlődési útról/utakról beszélhetünk? És végül: csak egyetlen, nagybetűs Történelem létezik-e, avagy különböző történelmek?

Kétségtelen tény, hogy minden civilizációnak megvan a maga sajátos diskurzusa, világnézete, világlátása, világszemlélete, a saját magáról és a világról alkotott képe, ami nagyrészt a hagyományokban, a múlt örökségében gyökerezik. A civilizációk egyfajta specifikumot kölcsönöznek az általuk behatárolt földrajzi régióknak, egyúttal megkülönböztetve azt más civilizációktól.

CIVILIZÁCIÓK ÉS ÉRTÉKEK

A kolonizáció óhatatlanul valamiféle fejlődést indukált a Nyugat kolonizáló nagyhatalmaitól függő, gyarmati-félgymati országokban, ezt azonban sokszor erőszakos úton érte el, az elmaradottság állapotában tartva ezeket a területeket. Ez a „Nyugat–nem Nyugat” – vagy más aspektusból közelítve Észak–Dél – törésvonal azután sokaknál Nyugat–Kelet törésvonallá alakult át, mégpedig nem is csak a kétpólusú nemzetközi rendszer pólusai közötti politikai-ideológiai szembenállás értelmében, hanem civilizációs-kulturális értelemben, a meghatározó filozófia és az értékek szintjén is.

Itt ugyanis sokkal többről van szó, mint „puszta” ideológiáról – mégpedig értékekről és normákról. Az egyik fő kérdés ugyanis az, vajon azok a nyugati intézmények – és azok a nyugati értékek – amelyek a kolonizáció folyamata során kerültek át a nem nyugati régiókba, de amelyek kétségkívül a nyugati civilizáció „termékei”, vajon egyetemes értékek – amelyek a fejlődésből eredően először a nyugati társadalmakban jelentek meg, de mint a fejlődés bizonyos fokának velejárói, szükségszerű volt elterjedésük a nem nyugati régiókban/civilizációkban is –, avagy egy partikuláris civilizáció (a nyugati) értékei, amelyek a nyugati fejlődési modell szerves részei.

Amikor Huntington felsorolja a nyugati civilizáció specifikumait (klasszikus örökség, nyugati kereszténység, a spirituális és a világi autoritás elkülönülése, a jog uralma, társadalmi pluralizmus, képviseleti testületek, individualizmus stb.) találónak jegyzi meg, hogy szinte egyik említett vonás sem kizárólag csak a Nyugatra jellemző, illetve ezek közül számos vonás a nyugati civilizáció egyes korszakaiban sem érvényesült, azonban éppen sajátos kombinációjuk adja a nyugati civilizáció specifikumát (Huntington 100-105). Ez a magyarázat, bár kétségkívül helytálló, aligha visz közelebb annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy vajon pontosan melyek is az egyes civilizációk (többes számban) fő jellemvonásai, legyen szó bármelyik civilizációról.

Időről időre felerősödik a „nyugati” értékek és normák univerzalizmusáról vagy partikularizmusáról folyó vita, amely jelentősen túllépve a filozófia kérdésekről folytatott akadémiai viták keretein, politikai dimenziókkal rendelkezik. A korábbi gyarmatok függetlenné válása, majd a posztkoloniális diskurzusok nyomán egy „globális őshonosodási” folyamat vált általánossá a nem nyugati világban (Hun-

tington 1998 136-143). Ez a retraditionalizációnak is nevezhető folyamat a nem nyugati kultúrák újjáéledésében, az „ázsiasodásban”, reislamizációban stb., a saját gyökerekhez fordulásban, a saját civilizációs-kulturális értékek hangsúlyozásában (lásd többek között az „ázsiai értékekről” szóló, vagy az orientalizmus kapcsán kibontakozott vitát) nyilvánult meg.

Az orosz politikai gondolkodók (neo)eurázsianista szárnya – és az Oroszországban hatalmon lévő politikai vezetés – határozottan úgy foglal állást, hogy a Nyugat által univerzálisnak tartott értékek egyáltalán nem egyetemesek, hanem kizárólag a nyugati civilizáció sajátos értékei, amelyeket nem lehet más civilizációkra ráerőltetni. Az „orosz (állam)civilizációnak” ugyanakkor megvannak a maga saját hagyományaiból, saját történelmi múltjából fakadó értékei.

Az orosz politikai gondolkodás jelentős képviselői erőteljesen bírálják a nyugati civilizációt. E téren nincs nagy különbség a több évtizeddel ezelőtti Szolzsenyicin vagy a mai Alekszander Dugin között. „A modern nyugati civilizáció egy veszélyes tendencián, az ember és anyagi szükségleteinek imádatán alapszik” – jelenti ki Szolzsenyicin, aki szerint a nyugati civilizációt a totális gyengeség jellemzi. Szolzsenyicin a materializmust, a spiritualitás háttérbe szorulását, a despiritualizált humanizmust emeli ki (Solzhenitsyn 1978).

Vladislav Surkov – aki az elmúlt évtizedben fontos politikai posztokat töltött be az orosz vezetésben, egyebek mellett Putyin személyes tanácsadója is volt – a digitális kommunikáció nyelvezetét felhasználva képszerűen fogalmaz. „Bármennyire is hasonlóak az orosz és az európai kulturális modellek, eltérő szoftverek működtetik őket, interfészeik pedig inkompatibilisek” (Surkov 2018).

Dugin egyértelműen állást foglal abban a kérdésben, hogy a Nyugat által egyetemesnek tartott értékek valóban egyetemesek-e? Válasza határozott nem. A multipoláris világrend döntési centrumainak „nem szabad elfogadniuk, hogy a nyugati normák és értékek univerzalizmusa (demokrácia, liberalizmus, szabadpiac, parlamenti demokrácia, emberi jogok, individualizmus vagy kozmopolitizmus) legyen a nemzetközi kapcsolatok sine qua nonja, valamint teljesen függetleníteniük kell magukat a nyugati intellektualizmus és szellemiség hegemoniájától” (Kiss 2018).

Putyin a Valdai Klub vitafórumán 2022. október 27-én tartott beszédében kijelentette, hogy a Nyugat kultúrájának, világnézetének, illetve értékeinek univerzalizmusát hirdeti, a nemzetközi közösség többi tagjától pedig ezen értékek feltétel nélküli elfogadását várja. Ezt követően az orosz elnök idézi Szolzsenyicin a Harvard diplomaosztó ünnepségén 1978-ban mondott beszédének a következő, korábban már általunk is idézett mondatát: „A felsőbbrendűség állhatatos vakasága (ami mindmáig tart, jegyzi meg Putyin) folyamatosan fenntartja azt a hitet, hogy bolygónk minden régiójának a mai nyugati rendszerek fejlettségi szintjét kell elérnie”.⁶

„Mindezt 1978-ban mondta” – folytatja Putyin. „Azóta semmi sem változott. Az eltelt csaknem 50 évben a vakaság, amelyről Szolzsenyicin beszélt és amely nyíltan rasszista és neokolonialista, különösen torz formákat öltött.” Putyin kü-

lönbséget tesz a neoliberais értékek és a tradicionális értékek között. Utóbbiak egyediek, mivel egy partikuláris társadalomból, annak kultúrájából és történelmi háttéréből erednek, éppen ezért nem kényszeríthetők senkire sem.

De melyek ezek a csak az orosz civilizációra és kultúrára jellemző sajátos értékek? A 2021. július 2-án elfogadott új orosz nemzetbiztonsági stratégia részleteiben foglalkozik a civilizáció és kultúra kérdésével, elsősorban azzal a fenyegetéssel, amelyet a kultúra nyugatosítása, a kulturális szuverenitás elvesztése jelenthet és amelynek forrásai az Egyesült Államok és szövetségesei, a transznacionális vállalatok, az NGO-k és különböző vallási, terrorista és egyéb szélsőséges szervezetek. Fent említettek kifejezetten támadják az „orosz értékeket”, veszélyeztetve Oroszország „kulturális szuverenitását”. A dokumentum prioritásként kezeli „a hagyományos orosz spirituális-morális értékek, kultúra és történelmi emlékezet” védelmét, vagyis a biztonságpolitika részévé teszi, „biztonságiasítja” az orosz civilizációt és kultúrát, az „orosz értékeket” (Cooper 2021).

Melyek is a tradicionális orosz spirituális és morális értékek? A dokumentum egész hosszú listát sorol fel, úgymint élet, méltóság, az ember jogai és szabadsága, patriotizmus, az anyaföld szolgálata és az iránta érzett felelősség, erős családok, a spirituális elsődlegessége a materiálissal szemben, humanizmus, kollektivizmus, kölcsönös tisztelet, a generációkon átívelő történelmi emlékezet, Oroszország népeinek egysége – és még folytathatnánk a sort. Mint a felsorolásból is látszik, általános emberi értékekről van szó, amelyek esetében igen nehéz lenne kimutatni az orosz sajátosságokat.

AZ OROSZ CIVILIZÁCIÓS DISKURZUS

Az elmúlt évtizedben új civilizációs fogalom nyert teret a nemzetközi rendszer elemzésében, mégpedig a „civilizációs állam” (civilization[al] state), illetve „államcivilizáció” (state civilization) fogalma, s ezáltal a civilizáció eredetileg alapvetően kulturális kategóriája a korábbinál még erőteljesebben átpolitizálódott. A civilizációs állam, vagy államcivilizáció olyan közép- illetve nagyhatalmakra vonatkoztatható, amelyek birodalmi múlttal rendelkeznek, s amelyek esetében a civilizációs identitás meghatározó szerepet játszik a kül- illetve a belpolitika formálásában. Ide sorolhatjuk Kínát, Indiát, Törökországot és mindenekelőtt Oroszországot is. Oroszország, a sajátos orosz fejlődés, a birodalmiság tárgyalása kapcsán megkerülhetetlen a civilizáció fogalmának a vizsgálata. Ezen „civilizációs államok” esetében a „nemzetállam” 19. századtól széles körűen elterjedt „klasszikus” kategóriája aligha alkalmazható, a civilizációs állam épp a nemzetállam ellenében fogalmazódik meg.

Amíg a Nyugat által létrehozott, vesztfáliai típusú nemzetközi rendszer alapegységei a nemzetállamok, az orosz politikai gondolkodásban viszont a civilizációk/kultúrák. Az orosz fejlődés elemzésében kiemelkedően fontos szerepe van a civilizációs-kulturális tényezőnek, a rokon (ebben az esetben a szláv) nemzetek közösségének, a szláv-ortodox civilizáció esetében a sajátos orosz világszem-

léletnek, a sajátos orosz civilizációs értékeknek, az „orosz népléleknek”, amely egyértelműen megkülönbözteti Oroszországot a Nyugattól.

Alekszander Dugin – némiképp pontatlanul, értelemszerűen saját teóriáját alátámasztandó – utal Huntington elméletére, aki a „civilizációk összecsapásáról” beszélt. Huntingtonnak „abszolút igaza volt”, Fukuyama viszont „abszolút tévedett” – mondja egy előadásában. „Civilizációk vannak – nagy S-szel a végén⁷ – és ezek egyike Oroszország” (Dugin 2022a). Huntington igazát pedig épp Ukrajna példájával tudjuk igazolni – jelenti ki. Dugin gondolatmenete szerint „a fő szereplők nem államok, hanem civilizációk”. (Az igazság kedvéért tegyük hozzá, hogy Huntington épp a nézeteit ért kritikák miatt nyomatékosította, hogy a nemzetközi rendszer fő szereplői továbbra is a nemzetállamok, csakhogy lépéseiket erőteljesen befolyásolják a civilizációs tényezők.)

A civilizációs diskurzus nem csupán az Ukrajnával vívott háború (különleges katonai művelet) kapcsán vált Putyin politikájának a szerves részévé, hanem már 2012 elején, harmadik elnöki mandátumáért folytatott kampánya során. Nyikolaj Zlobin orosz politikatudós-történész egyenesen „új Putyinról” beszél, aki lényegesen különbözik a megelőzőktől. Első elnöksége alapvetően a politikáról, a második a gazdaságról szólt, míg a harmadik az ideológiáról: „Putyin 3.0 az értékek elnöke” (Linde 2016). Az orosz politikai diskurzusban határozott „civilizációs fordulat” ment végbe (Linde 2016). A Putyin által is hangsúlyozott „civilizációs modell” ugyanis megteremti a megfelelő alapot a sajátos orosz nemzeti identitás számára.

Ez a putyini civilizációs modell ténylegesen egy „államcivilizáció” (goszudársztvo-civilizácija). „Évszázadokon keresztül Oroszország multietnikus nemzetként fejlődött, mint egy államcivilizáció, amelyet az orosz nép, az orosz nyelv és a mindannyiunk számára őshonos orosz kultúra köteléke fűzött egybe, egyesítve valamennyiünket és megakadályozva, hogy feloldódjunk a világ sokféleségében.”⁸ „Oroszország [...] mindig is államcivilizációként fejlődött, amelyet az orosz nép, az orosz nyelv, az orosz kultúra, az orosz ortodox egyház és az ország egyéb tradicionális vallásai erősítettek meg. Ez pontosan az az államcivilizációs modell, amely államunk politikáját alakítja.”⁹

A civilizációs diskurzus hangsúlyozása nem változtat a putyini politika alapvetően állam-centrikus jellegén, amint azt az államcivilizáció elnevezés is mutatja. Ellenkezőleg: a markáns sajátosságokkal bíró orosz civilizációs identitás teremti meg azokat az alapokat, amelyeken az állam, mint politikai entitás nyugszik. A civilizáció-fogalom pedig messze túllépve a történelmi vagy kulturális meghatározottságon, politikai ideológiává válik (Linde 2016).

A megkülönböztethető sajátosságokkal rendelkező orosz állam-civilizációs modellnek, a belőle következő orosz civilizációs identitásnak lokális, regionális és globális konzekvenciái vannak. Belpolitikailag lehetővé teszi, hogy a nem-orosz etnikumúak is magukénak érezzék az orosz civilizációs identitást, külpolitikailag pedig az elhatárolódást a magát univerzálisnak feltüntető nyugati civilizációtól.

OROSZ BIRODALMISÁG

A neoeurázsianizmus irányzatának képviselői nem államban gondolkodnak, hanem civilizációban és kultúrában, illetve birodalomban. „Oroszország elképzelhetetlen birodalom nélkül” – jelenti ki Alexander Dugin, aki az orosz nagyhatalmi-birodalmi törekvések egyik mai teoretikai megalapozójának is tekinthető (Szilágyi 2019). Lehet arról vitatkozni, hogy Dugin tanácsadója-e Putyinnek, vagy sem. Nem ez a lényeg, hanem az, hogy teóriájának elemei jól nyomon követhetők a putyini Oroszország a birodalmi státuszt visszaszerezni kívánó külpolitikájában.

Előszeretettel – és némiképp pontatlanul – szokták idézni Putyin 2005. április 25-én mondott beszédének egy mondatát: „a Szovjetunió összeomlása az évszázad nagy katasztrófája”. A mondat a beszédben pontosan így hangzott el: „a Szovjetunió összeomlása az évszázad nagy geopolitikai katasztrófája. Ami pedig az orosz nemzetet illeti, igazi drámává vált. Honfitársaink milliói találták magukat orosz területen kívül. Ráadásul a dezintegráció járványa Oroszországot magát is megfertőzte” (Putin 2005).

A „nemzeti katasztrófa”, mint Oroszországra vonatkoztatott kifejezés Putyin többször is használt terminus technicus. A 2013. szeptember 19-én, a Valdai Club konferenciáján mondott beszédében már többes számban, „a 20. század nemzeti katasztrófáiról” beszél, miután „két különböző alkalommal is megtagasztalhattuk az állam összeomlását”. Mindez hatalmas csapást mért a nemzet „kulturális és spirituális kódjára” (Putin 2013).

A „civilizációs identitás”, és a „kulturális kód” ugyancsak Putyin előszeretettel használt kategóriái. Oroszország – sajátosságaiból eredően – multietnikus társadalom. Viszont az orosz nép „nagy küldetése, hogy egyesítsen és összefűzzön egy civilizációt [...], egyesítse az orosz-örményeket, az orosz azeriket, az orosz németeket, az orosz tatárokat és másokat egy olyan állambizvitációban, amelyben nincsenek etnikumok és ahol a »hovatartozást« a közös kultúra és a közösen birtokolt értékek határozzák meg. Ez a civilizációs identitás az orosz kultúra dominanciájának a megőrzésén alapul, azonban ezt a kultúrát nemcsak az etnikai oroszok képviselik, hanem mindazok, akik ezt az identitást vallják, tekintet nélkül etnikai hovatartozásukra. Ez egyfajta kulturális kód, amelyet az elmúlt néhány évben heves támadások érték, ellenséges erők megpróbálták megtörni, azonban mégis fennmaradt. Támogatni, erősíteni és védeni kell.”¹⁰ Mindebből immanensen következik, hogy az orosz „kulturális kódot”, ha szükséges, az államnak kell megvédenie a külső és belső támadások ellen.

2022. szeptember 30-ai, a négy ukrain régió, Herszon, Donyeck, Luhanszk és Zaporizzsja annektálását bejelentő beszédében ismét nemzeti katasztrófának nevezte a Szovjetunió lerombolását, amelyet az „akkori párt-eliték képviselői hártároztak el anélkül, hogy megkérdezték volna az emberek véleményét [...] Sokan egyik pillanatról a másakra szülőföldjüktől elszakítva találták magukat.”¹¹

Oroszországnak alapvető geopolitikai érdekei fűződnek a nagyhatalmisághoz, illetve a birodalmisághoz. Putyin már 1999-ben, ügyvezető elnökként a nagyhata-

talmiságot (gyerzsavnoszty) jelölte meg, mint egyik alapvető értéket és ideológiai referenciapontot (másik három a statizmus, a patriotizmus és a társadalmi szolidaritás.)¹² Alexei Miller, a történelemtudomány professzora találóan fogalmazott 2021 novemberében, az orosz birodalom 300. évfordulója alkalmából írt cikkében. „Két birodalom romjain élünk – az Orosz Birodalom és a Szovjetunió. Mint kollektív identitásunk pilléreit örököltük a hajthatatlan vágyat szuverenitásunk és nagyhatalmi státuszunk megőrzése iránt. A szovjet birodalmi tapasztalatból örököltük az etnicitás intézményesítését és területiesítését (territorialisation) autonóm köztársaságok formájában, ami eleve lehetetlenné teszi egy nemzetállam építését Oroszországban. Helyette a birodalmi örökség kreatív transzformációjának a szükségességét feltételezi országunk politikai berendezkedése leendő formáinak a kialakításába.”¹³ És pont ilyen politikai forma az államcivilizáció.

Jóllehet a geopolitikai, illetve biztonsági szempontok vizsgálata nem ennek a tanulmánynak a feladata, azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy a geopolitikai, illetve biztonságpolitikai kérdések szorosan összefüggenek az orosz civilizációs modell, illetve az orosz államcivilizáció problematikájával. Putyin már idézett 2005-ös beszédében kijelentette: „Céljaink a nemzetközi szintén teljesen világosak – biztosítani határaink biztonságát és kedvező külső feltételeket teremteni belső problémáink megoldásához. [...] Oroszországnak folytatnia kell civilizációs küldetését az eurázsiai kontinensen. E küldetés lényege, hogy a demokratikus értékek és a nemzeti érdekek kombinációjával gazdagítsuk és erősítsük történelmi közösségünket.”¹⁴

KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

Az Oroszország jellegére, hovatartozására, identitására vonatkozó erős megosztottság évszázadok óta jellemzi az orosz gondolkodást (Szilágyi 2019). Nyilvánvalóan leegyszerűsítve két fő irányzat különböztethető meg egymástól: a nyugatos és a szlavofil. Huntington szerint a hidegháború végetértével Oroszország ismét „meghasznált”, „szétszakadt” országgá vált (torn country)¹⁵, miután „kiújult a nyugatosok és a szlavofilek klasszikus küzdelme” (Huntington 1998 141).

A szlavofilekhez kapcsolódóan a kilencvenes évektől neoeurázsianizmus néven újjáéledt az eurázsianista gondolati irány is. Mindez két, egymástól eltérő fejlődési út koncepciót is jelent, az unilineáris, illetve a multilineáris fejlődést. Előbbi – a nyugatos – Európát, a Nyugatot tekinti mintának s fő céljának a nyugati fejlődési út követését – egyfajta nyugatosítást –, a Nyugattól való elmaradás csökkentését, az ország nyugatias jellegének erősítését tartja. Oroszország ezáltal részévé válhat annak az „egyetemes civilizációnak”, amelynek egy lépcsőfokát a nyugati civilizáció képviseli.

A szlavofil, illetve a neoeurázsianista irány viszont a nyugatitól eltérő, sajátos orosz fejlődési modellben gondolkodik. Fontos kiindulópontja, hogy Oroszország nem nevezhető „tisztán” európai államnak, hanem egyfajta átmenetet képvisel Európa és Ázsia között. Oroszország se nem Kelet, se nem Nyugat, sem

Európa, sem Ázsia – Oroszország Eurázsia. Szolzenyicin szerint „Oroszország nem volt sem Nyugat, sem Kelet. Oroszország különálló kontinens volt, különleges civilizáció. Olyan, amelyből tucatnyi volt a Földön. Például a kínai civilizáció, az indiai civilizáció, a muszlim civilizáció. Nem több, mint egy tucat.”¹⁶

Vladislav Surkov pontosan leírja Oroszország „köztes” helyzetét. „Oroszország négy évszázadot töltött azzal, hogy Kelet felé, majd újabb négyet azzal, hogy Nyugat felé orientálódjon. Arra irányuló törekvései, hogy gyökeret verjen, mindkét esetben kudarcot vallottak.” (Surkov 2018). A megoldást Surkov szerint valamiféle „harmadik út”, „harmadik típusú civilizáció” jelenthetné, ez azonban kevéssé valószínű. Ami inkább elképzelhető, az egy „duális civilizáció”, amely magába építi Keletet és Nyugatot, amely egyidejűleg európai és ázsiai, következésképpen sem teljesen ázsiai, sem teljesen európai.

Ez a kettősség persze nem csupán az orosz gondolkodást jellemzi. Szinte minden régió, minden civilizáció esetében tanúi lehetünk a modern kor kihívásaira adott eltérő válaszoknak, amelyeknek általában két fő – egymással ellentétes – irányzata, típusa alakult ki: egyik a Nyugatot mintának tekintő, a másik pedig az autochton civilizáció sajátosságaira építő (Brzezinski 1997).

A Szovjetunió összeomlása együtt járt az orosz birodalom megszűntével. Brzezinski 1997-ben megjelent könyvében egy olyan geopolitikai környezet kialakítását tartotta szükségesnek, amely kedvez Oroszország beolvasásának egy nagyobb és fokozatosan bővülő európai együttműködési rendszerbe. Ehhez valódi partnerkapcsolatot kell kialakítani „a birodalmi múltját remélhetőleg maga mögött tudó és Európa felé orientálódó” Oroszországgal (Brzezinski 1997 269). A kilencvenes és a kétezres években úgy tűnt, Brzezinski óhaja valóra válik, hiszen jól érzékelhető közeledés volt megfigyelhető Oroszország és a Nyugat között. Egyre pozitívabbá vált a Nyugat Oroszország-képe, egyre erősödött – különösen a kultúra és a sport területén – a nyugati orosz befolyás, ha úgy tetszik: soft power.

Az amerikai Time magazin 2007-ben Putyint az év emberévé választotta, aki „visszahozta országát a káoszból”. Oroszország tagja lett a világ fejlett országait tömörítő G7 csoportnak (amelynek neve ezért G8-ra változott). 2006-ban Szentpétervár adott otthont a G8-ak csúcstalálkozójának, ahol Putyin, mint házigazda szívélyesen fogadta a világ akkori politikai vezetőit: George W. Bush amerikai elnököt, Tony Blair brit miniszterelnököt, Angela Merkel német kancellárt és másokat.

A közeledésnek komoly lökést adott 2001. szeptember 11. és a meghirdetett terrorizmus elleni háború. Oroszország a terrorakciót követően elsőként biztosította együttérzéséről az USA-t, s Putyin rendkívüli taktikai érzékkel használta ki ezt a történelmi pillanatot a külpolitikai nyitásra, Oroszország felsorakoztatására a Nyugat mellett, s nem kis meglepetést keltve bejelentette Oroszország NATO-csatlakozási szándékát is! „Oroszország az európai kultúra része és én nem szeretném, ha országom elszigetelődne Európától és [...] attól, amiről gyakran úgy beszélünk, mint a civilizált világ. [...] Ezért nehéz lenne a NATO-t, mint ellenséget elképzelnem” (Hoffman 2000).

Ez a helyzet azonban hamarosan megváltozott, az ígéretesen fejlődő Oroszország – Nyugat kapcsolatokban a kétezertízes évek elejétől törés következett be, ami véget vetett Oroszország nyugati nyitásának. Innen egyenes út vezetett a Krím annektálásáig, Oroszország fokozódó elszigetelődéséig, az orosz-ukrán háború kirobbantásáig és Oroszország Nyugattal való teljes szembefordulásáig. Putyin 2023. február 21-ei beszédében már nem Ukrajna, hanem a Nyugat az első számú ellenség.

TÖBBPÓLUSÚ VILÁGREND

A neoeurázsianizmus képviselői – mindenekelőtt Dugin – határozottan szembeszállnak az egypólusú világrenddel, az atlantizmuson alapuló globalizmussal, miután az az Egyesült Államok vezette Nyugat gazdasági, technológiai fölényére, a nyugati civilizáció „felsőbbrendűségére” épül. A 21. századot Dugin szerint az atlantisták, az egypólusú globalizmus hívei és az eurázsianisták, a többpólusú világrend támogatói közötti küzdelem határozza meg (Szilágyi 2020).

Az unipoláris világrend lényege, hogy egyetlen, hegemon döntési centrum létezik. A multipoláris világrend viszont több olyan döntési centrumot feltételez, amelyek megfelelő gazdasági függetlenséggel rendelkeznek ahhoz, hogy megvédjék szuverenitásukat.¹⁷ Dugin ugyanakkor aláhúzza, hogy „a multipoláris világban [...] a pólusok többé nem nemzetállamok, hanem államok-kontinensek (states-continents), birodalmak”. Mindez – teszi hozzá – világosan nyomon követhető a speciális katonai művelet során (Dugin 2022).

Dugin az egypólusú világrend mellett határozottan ellenzi a pólusok nélküli világot is, ami szerinte nem lenne más, mint az unipoláris világrend folytatása, az amerikai „olvasztótégely-modell” egyetemességének a deklarálása. Ez egy teljesen kozmopolita korszakot jelentene, amelyben megszűnnének a civilizációs és kulturális különbségek.

„Aligha lehet kétséges, hogy nincs szó egypólusú világrendről. Emberek és országok emelik fel hangjukat az önrendelkezés és a civilizációs és kulturális identitás mellett, ami ütközik egyes országok arra irányuló törekvéseivel, hogy fenntartsák dominanciájukat a katonai szférában, a politikában, a pénzügyekben, a gazdaságban és az ideológia terén” – jelentette ki Putyin egy 2014-ben, orosz nagyköveteknek és külképviseleknek tartott konferencián.¹⁸ „Az unipoláris dominancia jelenlegi időszaka meggyőzően demonstrálja, hogy amennyiben csupán egy hatalmi központ létezik, az nem teszi a globális folyamatokat kezelhetőbbé.” Ilyen helyzetekben ugyanis a domináns ország és „szatellitái” megpróbálják saját univerzálisnak tartott modelljüket ráerőltetni a világ többi részére. Jóllehet a hidegháború véget ért, nem valamiféle transzparens megállapodásokat tartalmazó békeszerződéssel zárult. „Mindez azt a benyomást kelti, hogy a hidegháború úgynevezett »győztesei« úgy döntöttek, hogy saját igényeiknek és érdekeiknek megfelelően átalakítsák a világot.”¹⁹

CIVILIZÁCIÓK APOKALIPTIKUS ÖSSZECSAPÁSA

Oroszország Ukrajna ellen indított „különleges katonai művelete” egyes teoretikusoknál áttevődött vallási/metafizikai síkra, két civilizáció – a nyugati és az orosz – apokaliptikus összeecsapására. Dugin két civilizációt állít szembe egymással: egyik a tengeri hatalmon, másik a szárazföldi hatalmon alapul (see power against land power). Előbbi a Nyugat, beleértve a modernitást, a technológiát, a kapitalizmust, a piacgazdaságot, „Karthágó a rómaiakkal szemben vagy Athén a spártaiakkal szemben, vagy Velence a Bizánci Birodalommal szemben”. Egy civilizáció, amelyik a materialista megközelítésen és stratégiaileg a tengeri hatalmon alapul, szemben egy másik civilizációval, amelynek teljesen mások az értékei: méltóság, tradíció, konzervativizmus, nemzeti érdek, család, vallás, kereszténység. Modernitás szemben a tradícióval. Modern, globalista, posztmodern, liberális Nyugat – Oroszország ellen (Dugin 2022a).

A különleges katonai művelet kimenetele Dugin szerint az egész világrendre nézve komoly következményekkel fog járni. Amennyiben Oroszország győz, nem jön létre a liberálisok által szorgalmazott világkormány, hanem helyette egy olyan multipoláris világ, amelyben Oroszország, Kína és a közeljövőben India megerősítik szuverenitásukat és pozíciójukat, ezzel szemben a globalizációt támogató, szuverenitásukról lemondani hajlandó liberális Nyugat és szövetségeseinek pozíciói drámaian gyengülnek.

Dugin számba veszi azokat a területeket, amelyeken – a nemzetközi kapcsolatok elméleteit figyelembe véve – a különleges katonai hadművelet egyidejű konfliktusokkal jár:

- unipolaritás és multipolaritás,
- a nemzetközi kapcsolatokban a realizmus és a liberalizmus elméleti irányzatai,
- a kis identitás (mesterséges ukrain nácizmus) és a nagy identitás (Oroszország és az eurázsiai testvériség),
- a szárazföldi civilizáció és a tengeri civilizáció a tengerparti zónáért (Rimland) folytatott küzdelme,
- a bukott állam és az újjáéledő birodalom között.

„Szemünk előtt, kezünk és vérünk által zajlik jelenleg az ideák nagy történelme” (Dugin 2022b) Arra viszont nem tér ki, mi lenne akkor, ha nem Oroszország győzne.

A 2022. szeptember közepén Harkiv térségében sikeresen végrehajtott ukrán ellentámadás apokaliptikus vízióra készíti Dugin: „A harmadik világháború küszöbén állunk”. Oroszország a kollektív Nyugattal, a NATO-val és szövetségeseivel áll háborúban, akik rákényszerítették ezt a háborút Oroszországra, mivel Oroszország teljes megadását, behódolását, feldarabolását kívánják elérni (Dugin 2022c). Ezek a mondatok kísértetiesen visszaköszönnék Putyin 2023. február 21-én mondott beszédében²⁰, miszerint az oroszok nem az ukránok, hanem

a Nyugat ellen harcolnak, a Nyugat célja Oroszország elpusztítása, s a háborút a Nyugat kezdte. Ezt a gondolatot erősíti meg Dmitrij Peszkov, a Kreml szóvivője egy 2023. február 28-án adott interjújában: A NATO immáron nem Oroszország hagyományos ellenfele, hanem ellensége.²¹

A beszédben Putyin nagy teret szentel a civilizációs értékeknek, a nyugati és az orosz értékek ütközésének. A Nyugat agresszív támadást indított Oroszország „hagyományos értékei” ellen. Az a Nyugat, amelyik valójában romlott értékeket képvisel, hiszen még a pedofíliát is normálisnak tekint. Putyin a melegházasságot is megemlíti, jóllehet aláhúzza, hogy ott felnőtt emberekről van szó, akiknek joguk van ahhoz, hogy saját életüket éljék, ugyanakkor a Szentírás szerint a házasság férfi és nő közötti kapcsolat.

Dugin egy 2022. november 4-én adott televíziós interjújában a háborút vallási/metafizikai síkra helyezte. „Ez egy szent háború. Nem véletlen, hogy meg lett hirdetve a dzsihád. Ez egy szent háború a sátáni Nyugat ellen. [...] Ha Kadirovnak van bátorsága ezt nyíltan kimondani, mi sem tétovázhatunk, hogy ezt megtegyük. Ez egy pravoszláv/ortodox háború, a pravoszláv keresztény Oroszország, a szent Oroszország végső, apokaliptikus, eszkatologikus háborúja az antikrisztus ellen. Ez a különleges katonai művelet lényege.”²²

Egyébként mindjárt az orosz-ukrán háború elején megjelent a színen az iszlám vallási tényező is, mégpedig meglehetősen sajátos módon, ugyanis mindkét szembenálló fél soraiban harcolnak – egymás ellen – muszlimok. A csecsenek Ramzan Ahmadovics Kadirov vezetésével az oroszok elkötelezett támogatói, míg az ukrainai muszlimok – mindenekelőtt a krími tatárok – az ukrán felet támogatják. Szalah Mezsiev csecsen fő muftí 2022. február 27-én dzsihádot, szent háborút hirdetett „Allahért és a Koránért [...] a nyugati Sátán ellen”, amelynek fő célja „Oroszország és az iszlám megvédelme a Nyugat által terjesztett szennytől és erkölcstelenségtől”. Ukrajna ugyanis „a nyugati züllöttség melegágya”. Kadirov vallásügyi tanácsadója, az ugyancsak tanult vallástudós, Adam Sahidov „lefordította” az eseményeket az „iszlám nyelvére”. Ukrajnában mudzsáhidok harcolnak, s akik elesnek, mártírok (sahíd) lesznek. Azt is aláhúzza, hogy nem ellentétes a sariával és nem minősül hitetlenségnek (kufr) az, hogy a muszlimok orosz keresztény katonai vezetés irányításával harcolnak. A 622-es medinai alkotmányra hivatkozott, amelynek értelmében muszlimok és zsidók fogtak össze a közös külső ellenség ellen.

Szaíd Iszmagilov, aki 2022. júniusáig az ukrainai szunnita muszlimok imámja volt, viszont kijelentette, hogy az ukrainai muszlimok a földjüket védik és felszólította a muszlimokat, hogy ne harcoljanak Putyin oldalán.

UKRAJNA JELENTŐSÉGE

Ukrajna az orosz biztonságpolitika, illetve az orosz birodalmiság kulcstényezője. Brzezinski Ukrajnát kulcsfontosságú geopolitikai pillérnek tartja, amelynek stratégiai fontosságát földrajzi elhelyezkedése határozza meg. A legnagyobb

problémát Ukrajna elvesztése okozta Oroszországnak, miután erősen leszűkítette Moszkva mozgásterét. Az eurázsiai birodalmiság elképzelhetetlen Ukrajna nélkül – jelenti ki Brzezinski 1997-ben megjelent híres munkájában (amelyre Dugin is több ízben hivatkozik). Ukrajna függetlensége 52 millió olyan ember elvesztését jelentette, „akik etnikai és vallási szempontból elég közel állnak az oroszokhoz ahhoz, hogy Oroszországot valóban nagy és magabiztos birodalmi állammá tegyék” (Brzezinski 1999 126-127). Bár explicite ki nem mondva, Brzezinski idézett mondata is a civilizációra utal.

Ukrajna Putyin számára több szempontból is létfontosságú. Az ország tipikus „ütközőövezet” Oroszország és a Nyugat, illetve konkrétan a NATO között. Emiatt is Oroszország minimális elvárása Ukrajnától a semlegesség, el nem kötelezettség. Az orosz elnök 2011 októberében kezdeményezte egy fontos, új politikai és gazdasági szervezet, az Eurázsiai Gazdasági Unió létrehozását. Ez a szervezet egyértelműen Oroszország vezető szerepére épül, s a posztszovjet térség második legfontosabb állama, Ukrajna nélkül jelentéktelen szervezetté degradálna. Az ukrajnai történéseknek ugyanakkor komoly következményei lehetnek az orosz belpolitikára is: egy esetleges demokratizálódás, mint példa komoly kockázatot jelenthet az orosz elnök hatalma számára. Már a kétezertized évek elejétől, az ukrajnai válság kezdeteitől nyilvánvaló volt, hogy Moszkva a nyomásgyakorlás minden lehetséges eszközét megragadja, hogy ne engedje ki Ukrajnát saját érdekszférájából.

2013 júliusában Putyin Kijevbe látogatott, hogy részt vegyen a kereszténység keleti szlávok általi felvételének 1025. évfordulóján. Érzelmileg túlfűtött beszédében hangsúlyozta a három keleti szláv nép – az orosz, az ukrán és a fehérorosz – rokonságát, nyelvi és vallási közelségüket, szoros történelmi kapcsolataikat (Sz. Bíró 2019). Alig több, mint fél évvel az orosz-ukrán háború kirobbanása előtt Putyin még tovább lépett. 2021. július 12-én közzé tett egy terjedelmes esszét Oroszország és Ukrajna 1100 éves közös történelméről, történelmi egységéről.²³ „Egy nép vagyunk” – így Putyin –, amelyet a Kijevi Rusz óta a nyelv és a vallás is összeköt. Fehéroroszország, Kisoroszország (Ukrajna) és Nagyoroszország mindig is egybetartozott, csupán külső erők akarnak éket verni közéjük. Napjaink Ukrajnája nem más – jelenti ki Putyin –, mint a szovjet korszak terméke.

Kétségtelen tény, hogy a Kijevi Rusz (862-1240) Oroszország kulturális-történelmi előzményének is a szerves része. A mongol-tatár hódításokat, majd Kijev lerombolását követően azonban a súlypont áttevődött Moszkvára. A 14. századtól kezdődően mind érzékelhetőbbé váltak a különbségek a Fehéroroszország, illetve Ukrajna területén kialakuló szláv identitások között. A történelmi események a mai Ukrajnát „kettévágták”, mégpedig egy nyugati és egy keleti részre. 1922-ben Kelet-Ukrajna a Szovjetunió, Nyugat-Ukrajna Lengyelország része lett, majd a második világháborút követően Nyugat-Ukrajna is a Szovjetunió részévé vált.

Ez az éles kettéosztottság, a törésvonal Kelet-Ukrajna és Nyugat-Ukrajna között az utóbbi évtizedekben is világosan nyomon követhető. Ez a törésvonal meghatározóan civilizációs/kulturális jellegű, tárgya a Nyugathoz vagy Kelethez

tartozás, a Nyugat vagy Oroszország felé történő orientáció. Ukrajna „kettéhasadt állam (cleft country), két különböző kultúrával” – véli Huntington (1998), miután Ukrajnán keresztülfut a Nyugatot és az ortodox területeket elválasztó civilizációs törésvonal.

Ezt a megosztottságot jól szemlélteti az 1994-es és a 2004-es ukrajnai elnökválasztások szavazatainak megoszlásáról készült térkép. 1994-ben a hivatalban lévő, magát nacionalistának tartó Leonyid Kravcsuk Nyugat-Ukrajna 13 körzetében szerezte meg a szavazatok több mint 90%-át, míg az orosz-párti Leonyid Kucsma Kelet-Ukrajna 13 körzetében nyert hasonló aránnyal. Hasonló volt a helyzet a 2004-es választásokon, amit jól szemléltet a két induló, az orosz-barát Viktor Janukovics és a Nyugat-barát Viktor Jusczenko szavazati arányairól készült térkép.²⁴ A nyugat-ukrajnai választási körzetekben – kettő kivételével – Jusczenko mindenütt 60% fölötti, a körzetek többségében 70% fölötti eredményt ért el, míg Janukovics kelet-ukrajnai eredményei teljesen hasonlóak.

Szergej Lavrov orosz külügyminiszter 2014 februárjában publikált egy cikket (idézi Linde 2016), amelyben felhívja a figyelmet Huntington Ukrajnára vonatkozó azon megállapítására, miszerint Ukrajna két civilizáció közötti törésvonal mentén helyezkedik el. Ez jelentős mértékben megnehezíti az ország politikai vezetésének a helyzetét, vagyis, hogy melyik irányba kormányozzák az országot, Nyugat vagy Kelet felé. Eddig az ilyen irányú kísérletek nem vezettek eredményre, sőt esetenként súlyos belpolitikai konzekvenciákkal jártak. Lavrov Huntingtonra hivatkozó megjegyzései bizonyítják azt a célt szolgálták, hogy felhívják a figyelmet az orosz kormány álláspontjára, miszerint Ukrajnának semlegesnek, el nem kötelezettnek kell maradnia.

Ugyanebben az évben Putyin is – ha nem is ilyen közvetlen módon – kitért Huntington Ukrajnával kapcsolatos megállapításaira. Arról beszélt, hogy növekszik a valószínűsége az olyan konfliktusoknak, amelyekben közvetlen vagy közvetett módon érintettek a világ nagyhatalmai. Itt nemcsak „hagyományos” multinacionális konfliktusokról van szó, hanem egyes államok belső instabilitásáról különösképpen abban az esetben, ha ezek az országok a nagyhatalmak geopolitikai érdekeinek a metszéspontjában, vagy „kulturális-történelmi, gazdasági, civilizációs »kontinensek« határán helyezkednek el. Ukrajna [...] egy példája az ilyen konfliktusoknak, amelyek erősen befolyásolják a nemzetközi hatalmi egyensúlyt.”²⁵

Ukrán „nemzetállamról” eleve csupán 1991-től, Ukrajna függetlenné válásától beszélhetünk. Ez azonban csak formális értelemben igaz, mivel egységes történelmi nemzettudat, közös történelmi emlékezet ekkor még nem létezett. Léteztek különböző történetek/történelmek, eltérő narratívák, amelyek kezdtek összeállni, összerendeződni és hozzájárulni a nemzetté válás lassú folyamatán át a születőben lévő modern politikai nemzet létrejöttéhez. Ezt a folyamatot rendkívüli módon felgyorsította az orosz-ukrán háború kirobbanása. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az ukrán nemzettudat, a nemzeti identitás egységesülése és megszilárdulása kifejezetten Oroszország és az orosz nemzet ellenében történik.

KÖVETKEZTETÉSEK

Napjainkban a nemzetközi rendszer (világrend) felgyorsult átalakulásának lehetünk tanúi. Az Egyesült Államok hegemoniájával jellemezhető egypólusú világrend már a kétezres évek közepére megszűnt. A 2022 februárjában kirobbant orosz-ukrán háború egy olyan poszthegemoniális konfliktus, amelyben a nemzetközi rendszer egy meghatározó szereplője – Oroszország – kérdőjelezi meg és veszi semmibe az USA és szövetségesei által kialakított, a nemzetközi jogon alapuló status quot, a nemzetközi normákat.

Az átalakulásokban, a különböző aktorok retorikájában a politikai, gazdasági, katonai és biztonsági szempontok mellett meghatározó szerephez jut a civilizációs tényező. A civilizációs diskurzus, a nyugati és az orosz civilizáció szembeállítás, az eltérő, sőt ellentétes civilizációs értékek hangsúlyozása már hosszú ideje nyomon követhető az orosz politikai gondolkodás eurázsianista irányzatának gondolatkörében, s napjainkra szerves részévé vált a „hivatalos” orosz politikai diskurzusnak.

Mindez azt is bizonyítja, hogy a hidegháború időszakára jellemző Kelet–Nyugat szembenállás nem szűnt meg, csupán az akkor dominánsnak tűnő politikai-ideológiai jellege helyett civilizációs elemei erősödtek fel és kaptak a korábbinál nagyobb hangsúlyt, mint például a nyugati értékek univerzalizmusának megkérdőjelezése, az eltérő értékek ütközése és „biztonságiasítása”.

A Kelet–Nyugat (avagy Huntington pontosabb kifejezésével Nyugat–nem–Nyugat [West–Rest]) törésvonal, amennyiben a politikai-ideológiai tényezőknél mélyebbre tekintünk, több évszázados – a kolonizáció kezdeteitől napjainkig tartó – megosztottságot jelent. Ez valójában a különböző civilizációk – Szolzszenyicin kifejezésével autonóm kultúrák – közötti, az eltérő érték- és normarendszerekből eredő megosztottság. A Nyugat mindegyik nem-nyugati civilizációt saját mércéjével méri, jóllehet mindegyiknek megvannak a maguk – nemcsak a Nyugattól, hanem a többi civilizációtól is eltérő – sajátosságai.

Szolzszenyicin erőteljes Nyugat-kritikája sok pontjában megegyezik az orosz (neo)eurázsianizmus Nyugat-kritikájával. Maga alternatívát deklaráltan nem kínál, azt azonban határozottan kijelenti, hogy a Nyugatot nem tekinti követendő modellnek, s nyomatékosan hangsúlyozza a spiritualitás, illetve a morális tényező kiemelkedő jelentőségét a „despiritualizált, keresztény örökség nélküli humanizmussal” szemben. A putyini orosz vezetés – építve az egyik fő teoretikus, Alexander Dugin nézeteire – az orosz „államcivilizációs” modellt, annak értékrendjét kínálja a Nyugat alternatívájaként, a tradíciót, a konzervativizmust, mint pozitív értékeket állítva szembe a nyugati liberalizmussal és globalizmussal.

JEGYZETEK

- 1 A beszéd meghallgatható: <https://www.youtube.com/watch?v=7ag5yi1zRJo> A világrend kapcsán meg kell említeni azt is, hogy az „új világrend” kifejezés jelentéstartalma immanensen eleve magában hordoz valamiféle összeesküvés elméletet. Eszerint létezik egy olyan „háttérhatalom”, amely a világon az eseményeket valójában mozgatja, irányítja, amelynek elsődleges célja a nemzetközi szervezetek közreműködésével az egyes nemzetállamok nemzeti szuverenitásának a gyengítése és egy világkormány létrehozása. Bővebben lásd Robertson (1993). A szerző neves amerikai protestáns fundamentalista „televangelista”, ismert média-személyiség, akinek 700-as Klub c. műsora állandóan fut egy magyarországi televíziós csatornán. „Az a hatalom, mely elnököket és miniszterelnököket állít pozícióba, nem a nyílt színen munkálkodik, hanem a színpalak mögött.” (Robertson 1993 107.o.).
- 2 Bush says Ukraine should accept loose union with USSR. The Boston Globe, August 2. 1991. <https://web.archive.org/web/20140610054016/http://www.highbeam.com/doc/1P2-7671451.html>
- 3 A szerző „hármás válságról” beszél, mégpedig gazdasági-társadalmi, környezetvédelmi és egészségügyi válságokról.
- 4 A civilizáció-fogalom értelmezéséhez lásd Rostoványi (2022).
- 5 A civilizációs hovatartozás gyakran egyáltalán nem pontosan behatárolható. Izraeli Szolzsenyicin egyértelműen a nyugati civilizációhoz sorolja, Huntington viszont munkája egy lábjegyzetében azon morfondírozik, vajon beszélhetünk-e zsidó civilizációról, amikor látszólag minden adott hozzá. Törökország esetében még nehezebb a kérdés. Huntington szerint Törökország az ataturki erőltetett modernizációs/nyugatosítási folyamat beindítása óta „szétszakadt identitású ország” (torn country), amely ingadozik az iszlám és a nyugati identitás között (Huntington 1998 108-109.o.). Davutoglu, korábbi török miniszterelnök és külügyminiszter ezzel a meghatározással szemben előnyben részesíti a pozitív, geopolitikai jellegű meghatározást: „Törökország Afroeurázsia fő geopolitikai övezeteinek kölcsönhatási területén található modern nemzetállam.” Vö. Davutoglu (2016 24).
- 6 Vlagyimir Putyin beszéde. Plenary session of the 19th meeting of the Valdai International Discussion Club, October 27, 2022. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69695>
- 7 Dugin az angol nyelvű civilizáció többes számára utal - civilizationS
- 8 Putyin: Address to the Federal Assembly, December 12, 2012. The Kremlin, Moscow. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/17118>
- 9 Putyin beszéde: Meeting of the Valdai International Discussion Club, September 19, 2013. A konferencia témája: Russia's Diversity for the Modern World. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19243>
- 10 Russia: The Ethnicity Issue. Prime Minister Vladimir Putin's article for Nezavisimaya Gazeta, 23 January 2012. <http://archive.premier.gov.ru/eng/events/news/17831/>
- 11 Extracts from Putin's speech at annexation ceremony. Reuters, 2022.09.30. <https://www.reuters.com/world/extracts-putins-speech-annexation-ceremony-2022-09-30/>
- 12 Putyin 1999. december 30-án a Nyezaviszimaja Gazétában megjelent cikkéből idézi Fabian Linde: State Civilisation (2016).
- 13 Alexei Miller: The 300th Anniversary of the Russian Empire. Valdai Discussion Club, 08.11.2021. <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-300th-anniversary-of-the-russian-empire/>
- 14 Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, April 25, 2005. The Kremlin, Moscow. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>
- 15 Huntington könyvének magyar fordításában a szerző által eredetileg használt „torn country” kifejezést „meghasonlott ország”-ként adja vissza a fordító. Magunk szerencsésebbnek tartjuk a „szétszakadt ország” kifejezést.
- 16 Solzhenitsyn, on Civilization, Self-Restraint and Right Living. Részletek Sergei Miroshnichenko „Live Not By Lies” című, Szolzsenyicinről készült trilógiájának első részéből (orosz nyelvű, angol felirattal). <https://www.youtube.com/watch?v=oi07qmSvgsW>
- 17 Alexandre Douguine: Pour une théorie du monde multipolaire. Paris, Ars Magna Éditions, 2013. c. művének különböző helyeiről idézi Kiss Lajos András: Alekszandr Dugin politika- és álamelmélete – egy multipoláris világrend víziója. Magyar Közigazgatás, 2018/3, pp. 22-55.
- 18 Conference of Russian ambassadors and permanent representatives, July 1, 2014. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46131>
- 19 Meeting of the Valdai International Discussion Club, October 24, 2014. A konferencia témája: The World Order: New Rules or a Game without Rules. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>
- 20 Vladimir Putin's Address to Federal Assembly of Russia Feb 21 2023 – Full Speech English Subtitles. <https://www.youtube.com/watch?v=o4p5plrQ4Mk>

- 21 Peskov: Russia will not resume START nuclear talks until Washington listens to Moscow. Reuters, February 28, 2023. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-will-not-resume-start-nuclear-talks-until-washington-listens-moscow-2023-02-27/>
- 22 Dugin nyilatkozata megtekinthető https://hvg.hu/vilag/20221104_Dugin_haboru_Kadirov
- 23 Lásd Article by Vladimir Putin „On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”. July 12, 2021. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XgoJlR3-4HUI:en.kremlin.ru/events/president/news/66181+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>
- 24 ‘Divided’ Ukraine, Explained. Hromadske International, Oct. 3, 2014. <https://medium.com/@Hromadske/united-in-bloodlust-divided-in-conflict-resolution-b5efa46613f>
- 25 Vlagyimir Putyin a 2014-es „Meeting of the Valdai International Discussion Club”-on elhangzott beszéde. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>

TRODALOM

- Acharya, A. (2020) The Myth of the „Civilization State”: Rising Powers and the Cultural Challenge to World Order. In: *Ethics & International Affairs*, Vol. 34. Issue 2, Summer pp. 139-156.
- Ágh, A. (2020) Világrendszerváltás és globális szerepkeresés az EU-ban: a „magyar beteg” a vírus-válság viharában. In: Ágh Attila és Káncz Csaba (szerkesztette és összeállította): *Változó világrend. A bizonytalanság kora a nemzetközi politikában*. Noran Libro Kiadó, Budapest.
- Ágh, A. (2022) Európa „szabadsággarca” az új világrendben: az EU–USA–Kína háromszög feszültségei a húszas évek elején. In: Ágh Attila (szerkesztette és összeállította): *Az új világrend kialakulása. Az EU–USA–Kína hatalmi háromszög*. Noran Libro Kiadó, Budapest.
- Balázs, P. (2019) Egy világrend vége. hvg. hu, március 01. https://hvg.hu/vilag/20190301_Balazs_Peter_Egy_vilagrend_vege
- Brzezinski, Z. (1999) A nagy sakktabla. Amerika világelsőse és geostratégiai feladatai. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Bush, G. H.V. (1999) Beszéd az amerikai Kongresszus előtt, szeptember 11. <https://www.youtube.com/watch?v=7a9Syi12RJ0>
- Cooper, J. (2021) Russia’s updated National Security Strategy. Document Review. Russian Studies Series 2/21. NATO Defense College, 19 jul. <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=704>
- Davutoglu, A. (2016) Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete. Antall József Tudásközpont, Budapest.
- Dugin, A. (2022a) Alexander Dugin speaking on the Ukraine conflict. Alexander Dugin 26 perces előadása. Geopolitika.ru, 06.03. <https://www.geopolitika.ru/en/directives/alexander-dugin-speaking-ukraine-conflict>
- Dugin, A. (2022b) The NWO (New World Order, új világrend – R.Zs.) in the Context of International Relations Theories. Geopolitika.ru, 26.04.. <https://www.geopolitika.ru/en/article/nwo-context-international-relations-theories>
- Dugin, A. (2022c) On the brink of World War III. Geopolitika.ru, 16.09.2022 <https://www.geopolitika.ru/en/article/brink-world-war-iii>
- Frank, T. (2016) Amerika és a világrend változásai. In: Ormos Mária (szerk.): *Megroppan a világrend. A nagyhatalmak úton egy új világ felé*. Argumentum, Budapest. 155-170.o.
- Fukuyama, F. (2014) A történelem vége és az utolsó ember. Európa Könyvkiadó, Budapest,
- Hammer, J. (2022) The End of the Unipolar Moment. Newsweek, 3/11/22. <https://www.newsweek.com/end-unipolar-moment-opinion-1687036>
- Hoffman, D. (2000) Putin Says ‘Why Not?’ to Russia Joining NATO. The Washington Post, March 6, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2000/03/06/putin-says-why-not-to-russia-joining-nato/c1973032-c10f-4bff-9174-8cae673790cd/>
- Huntington, S. P. (1998) A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Kissinger, H. (2015) Világrend. Antall József Tudásközpont, Budapest.
- Kiss, L. A. (2018) Alekszandr Dugin politika- és államelmélete – egy multipoláris világrend víziója. *Magyar Közigazgatás*, 3, pp. 22-55.
- Krauthammer, Ch. (1990-1991) The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, Vol. 70. No. 1. pp. 23-33
- Linde, F. (2016) State Civilisation: The Statist Core of Vladimir Putin’s Civilisational Discourse and Its Implications for Russian Foreign Policy. *Politics in Central Europe*, Vol. 12, No. 1. 21-35.o. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:942560/FULLTEXT01.pdf>
- Menon, Sh. (2022) Nobody Wants the Current World Order. How All the Major Powers – Even the United States – Became Revisionists. *Foreign Affairs*, August 3, 2122. <https://reader.foreignaffairs.com/2022/08/03/nobody-wants-the-current-world-order/content.html>
- Peskov: Russia will not resume START nuclear talks until Washington listens to Moscow. Reuters, February 28, 2023. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-will-not-resume-start-nuclear-talks-until-washington-listens-moscow-2023-02-27/>

- Putin, V. (2014) Conference of Russian ambassadors and permanent representatives (1 July). <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46131>
- Putin, President Vladimir Putin: Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. April 25, 2005. The Kremlin, Moscow. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>
- Putin: Article by Vladimir Putin „On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”. July 12, 2021. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XgoJIR3-4HUJ:en.kremlin.ru/events/president/news/66181+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>
- Putin, V. (2023) Putin's Address to Federal Assembly of Russia Feb 21 – Full Speech English Subtitles. <https://www.youtube.com/watch?v=o4p5plrQ4Mk>
- Robertson, P. (1993) Az új világrend. HIT Gyűlekezete, Budapest.
- Rostoványi, Zs. (2022) Globalizáció és civilizáció. *Educatio* 31(4), pp. 542-554
- Sears, N. A. (2016) China, Russia, and the Long 'Unipolar Moment'. *The Diplomat*, April 27, 2016. <https://thediplomat.com/2016/04/china-russia-and-the-unipolar-moment/>
- Solzhenitsyn, A. (1978) A World Split Apart. Solzhenitsyn's Commencement Address Harvard University, June 8,. <https://www.solzhenitsyncenter.org/a-world-split-apart>
- Solzhenitsyn, on Civilization, Self-Restraint and Right Living. <https://www.youtube.com/watch?v=oi07qmSvgsw>
- Surkov, V. (2018) The Loneliness of the Half-Breed. *Russia in Global Affairs*, 28.05. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-loneliness-of-the-half-breed/>
- Sz. Bíró, Z. (2019) Putyin Oroszországa. Noran Libro Kiadó, Budapest.
- Szilágyi, I. (2019) Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés. *Geopolitikai Szemle*, I. évfolyam 1. pp. 9-39.
- Szilágyi, I. (2020) Multipoláris világrend és birodalomépítés: az orosz külpolitikai stratégia neoeurázsianista alapjai. *Geopolitikai Szemle* II. évfolyam. No.5. pp. 9-43.

„AUTONÓM KULTÚRA, AUTONÓM VILÁG? – PÁRHUZAMOK, ELTÉRÉSEK A KELETI SZLÁV ÉS A BALKÁNI VILÁGBAN”

Zsebők Csaba*

Absztrakt

„Bármely ősi és mély gyökerekkel rendelkező autonóm kultúra, különösen, ha a Föld felszínének nagy részén terül el, autonóm világot alkot” – írja az orosz Szolzsenyicin, hazájára is utalva. Kérdés, mindehhez szükséges-e területi nagyság. Az is felvethető, hogy mit tekintünk ősinek. Vajon Görögország, Bulgária vagy Szerbia, sőt, Ukrajna nem tekinthető autonóm világnak? És milyen párhuzamok, eltérések figyelhetők meg a keleti szláv és a balkáni világban?

Kulcsszavak: Autonómia, kultúra, keleti szláv, Balkán

„AUTONOMOUS CULTURE, AUTONOMOUS WORLD? – PARALLELS AND DIFFERENCES IN THE EASTERN SLAVIC AND BALKAN WORLDS”

Abstract

“Any ancient and deeply rooted, autonomous culture, especially if it is spread on a vast part of the earth’s surface, constitutes an autonomous world,” – writes the Russian Solzhenitsyn, referring to his country, too. The question is whether territorial size is necessary for all this. And what do we consider ancient? Shouldn’t Greece, Bulgaria, Serbia, and even Ukraine be considered an autonomous world? And what kind of parallels and differences can be observed in the Eastern Slavic and Balkan worlds?

Keywords: Autonomy, culture, eastern Slavic, Balkan

* Zsebők Csaba, PhD. Történész, Károli Gáspár Református Egyetem

Bármely ősi és mély gyökerekkel rendelkező autonóm kultúra, különösen, ha a Föld felszínének nagy részén terül el, autonóm világot alkot” – írta az orosz Szolzszenyicin, hazájára is utalva. Kérdés, mindehhez szükséges-e területi nagyság. Az is felvethető, hogy mit tekintünk ősinek. Vajon Görögország, Bulgária vagy Szerbia, sőt, Ukrajna nem tekinthető autonóm világnak? És milyen párhuzamok, eltérések figyelhetők meg a keleti szláv és a balkáni világban?

Különösen fontos mindezt boncolgatni mostanság, amikor az orosz-ukrán háború zajlik. A küzdelem a nemzeti identitások körül is tetten érhető. Az orosz uralkodó körök évszázadok óta vitatják az ukránság létét, még ha kivételek akadtak, akadnak is. Ez a jellemző hozzáállás a 2022. február óta zajló háborúnak az egyik legfontosabb oka.

„Minden úgy történt, ahogy történnie kellett. Ezzel az orosz rezsimmel semmiféle megegyezés nem lehetséges, mert Ukrajnát, mint olyat akarják elpusztítani. Putyin elég világos ezzel kapcsolatban. Az orosz ideológiai csontváz egyik alkotója az ukrán nyelv, történelem és államiság tagadása. Az, hogy egyik vagyunk velük. Ebben az értelemben nincs orosz nemzettudat, nélkülünk pedig az alap sincs meg, amelyre a mai Oroszország épül. A háború megindításának egyik oka pont ez: Putyin rögeszméje az egy nemzet által dominált birodalomról – testesüljön az meg akárhogyan” – nyilatkozta 2023 márciusában a Válasz Online-nak adott interjújában Pavlo Klimkin, Ukrajna volt (2014-2019) külügyminisztere¹.

Mindez a legkevésbé sem nélkülözi az ideológiai jellegű közvetlen előzményeket. Vlagyimir Putyin az elmúlt években párszor már történeti fejtegetésekbe bonyolódott. „A legújabb dolgozatban Putyin régi rögeszméje nyer kifejtést, az tudniillik, hogy nincsenek is ukránok. Szerinte azok, akiket egyesek ukránoknak tartanak, kicsit ugyan másképp beszélnek, mint az oroszok, de végső soron nem különböznek tőlük. Putyin szerint csakis a külső erők ármánykodásának következménye, hogy egyáltalán vannak ukránok, akik, ha a külső erők nem dolgoztak volna ezen, nem is léteznének” – mutatott rá a Quibit.hu-n napvilágot látott írásában Sz. Bíró Zoltán történész (2021), Oroszország-szakértő. A kutató emlékeztetett rá, hogy az orosz elnök másfél év alatt immár háromszor próbált a nyilvánosság előtt történészkedni. „Ezeknek a meglehetősen hosszú cikkeknek közös vonásuk, hogy terjedelmes történelmi fejtegetések vezetnek fel Putyin politikai mondanóját anélkül, hogy a dolgozatok bármilyen tekintetben is történelmi újdonsággal szolgálnának. Soha nincs bennük új történelmi forrás, ahogy megközelítésmódjuk és szemléletük sem tartalmaz semmi eredetit. Épp ellenkezőleg: számos tekintetben emlékeztetnek a szovjet korszak sablonjaira, a történettudomány által már rég meghaladott téziseire. Putyin nem is akar a történetírás megújítója lenni. Célja egészen más. Ezekkel az írásaival a tudományosság látszatát keltve politikai elképzeléseinek és korábbi döntéseinek akar történelmi megalapozást adni” – húzta alá Sz. Bíró.

Ugyanakkor érdemes felvetni, hogy milyen jellegű birodalmi hagyományokat kíván folytatni napjaink valamely politikai elitje. Az orosz elnök és köre ismét csak a nagyorosz birodalmi örökségből merít. Kelet-Európa egyik legnevesebb történész szakértője, Niederhauser Emil még 1990-ben leszögezte: „Kelet-Európában a nemzeti mozzanat a legfontosabb. A történelmi fejlődés sajátos paradoxona, hogy ebben a Kelet-Európában – legkésőbb a XVI. századtól – hosszú századokon keresztül valójában soknemzetiségű birodalmak álltak fenn. De tulajdonképpen maga Bizánc is az volt, a véletlenek sora révén létrejött későbbiek is, a Bizáncot tovább folytató oszmán, vagy a Habsburg, a lengyel-litván, az orosz. Egyébként a középkorban sem volt meg minden etnikumnak a saját állama, gondoljunk csak pl. a balti kis népekre. A soknemzetiségű birodalmak többek között abban is különböztek egymástól, hogy ezt a vegyes összetételüket tudomásul vették-e vagy sem. Az Oszmán Birodalom elismerte egyéb felekezetek létét, s ezzel tulajdonképpen az etnikai különbségeket is, mert hiszen azok is rejtettek mögöttük. A Habsburg Birodalom elismerte legalábbis azoknak az etnikumoknak a különállását, amelyeknek megvolt a saját rendi szervezetük, a cseheket, magyarokat, horvátokat, később a lengyeleket. A lengyel-litván állam már kevésbé. Csak a nemesség számított a politikai életben (még a városok sem), és ez a nemesség nagyon hamar lengyel öntudatúvá lett. Az állam hivatalos neve ekkor már a Rzecz Pospolita volt, ami köztársaságot jelent, etnikai megjelölés nélkül. Az orosz birodalom fölényesen túltette magát a problémán, a balti német bárók különállását elismerte, mert bárók; az ukránokat és a beloruszokat az orosz nemzet részének tekintette, nyelvüket nyelvjárássá deklarálta, a többieket idegen fajúaknak nevezte, alávetésükben és féken tartásukban pusztá rendészeti kérdést látott.”

Az orosz politikai elit döntő része az ukránokat két évszázad óta – kisebb megszakításokkal – jellemzően nem ismeri el önálló nemzetként.

Sz. Bíró az említett írásban kifejti: „Putyin írása a szemléletbeli és módszertani problémákon túl tele van pontatlanságokkal, fél igazságokkal és elhallgatásokkal. Feltűnő, hogy az orosz elnök a keleti szlávok első államát soha nem hajlandó a történetírásban megszokott módon Kijevi Rusznak nevezni, helyette mindig a Régi Rusz formulát használja. Nyilván nem véletlenül: ezzel is jelzi, hogy Kijevnek nem lehet köze az első szláv államalakulathoz, amiről azt állítja, hogy azt a közös nyelv, a kiterjedt gazdasági kapcsolatok és a Rjurik-dinasztia fejedelmeinek uralma tartottak egyben. Ez azonban ebben a formában biztosan nem igaz, már ha Putyin a Kijevi Rusz létrejöttének idejére, a IX-X. századra gondol. Akkor ugyanis még szó sem volt közös nyelvről, hiszen az állam alapításában fontos szerepet játszó normannok a maguk régi skandináv nyelvén beszéltek, míg az itt élő finn-ugorok, balti és török törzsek a sajátjukon. Amiről Putyin ír, az néhány évszázaddal későbbi fejlemény, amikor a régi szláv nyelv már valóban egyesítő szerepet töltött be. A természetes gazdálkodás korában a gazdasági kapcsolatok egyesítő szerepéről sem lehet beszélni, ahogy az elsőszülötti jogot nem ismerő államban a Rju-

rik dinasztia összetartó erejéről sem. Putyin arról sem vesz tudomást, hogy a keleti szlávok különböző hatalmak által felügyelt csoportjai legkésőbb a XVI-XVII. században nyelvileg is kezdtek elválni egymástól, létrehozva az orosz mellett az ukrán és a belorusz nyelvet. Az orosz elnök szerint az ukránok elkülönülése döntően nem a csoporton belüli változások eredménye, hanem kívülről inspirált és irányított folyamat volt, amit különböző időszakokban a lengyelek vagy az osztrákok gerjesztettek, most pedig a ‘kollektív Nyugat’. ‘A lengyel elit és a kisorosz értelmiség bizonyos részének közegében jött létre és erősödött meg az oroszoktól elkülönült ukrán nép képzelet’ – állítja Putyin.”

Mindez természetesen nem igaz. Hasonlóan a szerbhez, a bolgárhoz, a göröghez, a magyarhoz, a lengyelhez, a csehhez, a szlovákhhoz, a horváthhoz, a szlovénhez vagy a románhoz, az ukrán nemzettudat is fokozatosan kialakult a XIX. században.

Az Ukrajna története: régiók, identitás, államiság című összefoglaló munkában (Fedinec et al. 2021) egyértelművé teszik, hogy az ukrán nemzeti ébredés első, mégpedig irodalmi-kulturális szakaszának fő központjának Harkiv bizonyult; az 1805-ben alakult egyetem az ukrán irodalmi nyelv formálódásának egyik legfontosabb terepévé vált. „Az egyetemen működő tudósok nyelvi, irodalmi, néprajzi tevékenysége az ukrán nemzeti gondolat kialakulásának alapköveit jelentették. A harkivi egyetem létrehozása elsősorban Vaszilij Karazinnak volt köszönhető. A ‘kisorosz’ származású földbirtokos célja a minél képzetesebb cári hivatalnokok utánpótlásának biztosítása volt. Az egyetemet nyugati mintára szervezték meg, működésének első éveiben sem az ukrán, sem az orosz nyelvet nem használták, ellenben latinul, franciául és németül oktattak. Ennek biztosításához külföldi szakemberekre volt szükség, akik magukkal hozták Európa modern eszméit, a romantikát és a nacionalizmust is. A harkivi egyetemen oktatók és tanulók ezeknek az eszméknek az ismeretében igyekeztek értelmezni saját környezetüket. Olyan tudósok, mint az orosz származású Izmail Szreznyevszkij, az ukrán Petro Hulak-Artemovszkij, Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko, a kettős identitású Nyikolaj Kosztomarov élénk érdeklődést mutattak az ukrán népi irodalom és folklór iránt. Olyan ukrán tematikájú folyóiratokat adtak ki, mint az ‘Ukrajinszkij Visznik’ (Ukrán hírnök) vagy az ‘Ukrajinszkij Zsurnal’ (Ukrán újság). Igaz, ezek főként orosz nyelven jelentek meg, de már ukrán tematikával foglalkoztak. Különösen fontos volt, hogy tudatosan kezdték el használni az ‘ukrán’ etnonimát a ‘kisorosz’ helyett” – olvasható az összefoglaló munkában, ahogyan ez is: „A Dnyeper menti Ukrajnában a nemzeti ébredés folyamatának első szakasza egy kulturális, tudományos szakasz volt, amely magában foglalta a népi kultúra leírását, s ezzel az ukrán lakosság kulturális jellegzetességeinek elkülönítését a lengyelektől vagy épp az oroszoktól, a népnyelv kodifikálását, és a politikai célkitűzéseknek is hajtóerőt biztosító történeti munkák megjelentetését. (...) Az ukrán identitás kijelölésének, az orosz és a lengyel identitástól való elkülönítésének egyik legfontosabb és legeredményesebbnek ígérkező eszköze a nemzeti nyelv és kul-

túra volt. Az ukrán népi kultúra vált el leginkább az orosz és a lengyel kultúrától, így annak felemelésére az ezt felismerő értelmiség küldetésként tekintett. Ebbe a fontos irányba az első úttörő lépést Iván Kotljarevskij tette meg, aki 1798-ban katonai szolgálata teljesítése közben kiadta Vergilius 'Aeneis'-ének parodisztikus átdolgozását 'Aeneis' (Eneida) címen. A főszereplők zaporizsjszjai kozákok voltak, akik népnyelven, ukránul beszéltek. Kotljarevskij révén először került kiadásra ukrán nyelvű szépirodalmi alkotás. Kotljarevskij műveinek köszönhetően otthona, Poltava nyelvjárása vált az ukrán irodalmi nyelv alapjává a többféle ukrán nyelvjárás közül a Kárpátoktól a Donig. (...) Az ukrán nyelvű próza megteremtőjének Hrihorij Kvitka-Osznovjanenkót tartják. Kotljarevskij művéhez hasonló fontosságú volt az 1841-ben 'Lasztyivka' (Fecske) címen megjelent almanach, amelybe klasszicista és romantikus szerzők kizárólag ukrán nyelvű írásai kerültek be. Az ukrán nyelv fejlődésében kiemelkedő szerepe volt mind Tarasz Sevcsenkónak, mind Pantelejmon Kulisnak. Utóbbi az első ukrán helyesírás kidolgozója, amit kulisivkának is neveztek. Ez azért is volt fontos, mert a Kulis-féle helyesírás szakított az uniformizált orosz helyesírással, s ezzel is nyilvánvalóvá igyekeztek tenni, hogy az ukrán és orosz nyelv különállása létezik."

A nemzeti ébredés egyébként számos tekintetben hasonlóan - még ha természetesen nem is ugyanígy - ment végbe a szerb vagy a bolgár nép körében is. E délszláv népeknek azonban annyiban egyértelműbb volt a helyzetük, hogy az Oszmán birodalom uralkodó vallása merőben eltért az ortodox kereszténységtől. Ráadásul a török nyelv meglehetősen távol állt a szerbtől és a bolgártól is. Az ukránok és az oroszok közötti különbözőség a kortársak számára sokkal kevésbé volt egyértelmű.

„A Dnyeper menti ukrán területeken a 19. század folyamán sorra jelentek meg azok a történeti munkák, melyek az ukrán népességnek az oroszoktól való különállóságával, az ukrán kulturális és politikai örökséggel foglalkoztak. Az egyik első és legmeghatározóbb ilyen munka az 'Isztorija Rusziv' (Ruszkok története) volt. A mű szerzőjének pontos kiléte napjainkig nem ismert. Egyesek feltételezése szerint egy 18. században élt pravoszláv érsek, Georgij Koniszki írta meg a kozákok történetét, vélhetően a valódi szerző vagy szerzők a volt Hetmanátus Sztarodubi ezredéből származhattak. Az 'Isztorija Rusziv' más elképzelések szerint 1815 és 1835 között keletkezett Novhorod-Sziverszkijben. Az 1830–1840-es években másolatok formájában terjedt. Először 1846-ban publikálták Oszip Bogyanszkij ukrán történész szerkesztésében. Bár a cári rendszer egyes visszasságait, a kozák jogok elvesztését elítélte a könyv, addig a cári fennhatóság jogosságát nem kérdőjelezte meg. A mű jelentősége elsősorban abban állt, hogy a szerző kifejtette azt az elképzelését, miszerint a kozák sztársina és az orosz nemesség egyenlőtlensége nem természetes, magától értetődő állapot, így a Hetmanátus történetét az ukrán nemzetépítés egyik fő elemévé tette, nagyban hozzájárulva ezzel az ukrán különállóság gondolatának erősítéséhez. Ezt a feladatát a munka annál is inkább be tudta

tölteni, mert éppen az egykori Hetmanátus területén volt rendkívül népszerű az 1830–1840-es években. Az 'Isztorija Rusziv' külön országgént kezelte Kis-Oroszországot, és azt igyekezett tudatosítani, hogy az orosz hatalom csak nemrég jelent meg az ukránok területein. A mű morális hurokat is pengetett: az ukránokat és ügyüket jónak, Moszkvát és az oroszokat rossznak mutatta be. Az orosz állam hierarchiáját természetellenesnek, rossznak állította be, míg ezzel együtt romantizálta a kozák szabadságot. Egyenesen arra szólított fel, hogy az az uralom, amely a születéstől létező szabadságokat sérti, az megdönthető, s helyette új hatalmat kell létrehozni” – taglalják az Ukrajna története: régiók, identitás, államiság című kötetben.

Természetesen e korszakban (is) az orosz értelmiségiek általában máshogyan vélekedtek. Az, hogy az ukránok és a fehéroroszk esetleg nem oroszok, jellemzően nem is vetődött fel kérdésként számukra. Egészen más léptékben gondolkodtak. Szolzenyicinnek a tanulmány elején idézett gondolatainak tehát jócskán megvoltak az előzményei.

Niederhauser professzor e kérdésben is utat mutat. „Az oroszoknak, a többi kelet-európai nemzettől eltérően, teljes mértékben megvolt a saját nemzeti államuk, nem kellett nemzeti ideológiát kitalálniuk az államiság létrehozása végett, ezért az emberiség egészében gondolkodtak, elsősorban erkölcsi kategóriákban, és abban látták Oroszország küldetését, hogy elvezesse az embereket a tökéletes erkölcsiség világába, ahol, mint minden utópiában, a problémák egy csapásra megoldódnak. (Amikor a marxizmus-leninizmus került uralomra az országban, ennek egy modernizált és mindenféle keresztény hagyománytól és maradványtól a lehetőség szerint megtisztított változatát hirdették meg. Először a világforradalom formájában, azután egy országra vonatkoztatva, később megint az országhatárokon túl is. Messzire visszanyúló hagyomány volt ez, voltaképpen Bizáncból öröklődött, ahol a hit tisztaságának, egységének a megőrzése volt az eszmei fő cél, ez pedig a XV. század végén örökségként Oroszországra hárult a 'harmadik Róma'-elmélet formájában, amelynek lényege röviden az, hogy az első és a második Róma, vagyis Bizánc, egyaránt eretnekségbe esett – mert a bizánciaknál is volt politikai okokból kísérlet az egyházi unióra –, most már Moszkva, a harmadik Róma, az igazi hit egyedüli őrizője, és negyedik Róma nem lesz.” (Niederhauser 1990).

Kelet-Európa neves kutatója korábbi munkájában emlékeztet rá, hogy Oroszország európai szerepe a napóleoni korszakban felvetette az Európához való viszony kérdését. „Az 1840-es évekre vált azután irodalmi szalonokban, baráti megbeszéléseken, diákok titkos gyűlésein problematikussá ez a viszony. Illetve nem is problematikussá a gondolkodók számára, mert azok egyértelműen úgy látták, hogy Oroszország 'más', mint Európa, Oroszország 'kívül áll' Európán, sőt szemben áll vele” – hívta fel a figyelmet Niederhauser (1976). A történész szerint a nemzet és a nemzeti ideológia kialakulásában a másoktól való elkülönülésnek rendkívül fontos a szerepe, és ez mindig az egyik összetevője marad a nemzeti ideológiának. „Csakhogy az elkülönülés negatívuma

mellett a nemzeti ideológiába előbb vagy utóbb egyre több pozitívum hatol be (a szót itt nem helyeslő erkölcsi értelemben használva), úgymint nemzeti igények, követelések, vagyis nemcsak megannyi 'nem', hanem számos 'igen' is. Az orosz nemzeti ideológia sajátossága, hogy még fejlett szakaszában is, amikor társadalmi téren már nagyon sok az 'igen'-je, a követelése, nemzeti vonatkozásban még mindig megelégszik a nemeurópaiság negatívumával" – szögezte le Niederhauser, hozzátéve: „Persze a nemzettel való azonosulásban nem volt olyan pozitívum, mint másoknál a nemzeti önállóság igénye. Az állam, mint kristályosodási pont, már inkább taszított, semmin vonzott; alkalmasint ebben kell látnunk az okát annak, hogy az azonosulás még mindig a negívumban, az Európától való elkülönülésben összpontosult.”

Niederhauser Emil rámutatott, hogy az orosz állam meglelte még egy további sajátosságot eredményezett. „Amíg a többi kelet európai nemzet képviselői egymást is állandóan figyelték, nemcsak Európát, és sok esetben meglátták a közös problémákat, különösen, ha még ráadásul szlávok is voltak a 'figyelők', az oroszok, bármennyire érdeklődtek is netán a kelet európai kis népek, a szlávok iránt (ezt az érdeklődést persze nem túlozzák el soha), egyszer sem figyeltek fel arra, hogy itt talán hasonló kérdésekkel találkozhatnak, mint ott-hon. Önálló nagy nemzet és elnyomott kis nemzet közt nem lehetnek hasonlóságok; még addig sem jutottak el, hogy ezt ilyen nyersen kimondják, annyira magától értetődőnek vélték” – nyomatékosította Niederhauser.

Pedig voltak hasonlóságok például a balkáni keresztény nemzetekkel. Az identitás kérdése például egyáltalán nem volt egyértelmű. Egy ukrán anyanyelvű értelmiségi választhatott: orosznak vagy ukránnak vallja magát. Az egyikre Gogolt szokás felhozni ismert példaként, a másikra Sevcsenkot.

A Balkánon, jelesül például Makedóniában is hasonló jelenségeket lehetett megfigyelni. A bolgár, a szerb és a görög tannyelvű iskolák a három nemzet területi igényeit igazoló érvek terjesztésében komoly szerepet játszottak. Makedóniában a XIX. században a szerbek, a bolgárok és a görögök keresztény iskolákat alapítottak. Ha egy faluban éppen szerb nyelven folyt az oktatás, a következő nemzedék már jó eséllyel szerb identitású egyénekből állt. „Ugyanígy a görög iskolák görög, míg a bolgár iskolák bolgár identitású egyéneket neveltek. Az iskolák működtetése egyértelműen a kulturális és a politikai befolyás erősítését szolgálta. A három nemzet képviselői a kialakuló bolgár, görög, szerb irodalmi nyelven hirdették, tanították, hogy Makedónia népe mindig is az adott nemzethez tartozott, és ezért azzal kell újra egyesülniük. A Makedóniában folytatott kulturális propagandát azonban az egymással rivalizáló nemzetek hasznosnak látták megtámogatni fegyveres tevékenységgel is. A különböző nemzetek fiából álló fegyveres csapatok, félkatonai alakulatok lényegében gerillaháborút folytattak egymással és a török birodalmi katonasággal. A XIX. század végére Makedónia változó intenzitású, de állandó fegyveres összetűzések színhelye lett. A kisszámú makedóniai értelmiség több generációja került válaszfut elé, hiszen a külföldi – a nyugati, valamint a szomszédos or-

szágokban működő – egyetemeken az akkori Európában hódító nemzeti eszmékkel is találkoztak. A Makedóniába hazatérő elit megpróbálta kimunkálni a dicső – vagy annak hitt – múltra alapozott és pozitív jövőképet kínáló különféle nemzeti ideológiákat. Ebben segítségül hívták a népköltészetet és az ortodox nemzeti egyházak tanításait a valós vagy vélt középkori 'nemzeti' nagyságról. A Balkán-félsziget középkori államalakulatainak visszaállítását a nemzetállami eszme segítségül hívásával kívánták véghez vinni a balkáni nemzeti elitek. A makedóniai elit tagjai kiálltak vagy a bolgár, vagy a szerb, vagy a görög nemzeti célok mellett” (Zsebők 2011).

S hogy az orosz világ mennyire autonóm? Természetesen az. Ahogyan a szerb, a bolgár, a görög és az ukrán is. Az orosz kultúra persze hatalmas és roppant gazdagságú, ám attól nem lehet eltekinteni, hogy a vallás Bizáncból, tulajdonképpen a görögöktől „került át”. Ahogyan a „harmadik Róma” ideája sem létezne Róma és Bizánc nélkül. Az óegyházi szláv nyelv pedig a bolgároktól jutott el a keleti szlávokhoz. Utóbbiaknak ráadásul a Kijevi Ruszra közös „magországgént” lenne érdemes tekinteni. Azt sem az oroszok, sem az ukránok, sem a fehéroroszok nem tekinthetik kizárólag a sajátjuknak.

JEGYZET

- 1 „Magyar útlevéllal a zsebben halnak meg a fronton” – volt ukrán külügyminiszter a Válasznak. In: Válasz Online, 2023. 03. 17.

TRODALOM

- Fedinec, Cs. – Font, M. – Szakál, I. – Varga, B. (2021) Ukrajna története: régiók, identitás, állami-ság. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Gondolat Kiadó, Budapest.
- Niederhauser, E. (1976) Nemzetek születése Kelet-Európában. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Niederhauser, E. (1990) Előhang 1989 Kelet-Európájához. Eszmélet, Budapest, április 1.
- Sz. Bíró, Z. (2021) Putyin, a történész: Ukránok márpedig nincsenek. In: Quibit.hu 07. 29.
- Zsebők, Cs. (2011) A macedónkérdés Bulgáriában 1919-1934 – magyar diplomaták szemével (doktori disszertáció). ELTE.

A MAGYARORSZÁGI AUTONÓMIA HELYZETÉNEK BEMUTATÁSA A KÖZNEVELÉSI INTÉZMÉNYEK PÉLDÁJÁN

Zongor Gábor*

Absztrakt

A jelenlegi magyar hatalomgyakorlás rendszerét az autonómiák fokozatos és folyamatos visszaszorítása jellemzi. A 2010-es évektől kezdődően az önkormányzati, a szakmai, a gazdasági, a szervezeti, az intézményi és a személyi autonómiák szerepe és jelentősége fokozatosan csökkent. Az autonómia kérdése sokféleképpen jelenik meg a köznevelési intézményekben, jelesül az iskolákban. A vizsgálódásom tárgya elsődlegesen a közintézményi autonómia alakulása az iskolákban, valamint az autonómia hiányának hatása a társadalmi folyamatokra és az ország jövőjére. Milyen következményei vannak annak, hogy a szubszidiaritás elve a gyakorlatban alig, vagy elvétve érvényesül? Milyen változásokra lenne szükség az autonómiák megerősítéséhez és ebben van-e szerepe az iskoláknak?

Kulcsszavak: autonómia, helyi önkormányzat, szubszidiaritás, köznevelés, központosítás

PRESENTATION OF THE SITUATION OF AUTONOMY IN HUNGARY USING THE EXAMPLE OF PUBLIC EDUCATION INSTITUTIONS

A gradual and continuous reduction of autonomy characterizes the current Hungarian system of governance. Since the 2010s, the role and importance of autonomy in self-government and professional, economic, organizational, institutional, and personal autonomy have gradually decreased. The issue of autonomy is manifested in many ways in public education institutions, especially in schools. I focus on the development of institutional autonomy in schools and the impact of the lack of autonomy on social processes and the country's future. What are the consequences of the fact that the principle of subsidiarity is hardly or only partially applied in practice? What changes are needed to strengthen autonomy, and is there a role for schools?

Keywords: autonomy, local government, subsidiarity, public education, centralization

* Dr. Zongor Gábor jogász, a Comitatus Önkormányzati Szemle folyóirat szerkesztőbizottságának alapító elnöke. (zongor53@gmail.com).

AZ AUTONÓMIÁRÓL ÁLTALÁBAN

Az ember alapvetően közösségi lény, miközben minden ember önálló egyéniség, személyiség és megismételhetetlen. Az egyén és a közösség viszonyrendszerében értelmezhető az autonómia kérdése. Minden ember törekszik függetlenségének, szabadságának és egyediségének kiteljesítésére, megőrzésére, miközben sokféle közösség tagjaként alkalmazkodnia kell az őt magába foglaló csoport fő szabályaihoz, kialakult, megélt, szokássá vált, vagy írott és jogszabályban rögzített normáihoz. A közösség és az egyén egymásra hatása és az egyes ember autonómiájának mértéke koronként, korszakonként eltérő és változó. Az európai történelemben Zsinka László az autonómiatörekvések három nagy időszakát különbözteti meg (Zsinka 2022). Az autonómia az emberi jogok deklarálása és uralma óta a polgári társadalmakban erősödött fel és a második világháborút követően, az 1970-es évektől vált általánossá Európában.

Ugyanakkor az egyéni emberi jogok és a közösségi társadalmi szabályok közötti ütközések folyamatosak, míg a viták intenzitása időnként változó mértékű.

Az egyéni autonómia mellett az egyes közösségek autonómiájáról is beszélhetünk. Így a legkisebb közösségi autonómia a család, amelynek funkciója és belső viszonyrendszere is koronként eltérő volt, de mint közösségi alapegység a mai napig megmaradt.

Az autonómiák térbeli rendszerében az alap a lakóközösség, amely önmagában, vagy egyesített formában alkotja a települési önkormányzatot. Ennek az alapegységnek az erejét a képviseleti demokráciákban a választások biztosítják. A település közössége, a választójoggal rendelkező autonóm személyek révén a választások során ruházzák fel a képviselőket és a települést vezető polgármestert egyes jogosítványuk közös ellátására. Itt a demokratikus választások eredményeként kerül pozícióba a település, mint sajátos érdekkör autonómiájának megvalósítója és képviselője.

A közösségi autonómia következő szintje egyes országokban a regionális, vagy megyei önkormányzat. Magyarországon ez a szint lényegét tekintve nem létezik, ugyanis a megyei önkormányzatok érdemi döntési jogosítvánnyal, közszolgáltatási feladattal nem rendelkeznek, csupán közvetítő, koordinatív funkciót töltenek be. Ugyanakkor szükség volna arra, hogy érdemi területi autonómia képviselőjévé váljanak a megyei közgyűlések. Ehhez azonban az **önkormányzati** középszintet rehabilitálni kellene.

„Az autonómia léte és mértéke határozza meg, hogy egy adott országban milyen erős a helyi önkormányzás és miképpen érvényesül az önkormányzatosság.” (Zongor 2021, 51.)

A választott érdemi középszint hiányában az ország egésze a következő autonómia szint. Magyarország autonóm állam az európai és a világ államainak

közösségében. A nemzetállami autonómia mértéke és mélysége az egyesített, közösített Európai Unióban napi vita tárgya.

Az egyén léte és tevékenysége sem értékelhető önmagában. Minden ember valamilyen területen részt vesz a kisebb nagyobb közösségi munkamegosztásban. A munkában való szerepvállalás többnyire egyfajta szakmai hozzáértést igényel, amelynek révén az egyes szakmák is autonómiákat képeznek. Ennek egyik korai megnyilvánulása volt például a különféle céhek, majd kamarák létrejötte. A szakmai autonómia kifejeződésének sokféle módja alakult ki, amelyben szerepet játszik a szakmai képzés. Emellett egyre több területen jöttek létre a gyakorlat által kiérlelt szakmai protokollok, majd benchmarkok. A szakmai evidenciák képezik az alapját a szakmai autonómiáknak.

A normál működés feltételezi, hogy a közös tevékenységet ellátók szervezeteket, szerveződéseket szabadon hozhassanak létre. A szélesebb közösség által meghatározott keretek között létrejövő szervezetek is sajátos autonómiát képeznek. A szervezeti autonómia garantálja a mindennapi működés biztonságát, a tevékenységek tervezhetőségét, hatékonyságának növelését, átláthatóságát és még sokféle egyebet. Nem véletlen, hogy a helyi önkormányzatok tekintetében a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája elvárja az önkormányzatok szabad igazgatási szervezet alakítási jogát. Ebből a szempontból is korlátos a jelenlegi megyei önkormányzatok helyzete, azáltal, hogy Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (továbbiakban: Möt.) „lényegében kizárja hatásköri generális klauzula elvének az alkalmazását.” (Balázs 2017, 10.)

A szervezeti autonómián belül sajátos kört képviselnek az intézmények, azon belül is a közintézmények. Vannak közöttük olyanok, amelyek függetlenségét magas szintű jogszabályok biztosítják, gondoljuk csak például a Magyar Tudományos Akadémiára. Ugyanakkor a közintézmények egy átfogó szervezetrendszer részei és jogszabályokban meghatározott tevékenységi kört láthatnak el. A szabályok által körülírt mozgástéren belül azonban a szakmaiságra alapulva működik az intézményi autonómia. A közintézményi autonómia magába foglalja a szakmát gyakorló ellátók és a szolgáltatásban részesülők (betegek, rászorultak, tanulók, stb.) közös érdekét és megjelenítését. A közszolgáltatást nyújtó intézmények akkor tudnak sikeresek és eredményesek lenni, ha a belső működésükben a különféle érdekkörök között megvalósul a párbeszéd és a partnerség, valamint érvényesülnek a szakmai törvényszerűségek. Mindez pedig feltételezi, hogy az egyes személyek egyéni autonómiája és a közösségi autonómia harmóniában működik együtt.

AZ ISKOLA ÜGY ÁTALAKÍTÁSÁRÓL

Magyarországon a rendszerváltozást követően létrejött helyi önkormányzatokra hárult az állam által vállalt közszolgáltatások túlnyomó többségének biztosítása. A települési önkormányzatok a feladatok és felelősségek széles körét kapták meg, így a legfőbb közszolgáltatókká váltak. Jellemzően a közoktatási, az egészségügyi, a szociális ellátási, a kulturális és közművelődési szolgáltatások a

szétaprózódott települési önkormányzatok kompetenciájába tartozott a településüzemeltetési és infrastrukturális feladatokon túl. A megyei önkormányzatok egyfajta kiegészítő, kiegészítő szerepet játszottak azáltal, hogy a speciális közép-fokú közszolgáltató intézményeken túl a települési önkormányzatoktól felajánlásuk esetén, a szubszidiaritás jegyében át kellett venniük a közszolgáltatási feladatot. A megyei feladatátvétel jellemzően intézmény átvételt is jelentett.

A közszolgáltató helyi önkormányzati rendszerben jelentős változtatás történt a 2010-es kormányváltást és az alkotmányt felváltó alaptörvény megszületését követően alkotott sarkalatos törvények sorozatában.

Jelen elemzésem a közintézmények sokasága közül a köznevelési iskolákra korlátozódik, amelyben azt vizsgáltam, hogy egy viszonylag jól körülhatárolható intézménytípusban miként alakult az államosítással az autonómia kérdése.

Az Möt. a helyi közfeladatok köréből – az óvodák fenntartását meghagyva – kivette a köznevelési intézmények fenntartását az önkormányzati kompetenciából. A tényleges váltásra a megyei önkormányzatokat kivéve, amelyek már 2012-től elvesztették teljes intézményhálózatukat, a települési iskolák államosítására 2013-tól került sor. Magyarországon az iskolai köznevelés nem helyi közügy.

Az általános és középiskolák államosítása két lépcsőben történt. Először a 3 ezer lakos alatti településeken lévő iskolák kerültek teljes körűen állami fenntartásba. Ekkor még a nagyobb települések megkapták a jogot az iskolák üzemeltetésére. Ebben a szakaszban lehetőség volt arra, hogy a lakosság számától függetlenül az önkormányzat döntése alapján részleges, vagy teljes feladatátadásra kerüljön sor. A fenntartás és a működtetés megosztottságán változtatott a kormány azáltal, hogy 2017-től gyakorlatilag az iskolákhoz a közétkeztetést kivéve a települési önkormányzatoknak nincsen köze.

Az önkormányzati iskolák a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (továbbiakban: KLIK) alá kerültek. Önmagában az a tény, hogy az iskolákkal kapcsolatban azon települési önkormányzatoktól is megvonták a működtetés jogát, amelyek erre önerőből is képesek lettek volna, lényegében a szubszidiaritás figyelmen kívül hagyását jelentette.

A fenntartói szerepváltásnál az intézményi autonómia szempontjából még lényegesebb változtatásokra került sor az intézmény belső működését illetően. A leglényegesebb az intézményvezető, az iskolaigazgató státuszát érintette. A helyi képviselő-testület helyett az igazgatói kinevezés felcsúszott a miniszteri, minisztériumi szintre. A pályázó jelöltekkel kapcsolatos helyi önkormányzati és tantestületi, valamint szülői és diák önkormányzati vélemények nem kerültek figyelembevételre, vagyis a helyi, lokális szempontokat felülírták külső, gyakran nehezen értelmezhető szempontok. A szakmai szempontok helyett sokszor személyes, szubjektív szempontok érvényesültek és a döntések szakmai indokolása is elmaradt. Az igazgató ezáltal elsődlegesen a felettes szerveknek tartozott felelősséggel. Másrészt az igazgató nem lett felelős az intézmény költségvetéséért, mivel ilyen nem is volt, megszűnt az iskola dolgozóival kapcsolatos munkáltatói joga, kezdetben semmilyen pénzzel nem rendelkezett. Jelenleg havi 50 ezer fo-

rintos kerettel rendelkeznek az igazgatók, amely összeg lényegében semmire sem alkalmas, így az intézménnyel kapcsolatos apróbb karbantartási, javítási munkálatokat is a tankerületnek kell megoldania.

Az iskolák a fenntartó váltással lényegében „kiszakításra” kerültek a településből, amelynek következtében elvesztették mindazt a helyi összefogásban és segítségnyújtásban rejlő erőt, ami addig biztosította a mindennapi működtetést. Természetesen az emberi kapcsolatoknak köszönhetően ez az eltávolodás eltérő mértékű az egyes településeken, sőt sok helyen az iskolák önkormányzati támogatása sem szűnt meg, de mindez atipikus és tovább homályosítja a valóságos képet.

Természetesen a megfogalmazott kritika nem jelenti azt, hogy a 2010 előtti rendszer jó lett volna, hiszen akkor más irányú befolyásolások gátolták az intézményi autonómiát, viszont az iskola helyi identitást megőrző és fejlesztő szerepe egyértelműen érvényesült, valamint az intézményvezető kinevezésének rendszere is növelte egyéni szabadságfokát, autonómiáját. Amiben gyenge volt az önkormányzati fenntartó az a szakmai kontroll. Sem a polgármester, sem a képviselő-testület nem alkalmas oktatási, nevelési szakmai kérdésekben döntésre, így az állami, szakmai vonal erősítése indokolt lett volna.

Kezdetben a KLIK részeként az összes járásban létrejöttek a tankerületek, így a főváros 23 kerületén túl 174 vidéki járásban 3560 regisztrált szakértővel. 2017-től a KLIK helyére a Klebelsberg Központ lépett, miközben a tankerületek összevonására került sor. Jelenleg 56 vidéki és 4 fővárosi tankerületi központ működik. Így a köznevelést segítő központok még távolabb kerültek a településektől, miközben a mindennapi működésben továbbra is nehézségek vannak.

AZ OKTATÁSÜGY JELENÉRŐL

Az államosítás egyik indoka a kistérségi önkormányzatok iskola fenntartására való alkalmatlansága, másrészt a felzárkóztatás és a színvonal egységesítése és növelése volt. A szakmaiság erősítésének szükségességével mindenki egyetértett. Ehhez azonban szükséges lett volna egy egységes és a különféle szakmai érdekkörök által is átbeszélt koncepcióra. „De nincs ilyen koncepció. Nincs semmilyen koncepció – ez a baj.” (Gloviczki 2022.) Ezt az a Gloviczki Zoltán nyilatkozta, aki a második Orbán kormányban volt közoktatásért felelős helyettes államtitkár, majd az Oktatási Hivatal elnöke, jelenleg az Apor Vilmos **Katolikus Főiskola** rektora, így belülről is jól láthatta az iskolák autonómiájának csorbitását, amely számára a tankönyvek központosításával vált elviselhetetlenné.

A köznevelés intézményrendszerének 2013/2014. évtől történt jelentős átalakulása következtében többféle fenntartói típus jött létre. A települési önkormányzatok iskolákat nem tarthatnak fenn csak óvodákat. Ezzel szemben a nemzetiségi önkormányzatok valamennyi típusú köznevelési intézményt létrehozhatnak és fenntarthatnak. Ugyanez vonatkozik az egyházakra és vallási tevékenységet végző szervezetekre, valamint az alapítványokra és természetszerűleg az állam-

ra. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint az egyházak és nemzetiségi önkormányzatok egyre növekvő arányú feladatellátást végeznek.

1. táblázat Fenntartó típusok szerinti főbb adatok, 2019/2020

Típus	Óvoda	%	Általános iskola	%	Középfokú	%
Települési önkormányzatok	3719	81	0	0	0	0
Nemzetiségi önkormányzatok	56	1	73	2	9	0,4
Tankerületi központok	97	2,5	2760	77	455	20,3
Egyéb állami	16	0,5	37	1	871	38,8
Egyházak	378	8	546	15	464	20,7
Egyéb fenntartók	342	7	185	5	444	19,8
Összesen	4608	100	3601	100	2243	100

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

A fenntartói struktúra váltás és a szakmai minőség alakulásának összevetéséhez megbízható adatok alig állnak rendelkezésre. A legismertebb szakmai minősítés az un. PISA jelentés (angolul: Programme for International Student Assessment, magyarul: a nemzetközi tanulói teljesítménymérés programja). A PISA jelentés szerint a világ országai sorában 2012-ben a 39; míg 2018-ban a 33. helyen álltunk, de továbbra is az OECD (angolul: Organisation for Economic Co-operation and Development, magyarul: Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) átlag alatt szerepel Magyarország.

Szerencsére vannak települések, amelyek kíváncsiak arra, hogy milyen hatása volt és van az államosításnak a korábbi iskolájuk teljesítményére. A Nemzeti Köszolgáltatati Egyetemen 2022. november 4-én, a „VIII. Önkormányzatiság napjainkban” című konferencián a „Merre tovább önkormányzatok? – önkormányzati közszolgáltatások helyzete” címmel Tóth József Polgár város polgármestere beszélt a városi kutatásuk eredményéről. Míg 2008-ban az iskola költségvetésében az önkormányzati hozzájárulás 32% volt, addig 2012-re ez az arány 10%-kal növekedett, noha a teljes költségvetés ezalatt a négy év alatt csupán 2%-kal növekedett. Ma nem ismert, hogy mennyibe kerül ténylegesen az iskola fenntartása.

Polgár város önkormányzata által készített kimutatásból látható, hogy miközben az élve-születések száma enyhe emelkedést mutat, vagyis növekszik az iskoláskorúak száma, aközben az utolsó önkormányzati fenntartási évhez képes a tanuló létszám folyamatosan csökkent. Érzékelhető, hogy a helyi családok és gyermekek kötődése a helyi iskolához gyengült. Ennek következtében értelem-szerűen a tanulócsoport szám is csökkent.

Ugyanakkor az egy tanulóra eső hiányzás (több mint kétszeresére), illetve igazolatlan hiányzás (több mint háromszorosára) növekedett. A minőség romlását talán legjobban a továbbtanulási lehetőségek jelzik, míg 2012-ben a 8. osztályos tanulók csaknem 60%-a érettségit adó iskolában tanult tovább, addig 10 évvel később csupán egyharmaduk. Ezek a tények és adatok azt jelzik, hogy a konkrét városi iskola esetében az államosítás nem javított az iskolai oktatás, nevelés helyzetén.

2. táblázat Polgár Vásárhelyi Pál Általános Iskola
adatok

Tanév	lét- szám	Tanuló- csoport (oszt./+ isk. otthon +napközi)	1 tanulóra eső hiányzás (ó)	1 tanulóra eső igazolatlan hiányzás (ó)	8. évfolyam létszáma	Tovább- tanulás: Érettségit adó iskola	Tovább- tanulás: Szakma
2011/2012	629	24/38	72,8	4	74	43	34
2012/2013	603	24/38	47,2	3,57	70	42	28
2013/2014	591	24/38	38,7	3,02	69	47	22
2014/2015	578	22/36	42,6	3,73	54	26	28
2015/2016	543	23/39	41	2,2	62	30	32
2016/2017	525	23/36	112	5,1	65	49	16
2017/2018	482	23	109	10	58	23	35
2018/2019	441	23	133	11	33	11	22
2019/2020	419	22	92	11	50	18	32
2020/2021	403	21	137	13	40	18	22
2021/2022	379	19	179	14	33	11	22
2022/2023	359	18	-	-	-	-	-

Forrás: Polgár város önkormányzata

Közismert, hogy a pedagógus pálya már évtizedek óta nem vonzó, így erre a szakmára is az elöregedés a jellemző. A következő adatsor egy „pillanatfelvétel” a konkrét iskola pedagógusainak életkoráról.

3. táblázat Pedagógusok életkor szerinti megoszlása 2012/2013-as tanévben
Polgár városában

Életkor:	25 év alatti	25-29 év	30-34 év	35-39 év	40-44 év	45-49 év	50-54 év	55-59 év	60-64 év
Létszám	0	3	4	0	7	9	8	12	0

Tíz esztendővel ezelőtt a pedagógusok átlag életkora: 47,8 év volt. A jelenlegi helyzetre vonatkozóan ugyan nincsen adat a tankerülettől, de hozzávetőlegesen ki lehet következtetni a mostani korösszetételt.

Természetesen ez csupán egy kiragadott példa, amiből nem lehet általános következtetéseket levonni. Nyilvános adatok viszont csak részlegesen állnak rendelkezésre. Az Országos Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, amely az oktatási ágazat stratégiai kutató-fejlesztő és szolgáltató intézménye volt, 2019-ben beolvadt az Oktatási Hivatalba, és azóta lényegesen kevesebb nyilvános elemzés, értékelés olvasható a hivatal honlapján (<https://www.oktatas.hu/>).

Az oktatásügy jelenéről szólva nem lehet szó nélkül hagyni a pedagógus társadalom javadalmazásának kérdését sem. A béremelésüknél alkalmazott sajátos számítási mód következtében az ígért életpálya modell helyett jelentős leszakadás figyelhető meg a tanárok és pedagógusok bérénél a diplomás minimál bérhez képest is. A tisztas értelmiségi léthez szükséges megélhetési feltételek hiánya is nehezíti a pedagógusok személyi autonómiájának megőrzését.

Platthy Iván tanár, nyugalmazott egyházügyi címzetes államtitkár egy rövid vitairatban többek között felveti, hogy amennyiben a központosítás következményeként létrehozott tankerületi központok megszüntetésre kerülnének, abban az esetben az „ott foglalkoztatott pedagógusok a képzésüknek megfelelő oktató-nevelő munkába állásukkal enyhülne a jelenlegi pedagógus hiány is. A Tankerületi Központok megszűnésével felszabaduló több milliárd forint jelentős béremelést biztosítana a pályán lévő kb. 122000 pedagógus számára.” (Platthy 2022, 2.) A megfogalmazott javaslatok összességében az iskolai autonómiák viszszaállítására és a szakmaiság erősítésére irányulnak.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az autonómiák alakulása szempontjából eltérő mértékű felelőssége és feladata van az államnak, az önkormányzatoknak, és az egyénnek. A központosító állam uralma miatt azonban a központi hatalom felelőssége meghatározó!

Az iskolák autonómiájának sérülése és felszámolása hosszú távon okoz károkat. A tanulók eligazodása a világban feltételezi, hogy nyitott, kritikus, felkészült és vitaképes diákok kerüljenek ki az iskolákból. Ehhez azonban olyan feltételeknek kell teljesülnie, amelyek ezen célok megvalósulását lehetővé teszik. Ezért is kiemelkedően fontos a pedagógus társadalom autonómiájának megerősítése a megtörésük helyett, mivel a pedagógusi példa kihat a diákok jövőjére és az ország hosszú távú innovációs képességére.

Természetesen a pedagógus társadalom állapotát nagyon sok minden befolyásolja, így nem feledkezhetünk meg a pályaválasztásuk motivációiról, a képzési rendszerükről sem. Az oktatási rendszer jellegzetessége, hogy a minőség állapota csak hosszabb távon értékelhető, így az intézményi, szervezeti és személyes autonómia újbóli erősítése önmagában nem garantálja a gyors változást, de a tartós hiány tovább mélyíti és erősíti a leépülést.

Az autonómiák visszaszorítása következtében Magyarországon a szubszidiaritás elve továbbra sem érvényesül, többnyire minden döntés legalább egy szinttel feljebb születik meg, mint ahogy indokolt lenne. Ebben a döntési folyamatban a gyakorlatban szerzett tapasztalások és helyismeret szerepe háttérbe szorul. A döntéshozó a tényleges megoldásra váró üggyől „feljebb” helyezkedik el, aminek eredményeként a döntés az indokoltnál lassabban születik meg, hatékonysága és hatásossága csorbul. Természetesen a szubszidiaritás érvényre juttatása a centralizáció mértékét jelentősen csökkentené, ami viszont politikai döntés kérdése. A jelenlegi kormányzati akarat ennek pontosan az ellenkezőjére törekszik, azaz minden autonóm közösség gyengítésére, az önkormányzati kompetenciák államosítására, illetve a megmaradó helyi döntések kormányzati, vagy politikai kontrolljára.

A nemzetközi tapasztalatok és Magyarország története is azt bizonyítja, hogy a nemzeti közügyek megvalósítása, megújítása és fenntarthatóvá tétele csak közös együttműködésen alapulva eredményezheti az ország szellemi felemelkedését.

TRODALOM

- Balázs I, 2017, Helyi önkormányzatok változóban-a hatásköri generális klauzula vége felé? *Comitatus* Vol. 27. 225. pp. 3-13.
- Zsinka, L. 2022, Az autonómiák három hulláma az európai történelemben. *Autonómia és Társadalom*, Vol.2. 3. pp. 4-18.
- Platthy, I. 2022, Gondolatok a közoktatásban kialakult feszültségek megoldására. *Kézirat*
- Zongor, G. 2021, Önkormányzatiság és autonómia. *Autonómia és Társadalom* Vol.1.1. pp. 45-54.
- <https://www.valaszonline.hu/2022/11/14/gloviczki-zoltan-oktatas-nagyinterju/> (letöltés: 2022. november 15.)
- <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1920/index.html> (letöltés: 2022. november 15.)

FONTOSABB JOGSZABÁLYOK

- 1997. évi XV. törvény a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról szóló, 1985. október 15-én, Strasbourgban kelt egyezmény kihirdetéséről
- A 2011. április 25-én kihirdetett Alaptörvény
- Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (Mötv.)
- A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény

A MAGYAR DIPLOMÁCIA SZEREPE A 16. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁNAK LITVÁN-MOSZKVAI HÁBORÚBAN

Szokola László*

Absztrakt

III. Iván és III. Vaszilij moszkvai nagyfejedelemek uralkodása alatt az "orosz földek összegyűjtésének" terve a Litván Nagyfejedelemséggel több nagy háborúhoz vezetett a 15. század végén és a 16. század elején. 1501-től a közös lengyel–litván perszonálunió miatt ezek a háborúk már a Lengyel Királyságot is egyre nagyobb arányban érintették. Időközben viszont a Jagellók magyar ága fokozódó Oszmán fenyegetéssel nézett szembe. Ezen kihívások leküzdéséhez bár a Lengyel Korona természetesen szövetségesnek számított, de erőforrásaik jelentős részét a Moszkvával vívott háború kötötte le. Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a különböző geopolitikai érdekek ellenére a két állam hogyan tudta összehangolni politikáját, illetve a magyar diplomácia milyen lépéseket tett annak érdekében, hogy a Moszkvai Nagyfejedelem-ség ellen vívott háborúk minél előbb befejeződjenek.

Kulcsszavak: Litván – Moszkva viszony, magyar diplomácia, 15-16. század

THE ROLE OF HUNGARIAN DIPLOMACY IN THE MUSCOVITE- LITHUANIAN WARS IN THE FIRST THIRD OF THE 16TH CENTURY

Abstract

Under the rule of Grand Dukes Ivan III and Vasili III of Moscow, the concept of "gathering Russian lands" led to several major wars with the Grand Duchy of Lithuania in the late 15th and early 16th centuries. Since 1501, due to the Polish-Lithuanian personal union, these wars have affected the Kingdom of Poland in an increasingly large proportion. During this time, the Hungarian branch of the Jagiellonians was also facing an ever-increasing threat: the Ottoman conquest. To overcome this challenge, although the Polish Crown was considered a natural ally of the Hungarian Jagiellonians, a significant part of Polish resources was tied up in the conflict with Moscow. This study aims to show how the two states coordinated their policies despite their different geopolitical interests and what steps Hungarian diplomacy took to end the Lithuanian-Muscovite wars.

Keywords: Lithuanian - Moscow relations, Hungarian diplomacy, 15-16th century

* Doktorandusz, történelemtudomány, ELTE. szokolalaslo@gmail.com

BEVEZETŐ

Alexander Solzhenitsyn a Harvard Egyetemen tartott beszédében alapvetően két világrendről szól. A késő középkor folyamán azonban csak Kelet–Európában több „világrend” harcolt egymással, és nem lehetett tudni ki kerül ki győztesen. Az egyre jobban centralizált Moszkvai Nagyfejedelemség mellett ott volt például a lényegesen decentralizáltabb Litván Nagyfejedelemség vagy a Novgorodi Köztársaság, amelyek az orosz területek számára alternatív berendezkedési módot kínálhattak volna. Ugyanakkor nem kis részben bizánci és tatár gyökerekből táplálkozva ez az az időszak, amikor Moszkvában több olyan, a következő évszázadokra is kiható eszme születik meg, amelyek utóhangjait mind a mai napig érzékelhetjük. Jelen tanulmány két fő célt tűzött ki maga elé. Egyrészt szeretné annak a magyar szakirodalomban kevésbé tárgyalt konfliktusnak a kezdeteit bemutatni, amely során a Litván Nagyfejedelemség egyre inkább a lengyelekre kényszerült támaszkodni a moszkvaiakkal szemben, miközben a Moszkvai Nagyfejedelemség az „elnyomottak védelmében” jelentős területeket hasított ki belőle. Ugyanakkor a lengyel–litván szövetség mellett ott volt egy másik állam, a Magyar Királyság, amely egy délről jövő, tőle elég markánsan különböző berendezkedésű és kultúrájú országgal volt kénytelen komoly háborúkat vívni: az Oszmán Birodalommal. A cseh, lengyel, litván és magyar trónon ülő Jagellók tehát két konfliktus köré csoportosultak, és mindkét ág igyekezett a saját harcaiban való segítségre rábírní a másikat. A Jagelló testvérek közötti alapvetően jó viszony ellenére cselekedeteiket nem annyira személyes vágyaik, hanem országaik geopolitikai érdekei határozták meg. A másik cél tehát ennek megfelelően annak bemutatása, hogy közvetítő szerepén keresztül a Magyar Királyság hogyan igyekezett szövetségeseinek egyik legfőbb ellenfelét kiiktatni, ezzel pedig a szövetséges erőforrásait a saját harcaihoz igénybe venni. Természetesen az itt felvázolt konfliktuscsoportokon kívül más szereplők is a játéktéren tartózkodtak ekkor, így például a tatár uralkodók vagy a német-római császár politikája is komoly befolyást gyakorolt az eseményekre, a bonyolult összefonódások felületes tárgyalása helyett azonban elsősorban a fentebb vázolt konfliktust részletesebb bemutatására szorítkozom.

HARC A KIJEVI RUSZ ÖRÖKSÉGÉRT

A Kijev központú Kijevi Rusz felbomlása egy több állomásból álló hosszú folyamat volt, ami az 1240. évvel, pontosabban a tatár uralom kezdetével minden kétséget kizáróan véget ért. A hódítás következtében a korábbi Rusz jelentős része közvetlenül tatár uralom alá került, az azon kívül eső északkeleti területeken pedig kisebb fejedelemségek marakodtak egymással a hatalomért. Ezen fejedelemségek közül a 14. században négy emelkedett ki: Moszkva, Tver, Rjazany és Nyizsnyij Novgorod. Közülük is Tver és Moszkva számított a legerősebbnek, akiknek uralkodói egymással rivalizálva harcoltak a tatár kánok kegyeiért. Hatalma megerősítéséhez a tatárokon kívül Tver többször fordult az egyre erősödő

Litván Nagyfejedelemséghez is segítségért, Moszkva számára viszont mindvégig a tatárokhoz való hűség maradt az egyetlen járható út. Ennek a hűségnek köszönhetően nyerte el Kalita Iván 1328-ban a nagyfejedelemi címet, és a többi fejedelemtől is ő szedhette be a tatároknak járó adót. Mindemellett ugyanebben az évben a metropolita Moszkvába hívásával a város egyházi központ is lett, aminek következtében befolyása még tovább erősödött (Font 2009, 68–70; Heller 2003, 68–70). A tatár uralom gyengülésével Moszkva uralkodói egyre inkább úgy gondolták, hogy ők hivatottak a korábbi Kijevi Rusz területének helyreállítására, amivel megkezdődött az „orosz földek összegyűjtésének” több évszázadon át tartó politikai programja. A hanyatló Arany Horda gyengeségét kihasználva azonban a Litván Nagyfejedelemség is hasonló babérokra tört (Sashalmi 2022, 119–120).

A balti eredetű litvánok a 13. századtól töltenek be jelentős szerepet a történelem színpadán, amikor is a század elejétől kezdve betöréseik egyre nagyobb problémát jelentenek szomszédaik számára. Két évszázad alatt az egymással rivalizáló kis törzsekből kinőve hol a fegyverek erejével, hol pedig ügyes házassági politikával szinte az egész, korábban tatár uralom alatt álló Kijevi Ruszt is magukba foglaló Litvánia jött létre. Uralkodóik tevékenysége közül is elsősorban Gediminas és két fiának, Algirdasnak és Kestitutisnak a hódításait kell kiemelni, akik Litvániát a régió egyik legmeghatározóbb államává tették. Politikájuk egyik fő célkitűzését jól szemlélteti Algirdas egyik 1358. évi kijelentése miszerint az „egész Rusznak Litvániához kell tartoznia” (idézi Heller 2003, 84). Gyors terjeszkedésük természetesen a szomszédaiknak is szemet szúrt, így a litvánok egyre komolyabb konfliktusba kerültek nemcsak a már említett tatárokkal, de a Lengyel Királysággal és a Német Lovagrenddel is, aminek eredményeként a 14. században több keresztes hadjárat is indult ellenük. Hatalmas méretei ellenére azonban a Litván Nagyfejedelemség belső szerkezetét tekintve szomszédainál gyengébb lábakon állt, így a külső fenyegetésekkel, elsősorban a Német Lovagrenddel szemben 1385-ben a krewói unióban a nagyfejedelem kiegyezett másik ellenségével a Lengyel Királysággal, amely királyság egyébként maga is kiharapott egy kis szeletet a korábbi Kijevi Rusz területéből. A fiú örökös nélkül elhunyt Lajos magyar és lengyel király lányával, Hedviggel kötött házasságának köszönhetően a litván nagyfejedelem, Jagelló lengyel király lett, ezzel pedig elkezdődött a lengyel-litván együttműködés több évszázados története. (Font 2009, 71–72). Bár a két állam viszonya a 15. században nem volt teljesen felhőtlen, a Litván Nagyfejedelemség viszont elérte legnagyobb kiterjedését, határa így Moszkvától körülbelül 150 kilométerre húzódott (Łowmiański 1999, 402; Frost 2015, 61–323). Bevezetésként fontos továbbá elmondani, hogy a korábban a Kijevi Ruszhoz tartozó földek meghódításával igen jelentős mennyiségű pravoszláv vallású keleti szláv népesség is a litván uralkodók fennhatósága alá került. Belső szerkezetét tekintve pedig részben a hódítás, részben az uralkodók hatalommegosztásából fakadóan – noha voltak ezzel szembenő lépések – Litvánia kisebb, heterogén háttérű és területi eloszlású hercegségekből állt, amelyek fölött a nagyfejedelem uralkodott. Tárgyalt időszakunkban körülbelül 80 hercegi családról beszélhetünk

(Frost 2015, 292). Ebből a szempontból a Moszkvai Nagyfejedelemség is több fejedelemségből állt, viszont a Litván Nagyfejedelemséggel ellentétben a központi hatalom kiépítése itt sokkal szisztematikusabb volt, amely folyamat III. Iván tevékenységének köszönhetően csúcsondott ki. Ugyanakkor, ahogy az alábbiakban is látni fogjuk, a saját uralkodójukban csalódott különböző előkelők nem egyszer menekültek a rivális nagyfejedelelemhez, ami éppen a 15–16. század fordulóján akár háborúk kirobbanásának ürügyeként is szolgált (Heller 2003, 101–106).

AZ ELSŐ LITVÁN-MOSZKVAI HÁBORÚ

(1492–1494)

Az „orosz földek összegyűjtéséért” vívott küzdelem több közvetlen összecsapást okozott Vilnó és Moszkva között, ezek a harcok azonban a 15. század végéig elsősorban a litvánoknak kedveztek. A 15. század második felében a két hatalom közötti helyzetet a II. Vaszilij moszkvai nagyfejedelelem és Nagy Kázmér lengyel király és litván nagyfejedelelem közötti 1449. évi béke határozta meg. Ezen béke értelmében viszont gyakorlatilag inkább befolyási övezetekről, semmint pontos határokról beszélhetünk, ami figyelembe véve, hogy a két állam hatalmának egy jelentős részét a különböző fejedelmek feletti kisebb-nagyobb befolyásuk jelentette, nem is tűnik meglepőnek. A későbbiekben viszont a kettőjük közötti békeszerződések már a pontos határmegjelölésre törekedtek. (Krom 2012, 16–17). 1462-ben III. Iván személyében új uralkodó került Moszkva élére, aki nem tartotta számára kielégítőnek az apja által kötött békét, és bár Kázmérral nyílt kenyértörésig nem vitte a kérdést, a fejedelemségek önállóságát nem nézte jó szemmel. A testvérei által uralt területek megszerzése mellett Kázmér nyugati lekötöttségeit kihasználva hosszú küzdelem után végleg Moszkvához csatolta a Novgorodi Köztársaságot (1478), Tvert (1485), majd Vjatkat (1489) így a Litván Nagyfejedelemség elvesztette legjelentősebb szövetségeseit a térségben. Mindemellett Moszkva sikeresen állt ellen a tatároknak is. 1480-ban az Ugra folyó partján az Ahmed kán vezette Nagy Horda seregei harc nélkül visszafordultak, ezzel pedig noha egyelőre csak szimbolikusan, de megszűnt a tatárok befolyása Moszkva felett (Heller 2003, 101–106; Font 1998, 159–161; Sashalmi 2022, 120).

III. Iván a korábban tárgyalt területi, és ezzel katonai megerősödésnek köszönhetően immáron elég erősnek érezte magát, hogy támadólag is felvegye a harcot a régi nagy riválissal, a Litván Nagyfejedelemséggel. A kettőjük közötti összecsapás nyitányát egyes történészek 1486-tól számítják, amikor a litván határvidéken élő különböző kisebb hercegek családi civakodásainak következtében egyes vorotynski és bielski hercegek 1487-ben és 1489-ben III. Iván oldalára álltak és átadták neki Kozielsk, Serensk és Peremyszl városokat. (Łowmiański 1999, 402) Valódi katonai összecsapásra azonban csak 1492-ben, Nagy Kázmér halála után került sor, amikor a határproblémák megoldására III. Iván három irányból is támadásba kezdett a Litván Nagyfejedelemség ellen, amivel számára kedvező döntésre bírta a litván

oldalon maradt vorotynski és bielski urakat. A Fedor Obolensky vezette moszkvai csapatok egyik része a felső Oka vidékén betörve felgyújtotta Mtsenkset és Lubuckot, a sereg másik része Kozielskből kiindulva egészen az Ugra folyóig nyomult előre, a harmadik pedig felégette Mosalksot és elrabolta annak hercegét. A következő évben egy kisebb sikereket elérő téli litván ellentámadás után a moszkvai csapatok bevették Vyazmát, az azonos nevű hercegség központját. Mindeközben a lengyel–litván perszonálunió Kázmér halála után megszakadt, Lengyelországban János Albert, míg Litvániában Sándor lett az új uralkodó. Utóbbi azonban önmagában nem érezte magát elég erősnek a meglepetésszerű támadás visszaveréséhez, így 1494. november 7-én békét kötött III. Ivánnal. Az igen aprólékosan rögzített béke értelmében a Vyzmai Hercegség, valamint a felső Oka vidéke a moszkvaiak kezébe került, továbbá Sándor lemondott Novgorodra, Tverre, Pskovra és Riazanra formált igényeiről, viszont nem volt hajlandó III. Ivánt „egész Rusz urának” elismerni. Az új rend fényében a felső Oka és Ugra folyóknál húzódó határ a litvánok számára elveszett. A békét pedig bár 1495-ben Sándor III. Iván Ilona (Jelena) nevű lányával kötött házassága is megerősítette, ez azonban kevés volt a tartós béke fenntartásához. (Krom 2012, 20–23; Łowmiański 1999, 403–404; Plewczyński 2014, 211–213)

A MÁSODIK LITVÁN-MOSZKVAI HÁBORÚ

(1500-1503)

A második háború kirobbanásának okai mögött több szempont is állhatott. Részben János Albert 1497. évi moldvai hadjárata és az azt követő oszmán–tatár ellencsapás mindenki számára nyilvánvalóvá tette a lengyel–litván szövetség katonai gyengeségét, amit bár az érintettek igyekeztek mihamarabb orvosolni, de a szükséges reformok a litván területeken meglehetősen lassan haladtak. Szintén ezt a gyengeséget sejtette az oszmánok ellen szerveződő lengyel–magyar szövetség is, ami az 1499-ben kötött krakkói–vilnai unió ellenére tovább korlátozta egy esetleges lengyel beavatkozás lehetőségét egy újabb litván–moszkvai háború esetén (Frost 2015, 333–334). A másik fő érv, ami végül a háború kirobbanásának ürügye is volt egyben, az a vallási intolerancia, amivel III. Iván Sándort vádolta. A moszkvai uralkodó ezt egyrészt a lánya, Ilona katolikus hitre „kényszerítésével” és a vilnai pravoszláv templom építésének elmaradásával kapcsolatban fogalmazta meg (Frost 2015, 309–310), másrészt a hozzá menekülő újabb hercegek is erősza-
kos katolizálásról számoltak be. Éppen ezért alattvalói és az ortodoxia védelmében 1499-ben kisebb betörések, a rákövetkező évben pedig nyílt háború kezdődött a Litván Nagyfejedelemség ellen. A moszkvai seregek a korábbi háborúhoz hasonlóan több irányból támadtak. A sereg egyik része dél felé indult és a bal parti Ukrajna után Kijev elfoglalását tűzte ki célul. Végül ez a seregrész több átcsoportosítás után Novhorod-Siverskyi után kétfelé vált, és elfoglalta Liubech Chernigovot és Rylsket, tehát Kijevtől körülbelül száz kilométerre jutott. A második seregbe tartozó egységek Vyazmánál gyűltek össze, és onnan nyomultak Szmolenszk felé. Útközben

Konstanty Ostrogski litván nagyhetman a Vedrosza folyónál került szembe velük, azonban a nem megfelelő információszerzés miatt a túlerőben lévő moszkvaiak július 15-én seregét szétverték, magát a nagyhetmant pedig elfogták. A győzelemnek a katonai mellett hatalmas lélektani hatása is volt, mivel a moszkvaiak számára megdőlt a litvánok nyílt csatában való legyőzhetetlenségének mítosza. A harmadik sereg északon Velikiye Lukiból indult és Toropets, majd Vitebsk irányába nyomult. Sándor válaszlépésként először északra vonult, Toropets eleste után viszont Polotsk környékére vonult vissza, ahol hozzákezdett az ottani települések, továbbá Szmolenszk és Orsza megerősítéséhez, valamint külföldi zsoldosok toborzásához. Végül a moszkvaiak az újabb litván csapatok megjelenése miatt nem tudták a Vedrosza folyónál elért győzelmet kihasználni, így szeptemberben az előrenyomulásuk megállt, aminek köszönhetően Sándor is visszavonulhatott Vilnába. Novemberben már Minszkben azt jelentették számára, hogy a moszkvaiak Szmolenszket ostromolják. Az odavonuló litván főseregnek azonban sikerült a várost felmentenie, ellentámadásra azonban nem vállalkozott. Sándor közvetlen összecsapás helyett sokkal inkább szövetségeket keresett magának, akiket a livóniai Kardtestvérekben, valamint a Nagy Hordában talált meg. Ugyanakkor a szövetség nem volt túl sikeres, ugyanis bár a következő évben a Nagy Horda kánja támadásba lendült csapataival, a livóniaiak pedig Izborsknál egy moszkvai sereget is szétverték, de Sándor lengyelországi útja miatt nem volt megfelelő együttműködés a felek között. 1501-ben János Albert halálával ugyanis megürült a lengyel trón, testvérei között pedig megindult a diplomáciai küzdelem, amit végül Sándor nyert meg (Frost 2015, 337). A háború szempontjából nézve, bár a közös uralkodótól függetlenül a két állam nem egyesült, Sándor számíthatott lengyel segédcsapatok megjelenésére a moszkvaiak elleni háborúban. Tervei ellenére azonban 1502-ben csak néhány zsoldossal és udvari katonákkal tudott visszatérni Litvániába, a várt katonai támogatás ugyanis elmaradt, ráadásul közben a krími tatároknak a Nagy Horda felett aratott győzelmével, Achmat kán is kiesett a potenciális szövetségesek közül. Ugyanakkor a livóniaiak újabb sikerei és Szmolenszk sikertelen ostromai miatt Iván is hajlott a fegyverszünetre (Plewczyński 2017, 140–150), aminek megkötésében a régió viszonyaiban nem ismeretlen magyar diplomácia is szerepet játszott.

Néhány évtizeddel korábban Nagy Kázmér uralkodása alatt Hunyadi Mátyás egy felkapaszkodott senkinek számított a lengyel udvarban, aki jogtalanul bitorolja a magyar trónt, ráadásul politikai ambíciói is sértik a Jagellók érdekeit, amelyek különböző formákban katonai összecsapásokhoz is vezettek (Baczkowski 2008, 203–211). Így nem meglepő módon ez az időszak a több évszázados lengyel–magyar kapcsolatok egy sötét időszakának számít (Kapronczay 2000, 29–32). Mivel ebben az időszakban Kázmér litván nagyfejedelem is volt, így érthető módon Mátyás uralma a litván–magyar kapcsolattörténetben sem hagyott mély nyomot (Ragauskienė és Ragauskas 2019, 45). Ellenben a Hunyadi–Jagelló ellentét felértékelte a magyar király szemében az egyre erősödő Moszkvai Nagyfejedelemségben rejlő szövetségest, így azon első nyugati hatalmak közé tartozott, akik követet küldtek III. Iván udvarába. Bár ez a kecsegtetően induló szövetség végül Mátyás 1490. évi halála miatt megszakadt, a Jagelló térnyerés

megállítására pedig a Moszkvai Nagyfejedelem egyre inkább a német-római császár-hoz közeledett, a magyar–moszkvai kapcsolat emléke azonban a későbbiekben sem halt el. A magyar trónon bekövetkező uralkodóváltás ellenben – ugyan némi idő elteltével – gyökeres fordulatot hozott a lengyel–litván–magyar kapcsolatokba. A Jagelló testvérek között kitört trónharcok után ugyanis az 1490-es évek a megbékélés és szövetségekötés időszakának számítottak, (Szili 2009, 778–794) amely során II. Ulászló magyar és cseh királyt egyre inkább egy oszmán ellenes szövetség megvalósításának gondolata foglalkoztatta, amiben a János Albert vezette Lengyel Királyságnak és a Sándor vezette Litván Nagyfejedelemségnek is komoly szerepet szánt. Terveit azonban keresztelte az 1500-ban kirobbant litván–moszkvai háború.

Már 1500-ban hatvan lovasa élén a budai udvarba érkezett Michał Gliński (litvánul Mykolas Glinckis), hogy a moszkvaiak ellen segítséget kérjen. Ezen utazásának eredményeként indította el a magyar király egyik udvari emberét, Cseszelecki Jánost, hogy a béke érdekében közvetítsen a felek között. Cseszelecki 1501. január 9-én érkezett meg Moszkvába, kiküldetése célját pedig öt nappal később ismertette a nagyfejedelemnek. Előadásában a keresztényi szolidaritásra hivatkozva az oszmánok és a tatárok elleni fellépésre, valamint a Sándorral való hadakozás beszüntetésére szólította fel III. Ivánt, majd nyomásgyakorlásként hozzátette, hogy ha a nagyfejedelem erre nem hajlandó, akkor II. Ulászló fegyveres támogatást is kész nyújtani testvéreinek. III. Iván követeken keresztül adott válasza diplomatikus, ugyanakkor határozott volt: nem akar Sándorral háborúzni, de a litván nagyfejedelem katolikus hitre kényszeríti a lányát, nem engedi át földjén a követeit, nem adja meg a neki kijáró (nevezetesen az „egész Rusz ura”) címet, és pogányokat (tatárokat) küld a földjére, tehát nem tartja be az 1494. évi megállapodást, ez pedig oda vezetett, hogy ruszin hercegek menekülnek hozzá. Ulászló tehát egy jogtalan ügyet kíván megvédeni, de ettől függetlenül, ha Sándor békéért fordul hozzá, nem fog elzárkózni. Viszont a követek nem szalasztották el azt az esetet sem megemlíteni Cseszeleckinek, amikor Iván Isztanbulból visszatérő követeit Magyarországon megtámadták és kifosztották. Ezt követően Cseszelecki a foglyok szabadon engedését kérte, amit viszont a moszkvaiak azzal utasítottak el, hogy földjükön nem szokás olyan foglyok elengedését kérni, akik semmiben nem szenvednek hiányt. A búcsú audiencián III. Iván már személyesen utasította arra Cseszeleckit, hogy fejezze ki háláját királyának, amiért gondoskodott római követei biztonságos útjáról, valamint kérte, hogy visszafelé útjukon ezeket a követeket biztonságban kísérjék el Nagy István moldvai vajdához. Cseszelecki január 22-én hagyta el Moszkvát, és bár eredményt nem ért el, azonban, ahogy az egy következő évi követi instrukcióból kiderül, az udvarias légkör és a magyar király irányába tanúsított tisztelet a sikeres tárgyalások reményével kecsegtette a magyar uralkodót (Baczkowski 2012a, 464–466; Papée 1927, 147).

János Albert 1501. évi halálával azonban ez a kedvező viszony megváltozott. Ulászló először testvéreinek, Zsigmondnak, majd pedig magának követelte a lengyel trónt, ami érthető módon mérgezően hatott Sándorral való viszonyára. Mindemellett a tárgyalásokat nehezítette, hogy az azok lefolytatásával megbízott Deák Balázs meghalt

(Papée 1927, 148). Következő követét Szántai Zsigmondod ezért csak 1502. július 9-én küldte el a magyar király VI. Sándor pápa még egy 1500-ban írt, valamint az azt kézbesítő Pietro Isvalies legátus levelével együtt. Szántai ezt követően augusztus végén ért Lowiczba Jagelló Frigyes bíborshoz, majd onnan Minszkbe ment tovább Sándor nagyfejedelemhez, aki szeptember 25-én Frigyeshez intézett levele alapján Moszkvába küldte tovább. Kísérői között volt egy Nagypalugyai Trenka György nevű magyar származású kolói kapitány (Lakatos 2020, 307–308; Neumann 2020, 15–19), aki magyar és lengyel nyelvtudása révén tolmácsként tartott vele, illetve egy Teodoryk Przybranowski nevű jegyző is. Szántai azonban nem várta meg a menlevelét, így a későbbiekben Sándor nagyfejedelemnek az egyik litván tanácsosát is utána kellett küldenie. Követsége úgy tűnik meglepte Sándort és Frigyeset is, akik korábbi kolói megállapodásuk alapján lengyel–litván követséget akartak III. Ivánhoz küldeni, viszont az új helyzet sokkal üdvösebb volt számukra, mivel mégis egy kevésbé érintett, ráadásul a pápa támogatását bíró uralkodó járt közben értük. Mindezek mellett bíztak abban is, hogy a magyar követ révén oltalomlevelet szerezhetnek egy lengyel–litván követség számára is (Papée 1927, 98–99). Szántai december 29-én ért Moszkvába és 1503. január 1-jén adta át Ivánnak az általa hozott leveleket. Elsőként a pápa és a legátus leveleinek átadására került sor, amelyek gyakorlatilag általános bevezetőként szolgáltak a tárgyaláson elhangzó további témákhoz. VI. Sándor pápa levele még 1500 novemberében íródott, így több részletében igencsak aktualitását veszítette, fő mondanivalóját tekintve viszont megállta a helyét: felhívta Ivánt arra, hogy csatlakozzon a lengyel király (az ekkora már halott) János Albert keresztes hadjáratához. Hasonló szöveget tartalmazott a legátus 1502. júliusi levele is, amelynek szerzője mindenekelőtt arra szólította fel a nagyfejedelmet, hogy hagyja abba a veje és lánya elleni katonai akciókat, amelyek véleménye szerint a keresztes hadjárat megindításának fő akadályát képezték. Összességében tehát mindkét levél a moszkvai uralkodó iszlám ellenes keresztény szolidaritására épített. Motivációjukat valószínűleg a gazdasági és kulturális kapcsolatokat kereső moszkvai követek itáliai megjelenése adta, amely azt a reményt keltette a pápában, hogy a nyugati kereszténység fel tudja majd használni a nagyfejedelemséget saját céljai eléréséhez, sőt még a keleti és nyugati egyház uniójára is sor kerülhet. Szintén az unió kérdése volt az egyik fő mozgatórugója annak, hogy a pápa támogatta Iván Palailogosz Zsófiával, az utolsó bizánci hercegnővel kötött házasságát, azonban ez a terv már akkor sem vezetett eredményre (Heller 2003, 109). A levelek átadását követően Szántai beszédet mondott, amely jelentős részben épített az eddig elmondottakra. Egyrészt valószínűleg a házasságra és a bizánci hagyományokra hivatkozva kiemelte, hogy a tervezett keresztes hadjárat Konstantinápolyt lenne hivatott felszabadítani, ehhez azonban a régió országai között békére van szükség. II. Ulászló és Sándor ugyanis atyai örökségük védelme miatt nem tudnak csatlakozni a keresztes hadjáratához, ami miatt III. Ivánt terheli a felelősség. A beszéd végén Szántai felszólította a moszkvai nagyfejedelmet, hogy fejezze be a Sándor ellen vívott háborúját és fegyvereit fordítsa az oszmánok ellen. Ezeket az eseményeket követte volna a II. Ulászló által küldött üzenet átadása, aminek írott változata valamilyen okból nem volt a követnél, így azt másnapra halasz-

tották. Az esti lakoma után azonban Iván erős italok kíséretében elküldte a magyar követhez néhány emberét, akik valószínűleg nem hivatalos információk megszerzésével voltak megbízva. Magának az információszerzésnek a sikerességéről nincsenek információink, az azonban tény, hogy másnap Szántai helyett Nagypalugyai Trenka György és Teodoryk Przybranowski adták át az említett szöveget. A magyar király érvei nagyban hasonlítottak az eddig elhangzott érvekhez. Európai együttműködésről és az atyai örökség elleni háború beszüntetéséről értekezett, továbbá határozottan tiltakozott az Ilona katolikus hitre kényszerítésével kapcsolatos vádak ellen. Végezetül a háború befejezése mellett az anyagi károk megtérítését és a foglyok elengedését is követelve Ivántól. Ahogy azt Krzysztof Baczkowski megjegyezte, a pápai–magyar követség igazából nem tudott mit nyújtani a moszkvai uralkodónak, illetve, ahogy fentebb is láthattuk, a moszkvaiak igencsak jelentős sikereket értek el a hadszíntéren, így Iván válasza nem meglepő módon elég hűvös volt. Ismételten követi úton fejezte ki szolidaritását a pogányok elleni harccal kapcsolatosan, de ezzel az együttműködési hajlandóságának jelei ki is merültek. Kifejtette, hogy a Szántai által elmondottak gyakorlatilag azt bizonyítják, hogy sem a pápa, sem a magyar király nem értik a kitört háborúnak a lényegét. Sándor ugyanis véleménye szerint elmulasztotta az 1494. évi békében vállalt kötelezettségei teljesítését. Ilonát katolikus hitre akarja kényszeríteni, megakadályozza, hogy a moszkvai követek litván földön átkeljenek, megtagadja Ivántól az őt megillető címet és földeket, továbbá tatárokat enged a földjére. A magyar követ küldetésének célja azonban igazából nem egy kész békeszerződés elhozása volt, hanem a lengyel és litván követekkel való tárgyalásra kellett rávennie a nagyfejedelmet, illetve menlevelet kellett szereznie számukra, így mivel Iván válaszából úgy lehetett érezni, hogy igazságos feltételek között hajlandó lenne tárgyalni, ezért Szántai a követségbe küldött bojároktól kérte a menlevelek kiadását. Ezt végül január 17-én sikerült megszerezni nem csak a lengyelek és a litvánok, hanem a livóniaiak számára is, amelyeket utána elküldtek Litvániába. Ezt követően Szántai a lengyel–litván küldöttség érkezéséig Moszkvában maradt, és latin nyelvű válaszlevelet kapott a pápa, valamint a magyar király levelére, továbbá II. Ulászlótól egy új levél is érkezett a számára, annak tartalmát azonban nem ismerjük. Az említett küldöttség végül március 4-én érkezett meg, és Iván lányától, Ilonától a békére ösztönző leveleket is hozott, ami jól mutatja a háború kirobbantásának üryeként használt királyné véleményét a kérdésről. A tárgyalások kezdetén a magyar követ csak megfigyelőként volt jelen, az egyezkedések azonban a szélsőséges álláspontok miatt hamarosan elakadtak. A lengyel–litván küldöttek azt követelték, hogy a moszkvaiak állítsák vissza az 1494-ben meghatározott határokat, a moszkvaiak pedig a ruszin földek, köztük Kijev és Szmolenszk átadását követelték, és gyakorlatilag csak a szűkebb értelemben vett Litvánia földjét hagyták volna Sándor kezén. Ekkor Szántai ismét felvetette a magyar közvetítés lehetőségét, és március 25-én engedmények kiharcolása céljából fordult III. Ivánhoz. Érvelésében a hízélgés és a fenyegetés ötvöződött egymással. Magasztalta a nagyfejedelmet azért a bizalomért, amit a pápa és az európai uralkodók irányából érez, illetve megerősítette a velük való kapcsolatát, viszont azt is kifejtette, hogy nagyon szerencsétlennek tartaná,

ha a pápa és az európai uralkodók ellene fordulnának, és inkább a Jagellókat támogatnák. Mindemellett azzal is fenyegetőzött, hogy Sándor kész békét kötni az oszmánokkal a jelenleg Vilnóban tartózkodó követükön keresztül, ha Moszkva nem hajlandó a megegyezésre. Valójában azonban az említett fegyverszünet már előző év október 9-én megszületett, az oszmán követ pedig csak a ratifikálása miatt érkezett. Szántai fenyegetőzése tehát hamis információkon nyugodott. A keresztény uralkodók közösségének gondolata ismételten nem hatotta meg Ivánt. A moszkvai nagyfejedelem képviselői kifejtették, hogy nem csak az elfoglalt várak, hanem az egész Rusz Iván öröksége, és eddig csak hallgatólagosan viselte el, hogy Sándor uralkodik felettük, a szerződés megszegésével azonban ennek vége. Ekkor Szántai felvetette, hogy kössenek kompromisszumot. Iván ideiglenesen adja vissza az elfoglalt várak és földek felét és egy pápai, valamint cseh–magyar békéltető küldöttség mindkét fél beegyezésével döntsön a végleges hovatartozásukról, továbbá Iván engedje el a litván foglyokat. Természetesen ez az ajánlat, pontosabban az, hogy Iván mindenféle harc nélkül engedje át az általa elfoglalt területeket, főleg a már többször említett területi ambíciói fényében, teljesen elfogadhatatlan volt a nagyfejedelem számára. A későbbiekben ez a felvetés a tárgyalások során elő sem került, viszont a felek hajthatatlank voltak, így március 22-én fegyverszünetben állapodtak meg, amelyről a dokumentumokat 28-án írták meg. (Baczkowski 2012a, 467–475). A fegyverszünet értelmében III. Iván hat kisebb várat leszámítva minden foglalását megtartotta, ami 210.000 km² gyarapodást jelentett a Moszkvai Nagyfejedelemség számára, illetve Sándor az „egész Rusz urának” is elismerte (Norkus 2009, 61). A Litván Nagyfejedelemség hatalmas területi veszteségeit viszont tompította, hogy a lazábban kapcsolódó és nagyobb autonómiával rendelkező területeit veszítette el, a további területek már lényegesen közelebb voltak a magterületekhez, illetve jóval korlátozottabb autonómiával rendelkeztek, így elszakításuk a későbbiekben már nem ment olyan könnyedén (Łowmiański 1999, 403–404; Ugyanakkor, ahogy a fegyverszünet is mutatja, mindkét fél tudta, hogy a nyugalom csak ideiglenes, és készültek az újabb összecsapásra. Április 2-án III. Iván még a II. Ulászló iránti jószándékát fejezte ki a magyar követnek, majd útjára bocsátotta. A Litvánia számára sikertelenül végződött tárgyalás dacára Sándor elégedett volt Szántai tevékenységével, a közvetítés sikertelenségét pedig III. Iván hajthatatlanságának tulajdonította, és bízott a pápai és magyar követek további segítségében (Baczkowski 2012a, 475–477).

AZ 1507-1508. ÉVI HÁBORÚ ÉS A GLIŃSKI-FÉLE FELKELÉS

Néhány évvel később úgy tűnt, fordulni fog a kocka, és a litvánok veszik át a kezdeményezést. 1506-ban Zsigmond lett a lengyel és a litván állam uralkodója, aki a moszkvai trónváltást követő nehézségeket (1505-ben III. Iván halála után fia, III. Vaszilij lett az uralkodó) és a kazanyi háborút kihasználva 1507-ben sereget gyűjtött az elvesztett litván területek visszaszerzésére. A litván közfelkelés mozgósítása, illetve a hadiadó beszédese viszont a vártnál lassabban haladt, a lengyel segítség pedig ismételten csak az udvari katonaságra, valamint kisszámú zsoldosra és önkéntesre

korlátozódott, így utóbbiak száma nem haladta meg a két-három ezer főt. Időközben mindemellett III. Vaszilijnak is sikerült kiegyeznie Kazannal, aminek következtében mintegy megelőző csapásként a moszkvai csapatok április végén ismételten litván földre törtek. A hirtelen jött moszkvai támadás bár meglepte a litvánokat, de igazából a korábban megszerzett területek aktív védelme volt a fő célja, így az év további részének hadműveletei lényegében határmenti harcok maradtak, komolyabb összecsapás vagy területi változás nem történt (Łowmiański 1999, 421; Herbst 1935, 38).

Már-már úgy tűnt, hogy az újabb litván–moszkvai összecsapásnak ezzel vége is szakad, amikor 1508-ban litván oldalon nem várt változás történt. Sándor egyik hű emberét, a tatárok felett 1506-ben Klecknél fényes győzelmet arató litván udvari marsallt Michał Glińskit Zsigmond trónra lépésekor a király elleni szervezkedéssel vádolták, pontosabban rosszakarói azt a hírt terjesztették, hogy magának akarja megszerezni a litván nagyfejedelmi trónt. Ennek hatására Zsigmond megfosztotta őt tisztségeitől. Gliński erre válaszul rágalmozásért beperelte az őt megvádoló Jan Jurjewicz Zabrzezińskit, valamint a neve tisztára mosása érdekében Mengli Giráj krími kán mellett II. Ulászló magyar királyhoz fordult segítségért, akik közül utóbbi az ügy miatt még követet is küldött Lengyelországba, a helyzet tisztázását célzó próbálkozások azonban nem jártak sikerrel. Zsigmond halogatta a vita rendezését, így a kérdés békés megegyezés sikertelenségét látva a herceg úgy döntött, közvetlen a saját kezébe veszi a probléma megoldását, és embeivel 1508. február 2-án megölette Zabrzezińskit, majd saját birtokára, Turowba húzódott vissza. Innen próbált meg kiegyezni az uralkodóval, majd miután ez nem sikerült, március közepén védelmet kért a moszkvai nagyfejedelemtől és felajánlotta neki szolgálatait (Polski Słownik Biograficzny 66–68). III. Vaszilijnek a háború elakadása miatt éppen kapóra jött a megkeresés, bízott ugyanis abban, hogy Gliński révén ismét komoly területeket haraphat ki a Litván Nagyfejedelemségből. Várakozásai ellenére azonban érdekes módon a felkelés éppen a litván nagyfejedelmi hatalom erősségét mutatta meg, mivel az erőszakos katolikus hitre térítés rémhírének ellenére, amit a felkelők is terjesztettek, nem vált az ortodox litván előkelők táborává,² hanem a felkelők köre gyakorlatilag Gliński saját személyes kapcsolatainak köszönhetően épült ki. (Rowell 2006, 88–92) Érdemes egyébként kiemelni azt is, hogy noha az eddig elmondottak alapján úgy tűnhet, a litván nagyfejedelemségen belül tömeges volt az elégedetlenség, és valóban voltak olyan tényezők,³ amelyek egyes litván hercegeket moszkvai oldalra való átállásra sarkalhattak, viszont a hercegek túlnyomó többsége mégis hű maradt a litván uralkodóhoz (Krom 2012, 25). Hűségüket jól mutatja az a menekült áradat, amivel a litván nagyfejedelemnek kellett megbirkóznia a háborúk után, régi híveiknek új földekkel való ellátása ugyanis nem volt könnyű feladat (Frost 2015, 314). Mindemellett azt is érdemes megjegyezni – bár ez kevésbé volt látványos, így a szakirodalom is kevésbé vette figyelembe –, hogy a litván udvar jelentős részét ekkor Moszkvából menekült bojárok tették ki, a litván hercegekkel szemben ők viszont birtokokat nem, csak magukat és esetleg néhány lovast tudtak a litván nagyfejedelem szolgálatába ajánlani. (Kazakou 2020, 61) Ettől függetlenül

a Gliński-féle felkelés elég érzékenyen érintette Litvániát, mivel Turow és a kapukat kinyitó Gliński párti személy jóvoltából a felkelők kezére jutott Mozyrnek köszönhetően a lázadók Kijevet veszélyeztették, ráadásul utóbbi erősség révén könnyedén kommunikálhattak Moszkvával is. A helyzetet kihasználó moszkvai sereg ismételten három irányból kezdte meg a támadást. Az északon Velikiye Lukiban gyülekező csapatok egy kisebb része Polotsk, nagyobb része pedig Szmolenszk irányába indult. Utóbbi egységeket erősítette a Moszkvából elindult sereg is, míg a déli sereg azt a feladatot kapta, hogy egyesüljön Gliński csapataival. A déli sereg végül Babruysk megszerzése után Minszk felé fordult, részben azért, mert az volt a litván hadsereg hagyományos gyülekezőhelye, részben pedig azért, mert onnan Vilnó már könnyen megközelíthető volt. Bár Minszk ostroma végül kudarcra vezetett, a portyázó moszkvai lovasság azonban így is 45 kilométerre megközelítette a litván fővárost. Időközben azonban a lengyel–litván erőknél is sikerült rendezni soraikat, aminek eredményeként sikerült egy körülbelül 5000 fős lengyel segédcsapatot mozgósítani, továbbá a litván közfelkelés is gyülekezni kezdett. A Litvániába visszatérő Zsigmond így csapatai egy részét a moszkvai fogságból 1507-ben visszatért Konstantyn Ostrogoski gondjaira bízva Turowba küldte, maga pedig északra indult, hogy a gyülekező litván csapatokkal egyesüljön. Bár Gliński tudott a királyi had vonulási útvonaláról, de nem tudta megakadályozni, hogy Novogrudokban a két sereg egyesüljön, majd azt követően a Minszk alól visszavonuló moszkvaiak nyomába eredjen. A moszkvaiak végül Orszánál egy nyílt csatában szándékoztak megállítani a lengyel–litván előre nyomulást, amely csapatokhoz Gliński is csatlakozott. A július 19-én megvívott csatában végül a moszkvaiak vereséget szenvedtek, és az éjszaka sötétjében visszavonultak. A lengyel–litván seregek diadalittasan nyomultak tovább keletre: augusztus 1-jén felszámolták a Szmolenszk elővárosában kialakított moszkvai táborn, majd gyakorlatilag a hónap első felében a szmolenszki és polotszki régióban minden, az előző háborúban elvesztett jelentős stratégiai pontot visszaszereztek, portyázóik pedig Moszkvától 100 kilométerre gyújtogattak és fosztogattak. A jó felderítésnek köszönhetően azonban a királyi főseregtől elvált litván parancsnokok hamar rájöttek, hogy a délről és keletről érkező újabb moszkvai csapatok könnyen bekeríthetik őket, így augusztus 25-én visszaérkeztek Szmolenszkbe. Visszavonulásuknak viszont az lett az eredménye, hogy a moszkvai csapatok ismét megszerezték az elfoglalt területeket, majd újra litván földre törtek. Szeptemberben azonban a háború megtorpant. Vaszilij nem kívánt döntő csatát vívni, a királyi hadsereg jelenléte miatt pedig nem próbálkozott Szmolenszk ostromával sem. Időközben a másik oldalon Zsigmond sem akarta zsoldosait tovább fegyverben tartani, így mindkét fél készen állt a megegyezésre. (Plewczynski 2017, 150–159)

A korábbi háborúhoz képest kisebb mértékben, de itt is felmerült a magyar diplomáciai közvetítés lehetősége. II. Ulászló 1508. július 21-én Zsigmondhoz írt levelében arról írt, hogy futárt küld a moszkvai nagyfejedelemhez, és levelében felszólítja a háború befejezésére, valamint egy legalább egy éves fegyverszünet megkötését is elősegíti, ami után ünnepélyes magyar követ vagy követek vennének

részt a tartós béke létrehozásában. Továbbá leveléből az is kiderül, hogy a magyar király II. Gyula pápát is megkereste, hogy követeivel ő is segítse a litván–moszkvai béke megkötését. Zsigmond augusztus 1-jén kelt válaszlevelében viszont arról értesülünk, hogy valószínűleg attól tartva, hogy a magyar követek csak meghosszabbítják és bonyolítják a békekötés menetét, megköszönve a testvére által felajánlott segítséget, a magyar követet a levéllel együtt visszaküldte, ugyanakkor nem zárta ki a segítség későbbi igénybevételének lehetőségét sem (Baczkowski 2012b, 508–509). Zsigmondnak a korábbi béketárgyaláshoz képest eltérő viselkedését a jobb alkupozíció okozhatta, amelyhez nagyban hozzájárultak a fentebb részletezett lengyel–litván sikerek. Az általa küldött követség végül szeptember 19-én érkezett meg Moszkvába, majd október 8-án meg is kötötték az újabb „örök békét”, aminek következtében néhány kevésbé fontos határmenti területért cserébe szentesítettek Vasszilij előző háborúban szerzett hódításait. (Łowmiański 1999, 422.) Ezt követően Zsigmond október közepén csapatokat küldött Gliński ellen, aki erre a hírre Moszkvába menekült (Plewczyński 2017, 159).

1512–1522. ÉVI LITVÁN-MOSZKVAI HÁBORÚ

Az „örök béke” azonban ismételten meglehetősen rövid ideig tartott. Négy évvel a Gliński-féle felkelés után Vaszilij részben a Riazanyra támadó tatárok felbujtása, részben a Sándor özvegyével, Ilonával való bánásmódra hivatkozva, valójában viszont az „orosz földek összegyűjtésének” céljából ismét háborút indított Litvánia ellen. Helyzetét ezúttal az is könnyítette, hogy a német-római császárral, valamint a Német Lovagrenddel kialakított jó kapcsolatai miatt német zsoldosokat is tudott toborozni seregébe,⁴ így a korábbiakhoz képest soha nem látott mennyiségű nyugat-európai zsoldos harcolt a nagyfejedelem seregében. Moszkva a korábbi stratégiának megfelelően ismét három oldalról indított támadást. A fősereg Vaszilijjal az élen 1512 decemberében ostrom alá vette Szmolenszket, nem sokkal később egy másik sereg Polotskot és Vitebsket, egy harmadik pedig a főseregtől kissé délebbre Mstislawot támadta meg. Hat heti ostrom után azonban Vaszilij visszavonult Moszkvába, a vár blokádjának fenntartásának feladata ezzel Michał Glińskire maradt. Időközben a lengyel–litván fél is igyekezett saját erőit mozgósítani, a Radomban ülésező szejmben viszont nem úgy tűnt, hogy a lengyelek egyhamar jelentős mennyiségű sereget tudnak küldeni Litvániába. Zsigmond így végül kénytelen volt Konstantyn Ostrogski vezetésével csak litván sereget indítani Polotsk felmentésére. A közeledésük híre azonban még így is elég volt ahhoz, hogy a nagy veszteségeket elszenvedett moszkvai sereg az ostrommal felhagyva visszavonuljon, sőt, a litvánok még a moszkvaiak által elfoglalt területekre is betörték, területi változásokat azonban nem sikerült elérniük (Łowmiański 1999, 426) 1513. június 14-én Vaszilij friss csapatokkal ismét útra kerekedett Moszkvából, és ostrom alá vette Szmolenszket. Bár a vár megerősítésére küldött német zsoldosok a vár körülrzárása előtt már nem tudtak bejutni, a védők azonban így is hőiesen tartották magukat. Maga Zsigmond

végül július végén ért Minszkbe, ahol a gyülekező sereg litvánokból, a krakkói polgárság által kiállított katonákból, valamint tatár segédcsoportokból állt. Innen indult el Ostrogoski hetman is, akinek eredeti feladata a szmolenszki ostromzár feltörése volt, útközben azonban Orszánál ismét egy jelentős, körülbelül 14 ezer fős moszkvai sereggel találta magát szemben, akik fölött sikerült is győzelmet aratnia. A vereség hírére, valamint az ostrom során elszenvedett komoly veszteségek miatt Vaszilij ismét kénytelen volt visszavonulni. Zsigmond kihasználva a helyzetet az ostromot követően feltöltette Szmolenszk és Polotsk készleteit, a várvédők számát azonban nem növelte meg. Úgy vélte, hogy az akkori létszám elegendő a felmentő sereg megérkezéséig az ellenség távoltartására. Önbizalmát az támasztotta alá, hogy 1514 tavaszán egy 8 ezer fős lengyel segédcsoport mellett a litvánok is gyülekezni kezdtek, így elméletileg egy újabb moszkvai ostrom során nem lett volna probléma a vár felmentése. A támadást illetően Zsigmondnak nem is kellett csalódnia, májusban ugyanis a moszkvai csapatok újra minden oldalról ostromolni kezdték a várat, akikhez júniusban személyesen Vaszilij nagyfejedelem is csatlakozott, további csapataik pedig Orszát és Mstislawot támadták. Néhány heti ostrom után azonban Vaszilij már a visszavonulást fontolgatta, amikor a várbeliekkel folyamatosan kapcsolatban lévő Glińskinek sikerült meggyőznie a várvédők vezetőit ellenállásuk reménytelenségéről, így azok július végén megadták magukat. A vár elestével gyakorlatilag egy fontos csomópont, valamint a Dnyeper jobb partjának középső területe moszkvai fennhatóság alá került (Łowmiański 1999, 427). Gliński a sikeres akció után joggal várhatta, hogy Szmolenszket az ő gondjaira fogja bízni az uralkodó, ez azonban nem történt meg. A moszkvai nagyfejedelem ugyanis vélhetően arra számított, hogy Gliński a lengyel király megbocsátásáért cserébe hajlandó lenne átadni a várat, így azt inkább egy másik emberének jutatta. A vár eleste után nyilvánvalóvá vált, hogy Zsigmond igen alaposan elszámította magát. A litván közfelkelés ugyanis sokkal lassabban gyűlt össze, mint azt várta, a védők pedig még egy ostromnak egyedül nem voltak képesek ellenállni. Ugyanakkor – némi fenntartással kezelt – becslések szerint az eredetileg a vár felmentésére összehívott egyesült lengyel–litván seregek augusztus második felére elérték a 35 ezer fős létszámot. A kialakult helyzet fényében megkezdődtek hát a tárgyalások, amely tárgyalóküldöttséghez a II. Ulászló magyar király szolgálatában álló lengyel származású Trepka András is csatlakozott azzal a céllal, hogy Glińskinek amnesztiát ajánlva ismét a lengyel király szolgálatára csábítsa őt. A követséget azonban a levelek átadása után a moszkvaiak elfogták, Trepka pedig csak tüzes kínvallatás után szabadult fogvatartói markából. Bár az ajánlat hatására Gliński megpróbált hazatérni, viszont egyes vélemények szerint saját emberei, más vélemények szerint az irigy litván urak elárulták, így ő is moszkvai fogságba került, ahonnan csak 1526-ban szabadult. (Polski Słownik Biograficzny 68; Górski 1853, 8–9). A vár bevételét követő tárgyalások eredménytelenségét látva Vaszilij úgy döntött, hogy pontot tesz az ügy végére, és csapatait a lengyel–litván had ellen küldte. Kisebb ütközetek után a két fősereg végül szeptember 9-én Orszánál csapott össze, amelynek

eredményeként a lengyel–litván hadak történelmük egyik legnagyobb győzelmét aratták. A diadal után noha kisebb várak ismét lengyel–litván kézbe kerültek, Szmolenszket azonban nem sikerült visszafoglalni. A következő években a harcok sokkal kisebb intenzitással folytatódtak. 1515-ben litván és lengyel csapatok prédálták a moszkvai határterületeket. 1517-ben pedig egy kisebb litván sereg Pskov irányába szándékozott előretörni, végül azonban csak Opochkáig jutottak. 1519-ben Vaszilij ismét három irányból támadta meg Litvániát, amihez a krími tatárokat is sikerült megnyernie, az előzetes tervekkel ellentétben a Német Lovagrend azonban nem csatlakozott az akcióhoz. A támadás eredményeként csapataik mélyen behatoltak a litván területekre, céljuk viszont elsősorban a pusztítás, és nem új területek meghódítása volt (Plewczynski 2017, 160–194). Összességében a jelen tanulmányban tárgyalt utolsó nagy háború idejére a lengyel–litván seregek már igen jelentős sikereket értek el, a tíz jelentős mezei összecsapásból kilenc az ő győzelmükkel ért véget, Szmolenszk kulcsfontosságú vára azonban közel száz évre moszkvai fennhatóság alá került. A két fél között 1522-ben újabb öt éves fegyverszünet kötött, amit több alkalommal meghosszabbítottak. A szerződés értelmében Vaszilij de facto megtarthatta Szmolenszket, és mintegy 56 ezer km² területet, amit azonban a litván fél nem volt hajlandó elismerni (Łowmiański 1999, 430; Norkus 2009, 61).

ÖSSZEGZÉS

Ahogy láhattuk, a hadszíntereken addig domináns Litvániát 1492-ben meglepte a hirtelen jött erős moszkvai támadás. Ezt követően 1503-ra a lazábban kapcsolódó litván területek moszkvai fennhatóság alá kerültek, ami bár jelentős csapás volt a litvánoknak, ugyanakkor a lazábban ellenőrzésük alatt tartott területek elvesztése, valamint az egyre nagyobb arányban megjelenő lengyel segítségnek köszönhetően a moszkvai hódítás lelassult, később, az 1534 és 1537 között vívott háborúban pedig a litvánoknak kisebb területgyarapodást is sikerült elérniük. A lengyelek kelet felé fordulása a fokozódó oszmán nyomás miatt egyre komoly problémát jelentett a Magyar Királyság számára is. Éppen ezért, főleg a korai, igen vészterhes háborúkban, a magyar diplomácia a „pogányok” elleni harc és a keresztény közösség szellemében a litván–moszkvai háborúk gyors lezárására törekedett. Ez a fajta magatartás pedig bár a későbbiekben is megmaradt, a lengyel–litván szövetség azonban egyre kevésbé tartott igényt rá. A másik oldalról a moszkvai nagyfejedelmek hódításai bár általában az ortodox vallású litván alattvalókat ért atrocitások ürügyével, valójában viszont az „orosz földek összegyűjtésének” céljával történtek, így gyakorlati előnyök nélkül a magyar diplomácia érvelése süket fülekre talált. Az időközben bekövetkezett változások miatt a lengyel–litván állam és Moszkva között kiobbant konfliktusokban a magyarok csak a 16. utolsó harmadában, Báthory István lengyel királysága alatt töltöttek be újra fontos szerepet.

JEGYZETEK

- 1 Iván halála után már Sándor is hasonló katonai akcióra készült (Herbst 1935, 29).
- 2 Gliński egyébként maga katolikus volt, amely hitre még itáliai tanulmányai alatt tért át (Polski Słownik Biograficzny 65).
- 3 Oswald Prentiss Backus 1957-ben megjelent könyvében elsősorban a litván nagyfejedelmek centralizációs törekvéseit, a pravoszláv vallás litvániai helyzetét, valamint a moszkvaiak által kifejtett geopolitikai és katonai nyomást tartja a legnagyobb ösztönző erőknek, amikért a litván területen élő hercegek moszkvai szolgálatba álltak. Munkája a mai napig hivatkozott alkotás, amely azonban, ahogy arra újabban Robert Frost rámutatott, jelentős arányban a 19. századi orosz imperialista történetírásból táplálkozik, így némi fenntartással kezelendő (Backus 1957; Frost 2015, 312–313).
- 4 A Német Lovagrend és a Moszkvai Nagyfejedelemség kapcsolatát több ponton érinti: Pósan 2019, 322–332.

TRODALOM

- Górski, S (ed.) 1853, *Acta Tomiciana. Tomus tercius epistolarum, legationum, responsorum, actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismundi Primi, regis Polonie et magni ducis Lithuanie 1514–1515*. Biblioteka Kórnicka. Poseniaae.
- Backus, O. P. 1957, *Motives of West Russian Nobles in Deserting Lithuania for Moscow, 1377–1514*. University of Kansas Press. Lawrence.
- Baczkowski, K. 2008, Hunyadi Mátyás a régi lengyel történetírásban. In: Veszprémy, L, (szerk.) *Rex invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon*. Zrínyi Kiadó. Budapest. ISBN 9789633274576
- Baczkowski, K. 2012a, Węgierskie pośrednictwo pokojowe w konflikcie litewsko–moskiewskim na początku XVI wieku. In: Baczkowski, K, *Polska i jej sąsiedzi za Jagiellonów*. Avalon. Kraków. ISBN 9788377300626
- Baczkowski, K. 2012b, Stosunki polsko-węgierskie w pierwszych latach panowania Zygmunta Starego 1507–1510. In: Baczkowski, K, *Polska i jej sąsiedzi za Jagiellonów*. Avalon. Kraków. ISBN 9788377300626
- Font, M. 1998, *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Balassi Kiadó. Budapest. ISBN 9635061688
- Font, M. (szerk.) 2009, *Dinasztia, hatalom, egyház. Régiónk formálódása Európa közepén (900–1453)*. Pécsi Tudományegyetem BTK Középkori és Koraújkori Történeti Tanszék. Pécs. ISBN 9789636423100
- Frost, J. R. 2015, *The Oxford History of Poland-Lithuania. Volume I.: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385-1569*. Oxford University Press. Oxford. ISBN 9780198800200
- Heller, Mihail 2003, *Orosz történelem. I. kötet: Az orosz birodalom története*. Javított kiadás. Osiris Kiadó. Budapest. ISBN 9633895464
- Herbst, S. 1935, *Wojna Moskiewska 1507–8*. In: *Księga ku czci Oskara Haleckiego: wydana w XXV-lecie jego pracy naukowej*. Warszawa.
- Kapronczay, K. 2000, *A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó. Budapest. ISBN 9638033363
- Kazakou, A. 2020, *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce bitwy pod Kleckiem*. *Rocznik Lituanistyczny* Vol. 6. pp. 55-75.
- Krom, M. 2012, *Allegiances in the Age of State Building: The Border between the Grand Duchy of Lithuania and the Grand Principality of Moscow*. Katajala K, Lähteenmäki, M (Ed.) *Imagined, Negotiated, Remembered: Constructing European Borders and Borderlands*. LIT Verlag. Berlin – Münster – Wien – Zürich – London. ISBN 9783643902573
- Lakatos, B. 2020, *Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526)*. II. rész. *Adattár. Történelmi Szemle* Vol. 62. 2. pp. 281-362.
- Łowmiański, H. 1999, *Polityka Jagiellonów*. Wydawnictwa Poznańskie. Poznań. ISBN 8371771045
- Neumann, T. 2020, 'Két levéltárjegyzék 1588-ból: Ismeretlen középkori oklevelek újkori forrásokban' *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények* Vol 18. pp. 9-45.
- Norkus Z. 2009, 'Kada senoji Lietuvos valstybė tapo imperija ir nustojo ja būti? Atsakymas į lietuvišką klausimą, naudojantis estišku metodu' *Lietuvos istorijos studijos* Vol. 23. pp. 35-68.
- Papée, F. 1927, *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501-1506)*. Polska Akademia Umiejętności. Kraków.
- Plewczyński, M. 2014, *Wojny Jagiellonów z wschodnimi i południowymi sąsiadami Królestwa Polskiego w XV wieku*. Napoleon V. Oświęcim. ISBN 9788378891666
- Plewczyński, M. 2017, *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku. Tom I. Lata 1500-1548*. Napoleon V. Oświęcim. ISBN 9788365746382
- Polski Słownik Biograficzny Tom 8. 1959–1960, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław.

- Pósán, L. 2019, Magyarország és a Német Lovagrend a középkorban. MTA-Debreceni Egyetem Magyarország a középkori Európában Lendület kutatócsoport. Debrecen. ISBN 9789635089178
- Ragauskienė, R, Ragauskas, A. 2019, Távolság, mégis közel: Litvánia és Magyarország történelmi kapcsolatai. Budapest.
- Rowell, S. C. 2006, Nolite confidere in principibus: Mikhail Glinzky, Sigismund the Old and the Council of Lords. In: Markiewicz, M, Skowron, R (ed.) Faworycy i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV—XVIII wieku. Zamek Królewski na Wawelu. Kraków. ISBN 8388476408
- Sashalmi, E. 2022, A Moszkvai Fejedelemség hadszervezete és hadserege (1462–1533). In: B. Szabó, J, Fodor, P (szerk.) Új korszak határán. Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. 2. bővített kiadás. Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest. ISBN 9789634163343
- Szili, S. 2009, 'Hunyadi Mátyás szövetsége és a „magyarkérdés” az orosz diplomáciában a 15–16. század fordulóján' Századok Vol. 143. 4. pp. 773-800.

AUTONÓMIA SOKFÉLE KÖNTÖSBEN A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI DECENTRALISTA PÁRTOK TERÜLETI TÖREKVÉSEI

Baranyai Nóra

Absztrakt

A tanulmány egy, a nyugat-európai etnoregionális pártokra kidolgozott modell adaptációjának kísérletén alapul. Az etnoregionális pártok olyan politikai szervezetek, amelyek egy adott földrajzi területen koncentráltan élő kisebbség, etnikai közösség érdekeinek képviselőit alakultak, követeléseik pedig a politikai rendszer hatalmi struktúrájának átszervezésére, a régió számára bizonyos fokú önkormányzat elnyerésére irányulnak. A tanulmányt megalapozó kutatás a kelet-közép-európai etnoregionális pártok alapidokumentumainak (alapszabályok és programok) elemzésén keresztül azonosította a szervezetek törekvéseit, s ezek alapján sorolta be őket az adaptált modell térségi sajátosságainak megfeleltethető típusaiba. Jelen elemzés a tipológia általános ismertetésén túl részletesen, példákkal alátámasztva tárgyalja az ún. decentralista, azaz a területi önállóság megteremtését, szélesítését célzó pártok csoportjait. A tanulmány fő megállapítása az, amit már az írás címe is sejtet: a decentralista pártok valamennyi altípusa számára a cél gyakorlatilag ugyanaz, a lehető legszélesebb, fiskális elemeket is magában hordozó területi autonómia elérése.

Kulcsszavak: Kelet-Közép-Európa, etnoregionális párt, területi autonómia, párttipológia, decentralista párt

AUTONOMY UNDER DIFFERENT GUISES TERRITORIAL ASPIRATIONS OF THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN DECENTRALIST PARTIES

Abstract

This paper is based on an attempt to adapt a model developed for ethnoregional parties in Western Europe. Ethnoregional parties are political organizations formed to represent the interests of a geographically concentrated minority or ethnic community, and whose demands are aimed the reorganization of the power structure of the political system and the achievement a certain

* Baranyai Nóra tudományos munkatárs, KRTK Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztály, baranyai.nora@krtk.hu

degree of self-government for the region. The research underlying the study identified the aspirations of the organizations through an analysis of the basic documents (statutes and programmes) of ethnoregional parties in Central and Eastern Europe, and on this basis classified them into types that correspond to the CEE-specificities of the adapted model. In addition to a general description of the typology, the present analysis discusses in detail, with examples, the groups of ethnoregional parties within so-called decentralist type, i.e. those aiming to create and extend territorial self-government. The main conclusion of the study is what the title of the paper suggests: for all sub-types of decentralist parties, the aim is practically the same: to achieve the broadest possible territorial autonomy, including fiscal elements.

Keywords: *Central and Eastern Europe, ethnoregional party, territorial autonomy, party typology, decentralist party*

BEVEZETÉS

A jelen tanulmány alapját képező kutatás célja az etnoregionális pártok Kelet-Közép-Európára érvényes tipológiájának kidolgozása. A nyugat-európai pártokról már számos rendszerező munka látott napvilágot (Rokkan, S & Urwin, D 1982; Rudolph, J & Thompson, R 1985; Mikesell, M & Murphy, A 1991; Keating, M 1996; Ishiyama, J & Breuning, M 1998; De Winter, L 1998; 2006; Wolff, S 2004), a kutatás az egyik ilyen tipológia (Dandoy 2010) adaptációjára vállalkozik. Nyilvánvaló, hogy erre csakis a térségi jellegzetességeket figyelembe vevő módosításokkal nyílhat lehetőség, hiszen Kelet-Közép-Európa állam- és nemzetfejlődése jelentősen eltér a nyugati úttól (és egyébként a keletitől is). E kérdést történeti mélységeiben is elemezte Bibó (2016), valamint az ő nyomdokain haladva Szűcs (1981). A történeti régiók eltérő fejlődésének gyökerei az államok megszerveződésének idejéig nyúlnak vissza. A nyugati típusú integráció organikus módon, alulról felfelé szerveződve, hűbéri szerződések mentén alakult ki, míg a kelet-közép-európai térségben – a keleti perifériáról a nyugatira sodródva – ez gyorsan, nem szerves fejlődése eredményeként, s felülről irányítva valósult meg, így a nyugati strukturális elemek némileg eltorzulva, csonkán jelentkeztek (Szűcs 1981). Ez a torzulás, hiányosság a későbbi korokban is fennmaradt, mert bár megjelentek e régióban is a modern társadalomfejlődés elemei, ezek jóval gyengébb hatást gyakoroltak a fejlődés irányaira (Kupa 2013). A terjeszkedő „Nyugat” és „Kelet” között a kelet-közép-európai térség kitörési pontok hiányában a nyugati világ gazdasági rendszer periferikus részévé vált, infrastruktúrája és gazdasági ereje (általánosságban) azonban kelet felé haladva egyre csökkent, míg az állam irányítása és társadalomszervező ereje egyre határozottabban érvényesült (Szűcs 1981). Azt mondhatjuk tehát, hogy ezen átmeneti, vegyes vagy hibrid térségben (Halász 2014) megjelent számos olyan nyugati intézmény, társadalmi jegy, ami keletebbre már nem fedezhető fel, ugyanakkor ebben a térségben is alapvető időbeli különbségekkel, módosult formában (Pók 2015). A társadalomfejlődés fenti jellegzetességei, a későn kialakuló és a létért folyamatosan küzdő kisnemzetek birodalmi élményei, annak tapasztalata, hogy szinte minden terület volt már valamely szomszédjának „ura és szolgálja” (Hajdú, Z 2008 p.78.), előidéztek a térség etnikai

közösségei körében a nemzethaláltól való permanens félelmet (Bibó 2016), ami az államszervezet és a kisebbségekkel való bánásmód jellegzetességeiben tulajdonképpen a mai napig tapintható.

Az államszocializmus átmenetileg ismét a nyugatitól eltérő fejlődési pályára állította a kelet-közép-európai államokat. A több mint négy évtizedes időszakban a meghatározó internacionalista ideológia szándékai szerint a nemzet, etnikum jelentősége visszaszorult, átrendeződött és feloldódott az osztályok közötti viszonyrendszerekben. A rendszerváltás utáni politikai törésvonalakat vizsgálva von Beyme (1996) megállapította, hogy noha a társadalmi konfliktusokat meghatározó tényezők lényegesen nem térnek el a nyugati társadalmakban tapasztaltaktól, az államszocialista időszak némiképp átrendezte azokat, s új, nyugaton ismeretlen törésvonalakat is kialakított a térségben. A rendszerváltáskor felszabaduló energiák ugyanakkor képesek voltak reaktiválni olyan törésvonalakat, s ezek mentén identitásokat is, amelyeket addig szükségszerűen el kellett rejtteni, szándékosan el kellett halványítani. A demokrácia megszilárdulásával párhuzamosan valószínűsítette azt is, hogy e térség is átveszi a nyugati mintákat, noha a régióban a nyugati államok rendezőelveinek (jogállam, nemzeti állam, demokratikus állam, jóléti állam) egyensúlya nem érvényesült. A megfogalmazott különbségek és kritikák ellenére von Beyme a nyugati után (1985) a kelet-közép-európai pártokat is pártcsaládokba sorolja, e térségben szintén elkülönítve a regionális és etnikai pártok csoportját.

Nyugaton a regionális és etnikai pártok jellemzően egyenetlenül oszlanak meg az államok között, s bár fontos szereplői a politikai- és pártrendszereknek, legtöbbször csak szubnacionális szinteken válnak jelentős tényezővé (Enyedi, Zs & Körösi, A 2001; Myśliwiec, M 2016), a kelet-közép-európai pártokat azonban még kevesebb figyelem övezi. A mellőzöttség vélelmezett okain túl Myśliwiec (2016) érveket is felsorakoztat a kelet-közép-európai pártok vizsgálatának szükségessége, tudományos indokoltsága mellett. Ezek sorában említi e szervezetek regionális, elképzelt közösségek kialakításában játszott központi szerepét, a pártrendszerekre, választási rendszerekre gyakorolt hatásokat, s a tevékenységükre adott állami reakciókat, kihívásokat, amelyek elemzése új ismeretekkel gazdagíthatják a pártcsaládról alkotott, alapvetően a nyugati jellemvonások alapján megrajzolt képet.

ELMÉLETI KERETEK

Az európai pártok és pártrendszerek összehasonlíthatósága érdekében létrehozott csoportosítások rendszerint a Lipset és Rokkan (1967) nevével fémjelzett klasszikus törésvonal-elméleten alapulnak. Seiler (1980, 1984, 1985) és von Beyme (1985) egyaránt a társadalmi törésvonalak segítségével alkották meg tipológiájukat, amelyekben – igaz, különböző címkével ellátva – az etnikai és regionális pártok kategóriáját is elkülönítették. A pártcsaládok lehatárolását, s különösen a regionális, szubnacionális pártok önálló pártcsaládként való meghatározását

nem övezi tudományos konszenzus. A kritikák elsősorban arra irányulnak, hogy ezek a pártok ideológiailag rendkívül heterogének (Strmiska, M 2003; Szarvas, L & Tóth, Cs 2005), így egy alapvetően ideológiaközpontú csoportosításban kevésbé értelmezhetőek önálló kategóriaként. Mair és Mudde (1998) egyenesen azzal a javaslattal élt, hogy hasznosabb lenne ezt a pártcsaládot felosztani, és tagjait az ideológiájuknak megfelelő kategóriába besorolni.

A szkeptikus vélemények ellenére egyre többen önálló pártcsaládként, párttípusként értelmezik ezeket a szervezeteket, bár a sokszínűség a tudományos elnevezésükben is érvényesül. Minthogy minden szerző a fontosnak vélt mozzanatot/jellegzetességet hangsúlyozza az általa használt fogalomban, a szakirodalomban számos megnevezéssel találkozhatunk: etnikai párt (Horowitz, D 1985; Chandra, K & Metz D 2002; Chandra, K 2011), regionális párt (Urwin, D W 1985; Strmiska, M 2003), periférikus párt (Rokkan és Urwin 1982), etnopolitikai párt (Ishiyama és Breuning 1998), etnoregionalista párt (De Winter, L 1998; De Winter, L & Gomez-Reino, M. 2002; Dandoy, R 2010) stb. Noha az elnevezések sokfélék lehetnek, a különböző szerzők lehatárolt pártok köre sok esetben megegyezik.

Jelen tanulmány keretei között az etnikai és regionális pártok definíciós lehetőségeinek és változatainak részletes bemutatására nincsen mód, habár az etnoregionalis pártok ennek a két párttípusnak a metszéspontjában helyezkednek el, egyszersmind magukban foglalva alapvető jellegzetességeiket is. Egyetértés mutatkozik abban, hogy ezek a pártok kettős területi kötődéssel rendelkeznek, amely kiegészül egy etnikai elemmel is, s hogy közös jellemzőjük a megfogalmazott célokban ragadható meg. A tanulmány tárgya és felfogása szempontjából legrelevánsabb definíció úgy fogalmazható meg, hogy az etnoregionalis pártok olyan politikai szervezetek, amelyek egy adott földrajzi területen élő kisebbség, etnikai csoport (~etnoregionalis közösség) érdekeinek képviselőit alakultak, a nemzetállam működési rendjének, esetenként demokratikus rendjének megváltoztatásával követelik kulturális identitásuk elismerését (Müller-Rommel 1998), tevékenységük a politikai rendszer hatalmi struktúrájának átszervezésére, bizonyos fokú önkormányzat elnyerésére irányul. A konkrétan megfogalmazott célok terén szintén sokszínűség jellemzi a szervezeteket, követeléseik a kulturális protekcionizmustól a separatizmusig terjedhetnek (De Winter 2001).

MÓDSZERTAN ÉS DILEMMÁK

A fenti definícióval összhangban a tanulmány alapját képező kutatás Kelet-Közép-Európa etnoregionalis pártjainak a szervezetek által megfogalmazott célok szerinti besorolására, tipizálására irányult. A vizsgálatba a politikai értelemben vett Kelet-Közép-Európa országai kerültek, azaz az államszocializmusból az 1990-es évek elején demokratizálódó, illetve az azok területén megalakult/függetlenedett államok, kivéve a Független Államok Szövetségének jelenlegi tagjait (így beletartozik Ukrajna is). Ami a kutatás alanyait illeti, nemcsak a jogi érte-

lemben vett pártok kerültek a vizsgálatba, hanem a pártok minimáldefinícióját alkalmazva mindazon szervezetek, amelyek valamely választáson jelölteket vagy listát állítanak (Sartori, G 1976 p. 63), függetlenül szervezeti formájuktól.

A kutatás több módszertani elemre épült. Az etnoregionális pártok jogi és politikai környezetének feltérképezése az alkotmányok, a kisebbségi vonatkozású törvények (kisebbségi törvény, állampolgársági törvény, nyelvtörvény stb.), a különböző szintű választási törvények elemzésén alapult. Az etnikai közösségek jellegzetességeinek (területi elhelyezkedés, a méret és annak változásai) megismerésében, az etnoregionális közösségek körülhatárolásában a népszámlálási adatok jelentettek támpontot. A pártok céljait és igényeit, követeléseit a szervezeti dokumentumok, elsődlegesen a működést meghatározó alapszabályok és politikai programok tartalmazzák, míg a tevékenységük sikerességéről, támogatói bázisuk nagyságáról, s a támogatottság változásairól a választási adatok tanúskodnak.

Az etnoregionális közösségek nem szükségszerűen rendelkeznek politikai képviselettel, illetve választásokon való megmérettetés igényével. A lehatárolt 88 közösség – amelyek jelenléte egyébként Magyarországon nem kimutatható – közül több mint harminc az érdekérvényesítés más formáját választotta, esetleg politikai értelemben teljesen szervezetlen. Természetesen sok esetben az is jellemző lehet, hogy nem egy, hanem több (néha számos) politikai szervezet képviseli egyidejűleg az igényeiket, esetenként alapvetően más célokat megfogalmazva. Jelen tanulmány 79 etnoregionális pártot sorol be a tipológiába. A vizsgálatba bevont szervezetek létszámát meghatározta dokumentumainak elérhetősége, illetve döntően az, hogy rendelkezik-e honlappal. A honlapok legtöbbször tartalmazzák a pártok működését és alapvető jellegzetességeit szabályozó statútumokat, s valamilyen formában az elérendő célok (szerencsés esetben politikai programok, de lehetnek választási programok, „célkitűzésink”, „rólunk” rovatok) is megjelennek ezeken a felületeken. Gyakori jelenség az is, hogy a politikai kommunikáció, a választókkal való kapcsolattartás áttevődik a közösségi média felületeire, ilyenkor előfordul, hogy a honlapot elhanyagolják, ritkábban frissítik, szélsőséges esetben meg is szüntetik a szervezetek, így a kutatásban meghatározó jelentőségű dokumentumok nem elérhetőek. Ezek a pártok nem váltak a kutatás részeivé.

Az alábbi besorolás tehát a politikai szervezetek dokumentumainak elemzésén alapul. Minden párt a „legmagasabb szintű” követelés alapján került be a tipológiába, azaz pl. egy olyan szervezet, amely egyszerre küzd a közösség törvényi elismeréséért és az ország föderális átalakításáért, az a föderalista altípusban szerepel. Jelen elemzés nem tartalmazza Bosznia és Hercegovina pártjait.¹

EREDMÉNYEK

A nyugat-európai párttipológia adaptációjának problematikája

Az adaptáció alapjául szolgáló elemzésében Dandoy (2010) három fő kategóriába sorolta az etnoregionális pártokat, amelyek eltérő kihívásokat jelentenek környezetük számára. A protekcionista pártok a kulturális autonómia és a politikai képviselet kérdéseivel kapcsolatos célokat fogalmazznak meg, azaz közösségük elismeréséért, a diszkrimináció megszüntetéséért, jogaik biztosításáért, esetleg kiszélesítéséért (*konzervatív*), vagy a közösség parlamenti képviseletéért, a választási rendszer megváltoztatásáért (*részvételi*) küzdenek. A decentralista pártok az adott államon belül fogalmazzák meg területi igényeiket, törekvéseik a vertikális hatalommegosztás átalakítására, a belső határok megváltoztatására irányulnak. A nyugat-európai tipológián belül elkülöníthető a kizárólag egy, a közösség által lakott régió öngazgatásáért (*autonomista*), az általános, azaz az ország valamennyi területi egysége számára szélesebb önállóság biztosításáért (*föderalista*) küzdő pártok altípusa, valamint azok a szervezetek, amelyek a szuverenitás letéteményesének a régiót tartják, s maguk kívánják eldönteni, mely jogosítványokat delegálják állami szintre (*konföderalista*).

1. táblázat: A Kelet-Közép-Európára átdolgozott nyugati tipológia és a típusokba besorolt pártok száma (db)

Nyugat-Európa	Kelet-Közép-Európa
Protekcionista	Protekcionista
konzervatív	konzervatív (38)
részvételi	részvételi (10)
Decentralista	Decentralista
-	kizárólag decentralista (7)
-	regionalista (9)
autonomista	autonomista (10)
föderalista	föderalista (3)
konföderalista	-
Szecezzionista	Szecezzionista
függetlenségi	-
irredenta	-
visszacsatlakozó	(vissza)csatlakozó (2)

Forrás: Dandoy, R 2010 p. 206. felhasználásával saját szerkesztés

A szecesszionista pártok területi igényei túllépnek a jelenlegi országhatárokon, így ezek a követelések már a nemzetközi térben jelentkeznek. A területi igények ezekben az esetekben egy jól körülhatárolt, speciális térségre irányulnak, amelynek tulajdonosát az e típusba tartozó pártok meg kívánják változtatni. Ez megfogalmazódhat önálló állam létrehozásának (*függetlenségi*), egy terület a már meglévő államhoz való csatolásának (*irredenta*), valamint az adott régió egy másik államhoz való csatolásának (*vissza/csatlakozó*) igényében.

A nyugati modell adaptálása nem lehet automatikus, változtatásokra volt szükség (1. táblázat). A kelet-közép-európai pártok programjai alapján azonban indokolt volt a nyugati szervezetekre kidolgozott konzervatív és részvételi kategóriák megőrzése, hozzáátve, hogy csaknem az összes vizsgált szervezetet be lehet(ne) sorolni e csoportok valamelyikébe, sőt, a konzervatív altípus továbbbi egységekre (elismerésért, jogszerzésért, jogszélesítésért küzdő) bontása is megalapozott a kisebbségi helyzetek és követelések heterogenitása miatt. A térség történeti fejlődése, az etnikai konfliktusok eredményeként az etnoregionális közösségek csaknem mindegyike megfogalmaz protekcionista, s azon belül is konzervatív, tehát az alapvető jogokhoz kapcsolódó követeléseket. Az Európai Unió a csatlakozási tárgyalások folyamatában csak közvetetten fogalmaz meg elvárásokat a kisebbségvédelem terén (Brusis 2015), így önmagában az EU-tagság sem garancia a kisebbségi jogok meghatározott szintű és színvonalú biztosítására. A stabil, hosszú demokratikus múlt hiánya, az államok és nemzetek életében még ma is jelentős szerepet játszó (vélt vagy valós) területi és etnikai sérelmek, a közelmúlt és a jelen (fegyveres) konfliktusai mind hozzájárultak ahhoz, hogy a kelet-közép-európai térségben az etnikai közösségek státusza sok esetben rendezetlen (pl. állampolgárság megtagadása a Baltikum-ban), a kisebbségi jogok szűkeek és bizonytalanok (pl. esetenként nincs törvény, amely a jogosítványokat konkretizálja, részletezi). A kisebbségi kérdés sokszor nemzet- és államvédelmi eszköz, s különösen azokban az államokban tagadják meg a jogokat a közösségektől, vagy tartják bizonytalanságban őket, ahol azok nagy számban, esetleg tömbben is élnek, s veszélyeztetik (legalábbis a többségi társadalom szerint) az állam stabilitását, területi integritását (vö. nemzetietítő állam, Brubaker 1995).

A közép-kelet-európai demokratikus átmenetekben a korábbi struktúrák lebontása és átalakítása során inkább a horizontális hatalommegosztás elemeire helyeztek hangsúlyt, a vertikális dimenzió kevés figyelmet kapott (Myśliwiec 2016). A térség államai területi integritás védelme érdekében is óvakodtak a a határozott decentralizációtól, amely a szubszidiaritással kiegészülve az EU alapelveiként szintén a csatlakozási folyamatok során, az uniós források lehívásának érdekében/reményében kezdtek érvényesülni Kelet-Közép-Európában. A szélesebb területi önállóságnak azonban, szemben a nyugati organikus fejlődéssel, Európa keleti felén sokkal kevésbé vannak meg a hagyományai, így a decentralizáció elve és gyakorlata nem hullott termékeny talajra. A válságkezelések Európa-szerte

centralizációt hozó időszakában (Pálné Kovács 2014) a területi reformok megtorpantak vagy egyenesen elmaradtak (pl. Románia), érdemi változást hozó valódi decentralizáció csak néhány országban ment végbe (pl. Lengyelország), így a régiók szerepe az önkormányzatiság hiánya miatt még mindig nagyon korlátozott térségben (Masetti és Shakel 2020). A fentiek magyarázatul szolgálnak arra, hogy miért volt szükségszerű a módosított tipológiában a decentralista típuson belül a nyugati modellnél több altípus (kizárólag decentralista, regionalista, autonomista, föderalista) elkülönítése, még úgy is, hogy a térségben konföderalista törekvésre nem volt példa.

A secesszionista típuson belüli változtatások okai a közelmúltban zajló etnikai konfliktusokban, háborúkban keresendők. Az államszövetségek békés (Csehszlovákia, Szovjetunió) vagy fegyveres (Jugoszlávia) felbomlásának eredményeként számos etnikai közösség, nemzet létrehozta önálló államát, így az ilyen jellegű törekvések Kelet-Közép-Európában (ideiglenesen?) kihunytak. Természetesen az új államközi határok kialakulása – vagy béketárgyalások során történő kialakítása, meghatározása – újabb közösségeket sodort kisebbségi létbe. A helyzettel való elégedetlenség határkorrekciós igényekben, annak is a csatlakozó, visszacsatlakozó formájában minimális mértékben, de jelen van a térségben.

A DECENTRALISTA PÁRTTÍPUS KELET-KÖZÉP-EURÓPAI JELLEGZETESSÉGEI ÉS ALTÍPUSAI

Jelen tanulmány keretei között a kelet-közép-európai párttipológián belül a decentralista típus részletesebb bemutatására kerül sor. Az egyes altípusok jellemzőinek ismertetése során konkrét – lehetőség szerint határon túli magyar – példák illusztrálják a követeléskategóriákat.

A decentralista pártok tehát az állam és annak (valamely) területi egysége(i) közötti hatalommegosztás megváltoztatására, a területi egység(ek) öngazgatásának megteremtésére, vagy az öngazgatási jogosítványok szélesítésére törekednek. A szervezetek célja minden esetben az, hogy az etnoregionális közösség által lakott térség számára – legyen az már létező, lehatárolt területi egység, vagy egy jelenleg nem létező, kizárólag közigazgatási reform útján kialakítható régió – autonómiát vívjon ki. Kelet-Közép-Európában az általános decentralizáció hiánya, a vertikális hatalommegosztás mélységének elégtelensége, valamint a természetes, estenként történelmi régiók és a mesterséges közigazgatási egységek közötti eltérések a decentralista pártok négy altípusát (2. táblázat) hozták létre.

2. táblázat: A kelet-közép-európai decentralista pártok altípusaiba besorolt politikai szervezetek

Kizárólag decentralista pártok (7)	Regionalista pártok (9)	Autonomista pártok (10)	Föderalista pártok (3)
Alternatíva a Változásért (albán, SRB)	Szövetség – Alianca (SK)	Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RO)	Morvák (CZ)
Bosnyák Nemzeti Párt (SRB)	Magyar Kereszténydemokrata Szövetség (SK)	Sziléziaiak Együtt (PL)	Morva Föld Mozgalom (CZ) Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (UA)
Igazság és Megbékélés Pártja (bosnyák, SRB)	Magyar Fórum (SK)	Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UA)	
Független Demokratikus Szerb Párt (HR)	Vlah Párt (SRB)	Bosnyák Demokratikus Unió (SRB)	
Besa Mozgalom (albán, NMK)	Bosnyák Párt (MNE)	Szandzsákért Párt (bosnyák, SRB)	
Nemzeti Demokratikus Újjászülés (albán, NMK)	Erdélyi Magyar Szövetség (RO)	Vajdasági Horvátok Demokratikus Szövetsége (SRB)	
Szociáldemokrata Szövetség (bosnyák, KS)	Opole-Sziléziai Németek Társadalmi és Kulturális Társasága (PL)	Vajdasági Magyarok Demokratikus Szövetsége (SRB)	
	Szandzsák Nemzeti Párt (bosnyák, SRB)	Vajdasági Magyar Szövetség (SRB)	
	Szandzsák Demokratikus Akció Pártja (bosnyák, SRB)	Magyar Mozgalom (SRB)	

Forrás: saját szerkesztés

Az első altípust az ún. *kizárólag decentralista* pártok alkotják. Ahogy a kategória elnevezéséből is sejthető, ezek a pártok nem törekednek az államhatalmi berendezkedés radikális átalakítására, bár az állam jelenlegi területi struktúrájával többnyire elégedetlenek, s decentralizációs követeléseik csak területi reformok, belső határkorrekciók esetén valósulhatnak meg. Az altípusba tartozó pártok gyakran bújtatják törekvéseiket az Európai Unióban és az integráció hatására kialakult regionális kategóriákba, szinte teljesen száműzve a radikálisnak számító 'autonómia' kifejezést szóhasználatukból. Mindennek a háttérben az is megfigyelhető, hogy a párttípus döntően az adott pártrendszerbe erősen integrálódott, parlamenti képviseléssel rendelkező, olykor kormányzati pozíciót is vállaló szervezeteket tömöríti, amelyeknek – koalíciós potenciáljuk megtartása érde-

kében – kifejezetten érdeke a mérsékelt politizálás, a területi igények óvatos és megfontolt követelése. E típusba sorolható a szerbiai Szandzsák régió szélesebb öngazgatásáért síkra szálló Igazság és Megbékélés Pártja, amelynek programja szerint „*a Szandzsák egy etnikai, kulturális, vallási, földrajzi, gazdasági és egyéb sajátosságokkal rendelkező történelmi régió, amely egy határokon átnyúló európai autonóm régió létrehozásának alapja*” (SPP é.n.). Szintén e típusra ad példát ország népességének csaknem egynegyedét kitevő, az ország nyugati felében (tehát az Albániával és Koszovóval határos részein) koncentrálódó észak-macedónai albánok viszonylag új pártja, a Besa Mozgalom, amely úgy fogalmaz programjában (2014, p.12), hogy az ország új területi beosztásának amellet, hogy alapvetően a fejlesztés elvén kell alapulnia, figyelembe kell vennie (Észak-)Macedónia népeinek területi sajátosságait is.

A *regionalista pártok* altípusának elkülönítésére azért volt szükség, mert bár a regionalizáció is a decentralizáció egy formája, az elv egyszerű alkalmazásán túl azonban ez stabilabb helyzetet teremt, hiszen a kialakított területi egységek számára alkotmányos státuszt biztosít. A kategóriába tartozó pártok egy része az állam területi beosztásának átalakításáért, a lehatárolás során az etnoregionális közösségek elhelyezkedésének, valamint a természeti, történelmi, gazdasági, kulturális határoknak a figyelembevételéért száll síkra. Ebbe a csoportba tartoznak a szlovákiai magyar pártok, amelyek gyakorlatilag a rendszerváltozás óta hasztalan küzdenek álláspontjuk valóra váltásáért. Ezt képviseli a Magyar Közösség Pártja, MOST-Híd és Összefogás Mozgalom egyesítésével megalakult Szövetség–Aliancia² is, amely az elődpártok dokumentumainak összefésülésével fogalmazza meg erre vonatkozó programpontját: „*Szorgalmazzuk Szlovákia közigazgatási felosztásának átalakítását a természetes gazdasági, földrajzi és történelmi régiók figyelembevételével*” (Szövetség–Aliancia 2021). A szervezet ezzel két, az integráción kívül maradó kisebb politikai párttal azonos platformon helyezkedik el: a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség (MKDA-MKDSZ (é.n.) megfogalmazásában „*Szlovákia jelenlegi közigazgatási felosztása figyelmen kívül hagyja a régiók egységes történelmi, gazdasági és kulturális fejlődését*”, s erre rímelve a Magyar Fórum (2020 p.1.) megjelöli a célt, ami „*az ország területi közigazgatási felosztásának az átszervezése: a Mečiar-féle kerülethatárok helyett visszatérés a történelmi régiókhoz*”.

Az egyes államok decentralizáció iránti igényét az Európai Unió is igyekezett felébreszteni. A regionalizációt, illetve annak aszimmetrikus formáját egyfajta modernizációs reformként hirdető pártok a többségi társadalom számára is szimpatikus, valódi európai megoldást kínálnak, amelyet elfogadni/elfogadtatni is nyilvánvalóan egyszerűbb, mint a térségben potenciális veszélyforrásként megbélyegzett területi autonómiát. A romániai magyar pártok közül ilyen, aszimmetrikus regionalizációt javasol Románia átszervezésének alapjául az azóta egy pártba (Erdélyi Magyar Szövetség) tömörült két párt: „*Az új Románia alapja: az alkotmányos régiók szolidaritása (...) A közigazgatás reformja: aszimmetrikus regionalizmus*” (EMNP 2012, p.3.4.), s ezzel hasonló megfogalmazásban: „*az egyes*

régiók autonómiájának külön hatáskörben testet öltő elmélyítése (...) az aszimmetrikus regionalizmus keretében” (MPP 2008).

Az *autonomista* pártok nem törekszenek arra, hogy a többségi társadalom számára is elfogadható formába öntsék igényeiket, így ezek a szervezetek – az állam többi részét legtöbbször figyelmen kívül hagyva – csak a saját térségükre koncentrálva, kizárólag egy régió számára követelnek önállóságot. A pártok egy része az etnoregionális közösség által is lakott, korábban önállósággal, speciális státusszal bíró történelmi régió számára kíván autonómiát, eseteként a közigazgatási határok átalakítása vagy a területi beosztás megváltoztatása után. E típusba sorolható az RMDSZ (2017 p.2.) is, amely *„az autonómiaformák – beleértve a területi autonómiát is – (...) kívánja elérni. Ezáltal szorgalmazza az általános decentralizálást és a szubszidiaritás elvének alkalmazását”* (2018 p.2.).

A csoportba tartozó pártok egy másik része többszintű autonómia keretein belül képzei el egy kisebb öngazgatással bíró területi egység létrehozását. Ilyen megoldások jellemzően a multietnikus régiókban merülnek fel, amelyek jelenleg vagy már egy speciális státusszal rendelkező, vagy egy unitárus struktúrába simuló egységben léteznek. Ez utóbbira szolgáltat példát Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (2021), amely programja szerint *„az Ukrajnában zajló közigazgatási és önkormányzati átalakítások során (...) egy, a magyarlakta önkormányzatok többségét felölelő magyar járás kialakítását tekinti megvalósítandó célnak”*. A szerbiai Vajdasági Magyar Szövetség (2004) azt szorgalmazza, hogy a már önállósággal bíró *„Vajdasági Autonóm Tartományban a magyar többségű községek, és az azokkal határos, magyar többségű települések (...) Magyar Körzeti Önkormányzatot (...) hozzanak létre”*.

A *föderalista* párt ritka jelenség Kelet-Közép-Európában. A föderalizmus – ha államszervezeti hagyományai nincsenek – a többnemzetiségű államokban, oszloposodott társadalmakban jelentheti a békés együttélés vagy egymás mellett élés biztosítékát. Térségünkben az államszövetségek a rendszerváltozás időszakában békés úton (Csehszlovákia, Szovjetunió) vagy fegyveres konfliktusok árán (Jugoszlávia) felbomlottak, s jelenleg csak Bosznia-Hercegovina rendelkezik föderális (de nem organikus módon kialakult) struktúrával. A föderalizáció iránti igény történelmi vagy multietnikus, az állam többi részétől tartósan különfejlődött régiókban működő etnoregionális szervezetek körében jellemző. A két világháború közötti négyosztatú Csehszlovákia egyik utódállamaként létező Cseh Köztársaság a cseh és a morva történelmi régiót foglalja magában. Az országban a rendszerváltozás óta élénk a morvaországi mozgalom, a jelenleg működő két párt – a Morvák és a Morva Föld Mozgalom – egyaránt a történelmi régiókon alapuló területi beosztást és az állam föderálissá történő alakítását célozza. A háborúban álló Ukrajna magyar pártjai közül a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (é.n.) hasonló érvelést alkalmazva, azaz *„tekintettel Ukrajna soknemzetiségű összetételére, illetve arra, hogy az országban több történelmileg kialakult sajátos régió van, a KMKSZ az ország föderatív felépítését (...) tartja célszerűnek”*.

ÖSSZEGZÉS

A decentralista párttípusba tartozó kelet-közép-európai politikai szervezetek céljait áttekintve kijelenthető, hogy bár a konkrét követelések vonatkozásában elkülöníthető a decentralista, regionalista, autonomista és föderalista altípus, a pártok között több a közös vonás, mint az különbség. Egyik közös jellemzőjük, hogy – bár ennek elemzésére jelen tanulmány nem tért ki – a szervezetek esetében nem kizárólagos a területi igény, emellett alapvető protekcionista (az elismeréssel, az alkotmányos elismeréssel és védelemmel, a nyelvhasználat biztosításával és bővítésével összefüggő) követeléseket is megfogalmaznak a pártok. A másik közös vonás az, hogy a kitűzött decentralista célok és a képviselt etnoregionális közösség státusza, mérete, a pártok politikai sikeressége között nincsen korreláció, azaz a közösség méretétől, a szervezetek társadalmi és politikai súlyától függetlenek a nagyívű és magabiztos területi követelések. Az öngazgatás elvárt formáját sokkal inkább meghatározza az adott állam történeti hagyománya, területi struktúrája, az állami működés során az EU elveinek érvényesülése, illetve az, hogy az etnoregionális szervezetek mennyire integrálódtak a politikai- és pártrendszerbe, s mennyire törekednek pragmatikus, a többségi társadalom számára is elfogadható megoldások megfogalmazására. Az altípustól független harmadik közös elem az, hogy az eredményességre szintén nincsen hatással sem az etnoregionális közösség státusza, mérete, sem a pártok politikai sikeressége, sem a néhány esetben demokratikus eszközökkel (népszavazások) is megerősíteni kívánt területi igény, azaz a szervezetek által megfogalmazott követelések a tárgyalások kezdeti szakaszába is csak nagy ritkán jutottak el³.

Az egyes etnoregionális közösségek nem feltétlenül maradnak meg hosszabb távon az etnikai politizálás egy meghatározott szakaszában. Ahogy Bugajski (1994) és még Schrijver (2006) is írja, a követelések tematikailag többirányúak is lehetnek, időben változhatnak (különösen a lépcsőzetesen megfogalmazott célok teljesülése esetén), radikalizálódhatnak, s az is jellemző vonás (különösen nagyszámú közösségek esetén), hogy az egy etnoregionális közösséget képviselő szervezetek – a megkülönböztethetőség jegyében (is) – eltérő követeléseket fogalmaznak meg. Az időben változó követelésre a lengyelországi sziléziaiak nyújtanak jó példát; a Mozgalom Szilézia Autonómiájáért előbb autonomista célokat fogalmazott meg, majd az aszimmetrikus regionalizáció hívévé vált, az őket felváltani igyekvő Sziléziaiak Együtt szervezet azonban visszatért az autonomista, azaz a kizárólagosan Felső-Sziléziára összpontosító elképzeléshez. Az egy térség/közösség érdekében tevékenykedő több szervezetre, s ekképpen több területi elképzelésre mind a romániai magyar, mind a szerbiai bosnyák pártok említhetőek példaként, hiszen a különböző szervezetek rendkívül változatos módon közelítették meg Székelyföld, illetve a Szandzsák területi önállóságának kérdését, decentralista, regionalista és autonomista elképzeléseket egyaránt felvázolva.

Ez a jellegzetesség mutat rá a negyedik, mind közül a legfontosabb közös elemre, jelesül arra, amire a tanulmány címe is vonatkozik: a valódi célra, s annak valódi tartalmára, ami tulajdonképpen ugyanaz a kizárólag decentralista és a föderalista elképzelések látszólag széles skáláján. Ez a cél a lehető legszélesebb, fiskális elemeket is magában hordozó területi autonómia. Az államstruktúra föderális vagy unitárius jellege egyáltalán nem határozza meg a regionális önállóság mértékét, hiszen egy regionalizált állam területi egysége is bírhat szélesebb jogosítványokkal, mint egy szövetségi tagállam. Bár a pártok által megfogalmazott programok erre részleteiben nem térnek ki, s nem minden esetben születtek meg a majdani autonóm egység berendezkedését és működését meghatározó alapidokumentumok, kijelenthető, hogy a decentralista pártok lényegében ugyanazt akarják. Az elképzelések radikalizmusát meghatározó tényezők között az adott párt integrációs foka és az etnoregionális közösség státusza mindenképpen megemlítenődő. Az országos pártrendszerekbe szervesen beépült pártok politikai érdekeiknek megfelelően jellemzően mérsékeltőbbek, mint a marginális, a választásokon az esélytelenek nyugalmával induló, így gyakorlatilag semmit sem kockáztató szervezetek. Szintén mértékletes igények megfogalmazásával jellemezhetőek a széles jogosítványokkal felruházott közösségek; jelenlegi helyzetükhöz képest az ország struktúráját és berendezkedését legradikálisabban azok a közösségek forgatnák fel, amelyeket az adott állam a többségi nemzet egy alcsoportjának tart, tehát kisebbségként nem ismer el (morva, sziléziai, szamogit). Szintén hatással lehet a törekvések radikalizmusára az államberendezkedés kialakításának eredete és a határok meghatározásának módja. A nemzetközi szervezetek közreműködésével megrajzolt határokkal, valamint a békeszerződésekben rögzített állami struktúrával és működéssel kapcsolatban tapintható az elégedetlenség (szecesszionista pártok, valamint a tanulmányban nem tárgyalt Bosznia és Hercegovina szervezetei), a tárgyalásos átmeneteket és részvételi reformokat megélő társadalmakban a követelések ritkábban kérdőjelezik meg a fennálló állami kereteket, berendezkedést, valamint a belső határokat.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az NKFIH által támogatott „A kelet-közép-európai etnoregionális pártok fő vonásai és tipológiája” című kutatás része. A PD120953 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a PD16 pályázati program finanszírozásában valósul meg.

JEGYZETEK

- 1 Bosznia és Hercegovina pártjai – nem függetlenül az állam föderatív berendezkedésétől – vagy nehezen, magyarázatok árán sorolhatók be a tipológiába, vagy önálló, talán a politikatudományban is új terminológiával leírható kategóriákat alkotnak.
- 2 A tanulmány megírása óta a Most-Híd kivált a Szövetségből (a szerk.)
- 3 Kivételnek tekinthető Románia, ahol 2004-ben, majd 2005-ben is parlament elé került Székelyföld státútumtervezete – más kérdés, hogy mind a Képviselőház, mind a Szenátus élből, tárgyalás nélkül elutasította a beterjesztett dokumentumot.

TRODALOM

- Bibó, I 2016, A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Dénes, I. Z. (szerk.) Bibó István összegyűjtött írásai 1. Az európai politikai fejlődés értelme. Kalligram Kiadó. Pozsony. ISBN 978-615-5603-89-1
- Bugajski, J 1994, Ethnic politics in Eastern Europe. A guide to Nationality Policies, Organizations and Parties. M. E. Sharpe. New York – London.
- Brubaker, R 1995, 'National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe' *Daedalus*, Vol.124.2. pp. 107–132. <http://www.jstor.org/stable/20027299>
- Brusis, M 2015, 'The European Union and Interethnic Power-sharing Arrangements in Accession Countries' *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol.14.4. pp. 60–78.
- Chandra, K & Metz D 2002, A New Cross-National Database on Ethnic Parties. (paper) Annual Meeting of the Midwestern Political Science Association. Chicago, IL.
- Chandra. K 2011, 'What is an ethnic party?' *Party Politics*, Vol.17.2. pp. 151–169.
- Dandoy, R 2010: 'Ethno-regionalist parties in Europe: a typology.' *Perspectives on Federalism*, Vol.2.2. pp. 194–220. <http://hdl.handle.net/2078.1/156256>
- De Winter, L 1998, Conclusion. A Comparative Analysis of the Electoral, Office and Policy Success of Ethnoregionalist Parties. In: de Winter, L & Türsan, H (szerk.) *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge–ECPR Studies in European Political Science. London–New York.
- De Winter, L 2001, The Impact of European Integration on Ethnoregionalist Parties. Working Paper n°195. Institut de Ciències Polítiques i Socials. Barcelona.
- De Winter, L & Gomez-Reino, M. 2002, 'European Integration and Ethnoregionalist Parties', *Party Politics*, Vol.8.4. pp. 483–503.
- Enyedi, Zs & Körösenyi, A 2001, Pártok és pártrendszerek. Osiris. Budapest. ISBN: 963-389-1515
- Hajdú, Z 2008, 'A Kárpát-medence államosodási folyamatainak változásai és történeti földrajzi elemzésük', *Korall*, Vol.9.1. pp. 75–100.
- Halász, I 2014, A közép-európai alkotmányok születése és identitása (1989–2012). Nemzeti Köszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar. Budapest. ISBN 978-615-5305-64-1
- Horowitz, D 1985, Ethnic Groups in Conflict. University of California Press. Berkeley, CA.
- Ishiyama, J & Breuning, M 1998, Ethnopolitics in the New Europe. Lynne Rienner. Boulder, CO.
- Keating, M 1996, Nations against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia, and Scotland. Palgrave Macmillan. London.
- Kupa, L 2013, 'Hány szlovák nemzetiségű gyógyszerész élt a tatárjárás idején Magyarországon? Adalékok Bibó István Közép-Európa képéhez' *Közép-európai Közlemények*, Vol.6.1–2. pp. 13–27.
- Lipset, S M & Rokkan, S 1967, Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset, S M & Rokkan, S (szerk.) *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Free Press. New York.
- Mair, P & Mudde, C 1998, 'The Party Family and its Study' *Annual Review of Political Science*, Vol.1.1. pp. 211–229.
- Masseti, E & Schakel A H 2020, Regionalist Parties and the European Union. In Laursen, F (szerk.) *The Oxford Encyclopedia of European Union Politics*. Oxford University Press. Oxford.
- Mikesell, M & Murphy, A 1991, 'A Framework for Comparative Study of Minority-Group Aspirations' *Annals of the Association of American Geographers*, Vol.81.4. pp. 581–604.
- Müller-Rommel, F 1998, Ethnoregionalist Parties in Western Europe. Theoretical Considerations and Framework of Analysis. In: de Winter, L & Türsan, H (szerk.) *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge–ECPR Studies in European Political Science. London–New York.
- Myśliwiec, M 2016, 'About the necessity of scientific research concerning regional and ethnoregional parties in Central and Eastern Europe' *Political Preferences*, Vol.6.2. pp. 153–163.
- Pálné Kovács, I 2014, Jó kormányzás és decentralizáció. (Székfoglaló előadások a Magyar Tudományos Akadémián) Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.

- Pók, A 2015, 'A marxizmus a posztkommunista közép-európai történetírásokban' *Történelmi Szemle*, Vol. 57.3. pp. 471–485.
- Rokkan, S & Urwin, D 1982, Introduction: Centres and Peripheries in Western Europe. In: Rokkan, S & Urwin, D (szerk.): *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*. Sage. London.
- Rudolph, J & Thompson, R 1989, Pathways to Accommodation and the Persistence of the Ethno-territorial Challenge in Western Democracies. In: Rudolph, J & Thompson, R (szerk.) *Ethno-territorial Politics, Policy, and the Western World*. Lynne Rienner. London.
- Sartori, G 1976, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Schrijver, F 2006, *Regionalism after Regionalization*. Amsterdam University Press. Amsterdam.
- Seiler D L 1980, *Partis et Familles Politiques*. Presses Univ. de France. Paris.
- Seiler D L 1982, *Les Partis Autonomistes*. Presses Univ. de France. Paris.
- Seiler D L 1985, 'De la classification des partis politiques'. *Res Publica*, Vol. 27.1. pp. 59–86.
- Strmiska, M 2003, 'Conceptualization and typology of European regional parties: a note on methodology' *Central European Political Studies Review*, Vol. 5.2–3.
- Szarvas, L & Tóth, Cs 2005, Pártok és pártrendszerek. In: Gallai S & Török G (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula Kiadó. Budapest. ISBN: 978-963-9478-47-3.
- Szűcs, J 1981, 'Vázlat Európa három történelmi régiójáról' *Történelmi Szemle*, Vol. 24.3. pp. 313–359.
- Urwin, D W 1985, Harbinger, Fossil or Flexible? "Regionalism" and the West European Party Mo-saic In: Daalder, H & Mair, P (szerk.): *Western European Party Systems. Continuity & Change*. Sage. Beverly Hills.
- von Beyme, K 1985, *Political Parties in Western Democracies*. St. Martin's Press. New York
- von Beyme, K 1996, Parties and Party Systems in Eastern Europe. In: *Transition to Democracy in Eastern Europe. Advances in Political Science: An International Series*. Palgrave Macmillan. London. https://doi.org/10.1057/9780230374331_8
- Wolff, S 2004, Managing and Settling Ethnic Conflicts. In: Schneckener, U & Wolff, S (szerk.) *Perspectives on Successes and Failures in Europe, Africa, and Asia*. Palgrave Macmillan. London.

POLITIKAI PROGRAMOK

- Besa Mozgalom 2018 <http://www.levizjabesa.mk/programi/> (Letöltve: 2017.07.25.)
- RMDSZ 2017 <https://rmdsz.ro/upload/dokumentumok/RMDSZProgram2017.pdf> (Letöltve: 2017.07.04.)
- SPP é.n. (Stranka pravde i pomirenja; Igazság és Megbékélés Pártja) <https://spp.rs/program-2/> (Elérés: 2019.01.10.)
- Szövetség – Aliancia 2020 <https://szovetseg.sk/alapveto-celkituzeseink> (Elérés: 2023.01.03.)
- Magyar Fórum 2020 <https://magyarforum.sk/wp-content/uploads/2019/12/V%C3%A1laszt%C3%A1si-program-2020.pdf> (Letöltve: 2021.08.05.)
- MKDA-MKDSZ é.n. <http://mkdsz.sk/a-magyar-keresztenydemokrata-szovetseg-strategiai-celjai/> (Elérés: 2021.07.30.)
- EMNP 2012 <https://neppart.eu/politikai-keretprogram/> (Letöltve: 2017.07.04.)
- MPP 2008 http://www.polgaripart.ro/index.php?option=com_rubberdoc&view=category&id=55%3Aprogram&Itemid=892 (Elérés: 2019.01.10.)
- UMDSZ 2021 <https://www.umsz.com.ua/> (Letöltve: 2022.05.23.)
- VMSZ 2004 <https://www.vmsz.org.rs/o-nama/dokumentum/program> (Elérés: 2021.06.29.)
- KMKSZ é.n. <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/program.html> (Elérés: 2022.02.11)

GLOBALIZÁLT PLURALIZMUS AZ INDIVIDUUM ÉS A SZOCIÁLIS MUNKA ÁRNYÉKÁBAN

Haász Sándor*

Absztrakt

Alexandr Iszajevics Szolzsenyicin a világhatalmi ideológiák kereszttüzében a köztes vagy elérhető jót keresi a modern társadalmak számára. Az 1978-as Harvard Egyetemen tartott tanévnyitó beszédében a humanizmust, mint társadalmakat allokáló erőt hangsúlyozza, mely egyszerre a nyugat egocentrikus világában, míg a kelet diktatórikus rezsimeiben elnyomott vagy elveszett entitás. Valahol az arany középut irányába vezérli gondolkodó hallgatóságát, egyben megnyitja az utat a spirituális fejlődés, a célokkal azonosulás és a növekedés megtapasztalásának irányába. Azt a világot fikcionálja, amiben ma is élünk kelet és nyugat keresztszélében. A globalizált pluralizmus individualizált megközelítést a segítő professziók, így a szociális munka is szolgálja, megszületésének történelmi pillanata óta. A tanulmány igyekszik azokat a folyamatokat és értékteremtő hatásmechanizmusokat kiemelni, amivel a szociális munka ma a világban a „törésvonalak és megosztó ideológiák” kontextusában is képes értelmezni és adaptálni az „egyéni boldogulás” és a „reziliens jólét” fogalmát. Ez a megközelítés segít eligazodni a világban zajló folyamatok (ellentétek, összhangok) individualizációjában. A jövő útja az egyén készségeinek, képességeinek és megszerzett tudásainak konglomerátumában keresendő, melyet fejlett önismeret és önreflexiós képesség jellemez.

Kulcsszavak: globalizáció, individualizáció, önreflexió, önismeret

GLOBALIZED PLURALISM IN THE SHADOW OF INDIVIDUAL AND SOCIAL WORK

Abstract

Alexandr Isaevich Solzhenitsyn searches for the intermediate or accessible good for modern societies in the crossfire of world power ideologies. In his opening address at Harvard University in 1978, he emphasizes humanism as a force that allocates societies, an entity that is suppressed

* Haász Sándor, PhD egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem.

or lost in the egocentric world of the West and suppressed or lost in the dictatorial regimes of the East. Somewhere in the direction of the golden mean, it guides its thinking audience while opening the way to spiritual development, identifying with purpose, and experiencing growth. It fictionalizes the world we live in today, at the crossroads of East and West. Since its birth, the individualized approach of globalized pluralism has served the helping professions, including social work. This paper seeks to highlight the processes and value-creating mechanisms of action by which social work can interpret and adapt notions of 'individual flourishing' and 'resilient well-being' in today's context of 'fault lines and divisive ideologies'. This approach helps us make sense of the individualization of processes (contradictions, concordances) taking place worldwide. The way forward lies in a conglomerate of individual skills, abilities, and acquired knowledge characterized by advanced self-awareness and self-reflexivity.

Keywords: globalization, individualization, self-reflection, self-knowledge

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány annak a globalizált, mégis politikai ideológiák törésvonala mentén értelmezett világ (társadalmi folyamatok, értékek, szemléletek) vízióját jeleníti meg, amely a 70-es évek végén egy jóval kielevezettebb Kelet-Nyugat-i elhatárolódást, ám bizonyos szempontú - főként a nyugati értelmiséget mozgató eszmefilozófiai kapcsolódásokat ábrázol. A tendencia a politikai és kulturális pluralizmus mentén jelen világunkban is értelmezendő. Fókuszban az egyes geopolitikai, multikulturális és társadalmi kontextusok árnyékában mozgó szociális munka, mint alkalmazott társadalomtudomány áll. Legfőbb kérdések az egyén megítélése, önreflexiója és képességeinek birtokában levés, azaz a reziliens világpolgár kontextus-toleranciája. Hogyan tud érvényesülni az egyén a különféle szociális dimenziók, a „jólét” és a „jól lét” értelmezésében.

A globalizált pluralizmus individualizált megközelítését a leghűségesebben a szociális munka szolgálja, megszületésének történelmi pillanata óta. Tanulmányomban igyekszem azokat a folyamatokat és értékteremtő hatásmechanizmusokat kiemelni, amivel a szociális munka ma a világban a „törésvonalak és megosztó ideológiák” kontextusában is képes értelmezni és adaptálni az „egyéni boldogulás” és a „reziliens jólét” fogalmát. Ez a megközelítés reményeim szerint segít eligazodni a világban zajló folyamatok (ellentétek, összhangok) individualizációjában. A jövő útja, egyben a globalizált pluralizmus alapja is, az egyén készségeinek, képességeinek és megszerzett tudásainak konglomerátumában keresendő, melyet fejlett önismeret és önreflexiók képesség jellemez.

Alexandr Iszajevics Szolzsenyicin a világhatalmak és ideológiák keresztműzében a köztes jót, vagy elég jót keresi a modern társadalmak számára. Az 1978-as Harvard Egyetemen tartott tanévnyitó beszédében a humanizmust, mint társadalmakat alakító erőt hangsúlyozza, mely a nyugat materializált, egocentrikus fertőjében „elkárhoztatott”, míg a kelet diktatórikus rezsimjeiben elnyomott vagy elveszett entitás. Valahol az arany középút irányába vezérli gondolkodó hallgatóságát, egyben megnyitja az utat a spirituális fejlődés, a célokkal azonosulás és a növekedés megtagasztalásának irányába. Azt a világot fikcionálja, amiben ma is élünk kelet és nyugat keresztmetszetében.

„Az életnek egy állandó, komoly kötelesség megvalósításának kell lennie – említi nyitóbeszédében, hogy az életút a morális növekedés megtapasztalása lehessen, hogy az ember jobb emberi lényként hagyhassa el a földet, mint amilyenként érkezett. Ez a váltás megköveteli majd részünkről a spirituális fellendülést, egy új szemlélet magaslatára emelkedést, ahol fizikai természetünk nem lesz elátkozva, mint a középkorban, de ami még ennél is fontosabb, hogy spirituális lényegünk nem lesz eltaposva, mint a modern korban.” (Nyitóbeszéd, 1978 Harvard Egyetem)

A szerző a keleti és nyugati társadalmak humanizált fejlődésének értékeit veti kritikai szemléletű vizsgálata alá, mely a társadalomtudományok létezése óta vitatott kérdés. Ennek a gondolatnak a vezérfonalán indulnék el reflektív esszémben én magam is. A szociális munka, mint alkalmazott társadalomtudomány az emberi segítség és célkeresés pragmatikus elemeit szemlélteti, nem nélkülözve a morális, humanisztikus vagy épp keresztény értékrendűség világát sem. Közelínek érzem választott hivatásomhoz Szoltsenyicin gondolatait, így reflektív teret kívánok nyújtani a következőkben ahhoz, hogy a globális pluralizmus értékazonosságot kereső folyamataiban elhelyezzem a szociális munkát azon a „szoltsenyici” világtérképen, amelyet az 1970-es évek végén Ő maga is fikcionál és amely az egyes világot vezető eszmék megosztottságában is véleményem szerint lehet énazonos, egyben értékteremtő az individuummal.

Reflektív írásomban a szociális munka három fókuszpontját vizsgálva indulok el. Az egyik a szociális munka érték szemléletét is tápláló spirituális gazdagság, a másik a reflektív tőke, ami a humanisztikus irányultság, a másik és önmagam elfogadása és egységben megélése mentén bontakozik ki (konstrukció és relizencia), míg a harmadik a humanitárus katasztrófák és a krízisintervenció hangsúlya. E három szemlélet a szociális munka 20. századi fejlődéstörténetének éppúgy része, mint a mai társadalmak reziliens világpolgárát segítő szupportív folyamatoknak, a szociális munka átalakuló társadalmakban való útkeresésnek, avagy kelet és nyugat találkozásának.

A HIT ÉS REMÉNY ANTROPOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSE AZ ÚJ VILÁGRENDBEN

A hit antropológiai értelmezése a célkeresésben és a reményben manifesztálódik, melyek a jövőirányultságban segítik az egyént, álljon az bármely politikai, kulturális vagy vallási oldalon. Ember- aki a jövőbe tekint, az eljövendőre vágyik. A jövőre irányul minden emberi érdeklődés, természetével ellenkezik, hogy csupán a mának éljen. Tervez, kultúrát épít, következtet. A jövő azonban csak kisebb részben számítható ki egyértelműen a jelenből, lehet nem várt fordulat is. Akkor erősödik fel a remény érzése, mikor már cserbenhagynak számításaink. A kilátástalanság legbiztosabb táptalaja a remény. A remény általános értelemben az →akarat válasza egy olyan, az értelem által meglátott →jóra, amelynek elérése nem csak tőlünk függ; szeretnénk birtokba venni, és bízunk abban, hogy a szükséges segítséggel a vágyott célt el is fogjuk érni. (Magyar Katolikus Lexikon)

A remény egy olyan realiztikusnak tűnő vízió, amely a vallástudományhoz hasonlóan hitrendszereket mozgat. Snyder (1994) a pozitív pszichológia egyik ismert teoretikusa szerint három fő tényezője van a reményteli gondolkodásnak.:

- Célok – Az élet célorientált megközelítése.
- Útvonalak – Módkok megtalálása a célok elérésére.
- Hit – A változás és a célok elérésének hite.

Aki mindhármát helyesen kezeli, azaz az útvonalakat a célokhoz rendeli alá és a hittel tartja fenn a motivációt, az kitartó akkor is, ha akadályokba ütközik. A vallás és hitelméletek alapja is lehetne Snyder reményelmélete, hisz megtanít bennünket hívő embereket a motivált remény fenntartására. Ahhoz pedig elkerülhetetlen a célok pontos definiálása és az azokhoz vezető utakra rátalálás. A jövőkutatások számtalan tudományterület alapjait képezik napjainkban is, a szociális tudományok a változásba vetett hit és a jövő, mint hajtóerő (drive) funkcionista felfogásában az anticipáció és következménylátás képességét is vizsgálják. Ha látom a jövőmet, akkor esélyt adok magamnak arra, hogy a jelen következményeit is megértsem. A hit abban adhat erőt, hogy a következményeket méltósággal élhessem meg. A jelenben cselekvés tehát, amire a professzionális segítő szakmák vállalkoznak, egy reményteljesebb vagy ígéretesebb jövőképet adhatnak. Persze, ha a jelent úgy cselekedjük meg.

Vallási megközelítésből párhuzamokat állítva az erkölcsös, emberi jó tett, vagy szeretet elnyeri méltó jutalmát. A jövő gondolata egyben serkenti a fantáziát, a vágyképek megjelenését is. Ezek a vágyak sokszor hatalommal képesek az egyént felruházni, olyan energiákat mozgósítanak, amivel azok beteljesülése, ha nem is, de a folyamat, a remény annak beteljesülésében, értékeket és eszméket képvisel. A régi görögök ugyanakkor oktalanságnak tekintették ezt a bizakodást, reményt a rosszra csábító dolgok közé sorolták, mellyel Pandóra ajándékozta meg a halandókat. Platón kétes és veszedelmes adománynak nevezte. Csak a maradandót, az állandót kutatták, értékelték. Csak a bibliai ígéretek tették a jövőt reményteljessé. A mindenható Isten, aki biztonságot nyújt és bátorságot ad a jövőben való hit megélésében. (Pannenberg, 1991)

Hitünk megélésének és újraértelmezésének furcsa tanúságtétele lehet maga a tanulás folyamata, mely önmagunk hitbéli megtalálásában és megerősítésében reflektív tereket nyitogat. A segítő professzió és a diakóniai szemlélet értékteremtő megnyilvánulásai a történelem során halmazalkotó és halmazbontó ideológiákat is képesek voltak előrevetíteni. A burkoltan tudományos idealizmus (diagnosztikai, funkcionális, problémamegoldó modellek) azonban több ponton is támadhatóvá tették a szociális munkát. Ezt a posztmodern, konstruktivista, avagy „evidence-based” élményközpontú szociális munka megközelítése tükrözi a legautentikusabban. Abraham Flexner (1915) a XX. század elején komoly kritikával illette a világban is formálódó szociális munkát. A tudományos ideológiaalkotás az empirikus sarokkövek csiszolásához elengedhetetlen volt. De hol tarunk most? A krisztusi értékek és a szolgáló, cselekvő segítő nélkül, ma

sincs értéke, avagy élményt nyújtó szerepe a segítő kapcsolatoknak. Legyen az vallási meggyőződésből, avagy anélkül. Mi magunk is építjük a diakonátust. Etikai kódexeket alkotunk, a mózesi, majd a krisztusi hagyaték örököseiként. Úgy vélem a civil és egyházi ideológiák találkozása adhatja a valós szellemi és szolgáló közösségépítés alapját, ami az elkövetkező évek egyik meghatározó jelentőségű szerepvállalása lesz a szociális szektorban. A történelmi egyházak szerepe ismét felértékelődni látszik, természetéből is fakadóan. Az értékharmonizáció elkerülhetetlen, aminek nagy része egy töből fakad, csak az út volt időnként rögs.

SZOCIÁLIS MUNKA ÉS INKLÚZIÓ

Az a sajátos globalizált pluralizmus, amely a Kelet-Nyugat törésvonalak mentén vagy a napjainkban megtapasztalt modern népvándorlás térnyerésében tetten érhető, egyre jellemzőbb és meghatározó tendenciát mutat. A főként gazdasági érdek a fejlett nyugat irányába pozicionáló mozgást prognosztizál, mely az elmúlt évtizedben, különösen a menekültválság kezelésében csúcsosodott ki az európai térségben. Az illegális határátkelés folyamatmechanizmusainak Magyarország is éppúgy vesztese, mint azok a schengeni országok, ahol nem a biztonság, hanem a gazdasági érdekek irányítják a tranzitálást. A szoltsenyici kettészakadt világ kiegyenlítő mechanizmusai zajlanak a szemünk előtt, mely új menekültügyi, foglalkoztatáspolitikai és makrogazdasági mutatók mentén érzékelhető módon, hatással van a nyugati társadalmak inkluzivitására. A kiegyenlítés természetsszerűleg anyagi áldozatokkal jár, melyet tompíthatnak geopolitikai érdekek, a folyamat érzékeltetésének fókuszában én mégis a szociális munka lehetséges szerepét hangsúlyoznám az európai inklúzió víziójának fenntartása mellett. Mit tehet, hogyan segítheti a szociális professzió az individuális értékek megmentését egy kulturális, jogi és szociális dimenziói mentén egységes jóléti létformát sejtető, mégis sokszínű térségben.

A szociális munka születése óta vállalt célkitűzése a közösségi értékek involválása, melyben az egyén is a saját erőforrásainak rendszereiben képes működni. Az angol nyelvből átvett szakterminusok az „empowerment”(megerősítés) valamint a „coping”(megküzdés) tükrözi leginkább azokat a folyamatértékeket, amivel a szociális munka be tud avatkozni az egység és a kiegyenlítés zökkenőmentes megvalósítása érdekében. Munkamódszerei az egyéni képességek kibontakoztatásán keresztül az ún. „társas szinapszisok” vagy kapcsolati erőter facilitálásáig terjed. Történelmi fejlődésének állomásai is a közösségszervezés, közösségfejlesztés (ún. settlement mozgalmak) alapjaiból építkeznek, ahol egyik leglényegesebb allokáló erő a közösségi lét alapértékeinek megteremtése, a társadalmi integráció elősegítése. Kiindulópontja a közösségi intervencióknak a „jól lét” feltételeinek megteremtése, amelyben az individuum úgy tud illeszkedni a környezeti kihívásokhoz, hogy önmaga erőfeszítéseit és a környezet reakcióit egyaránt görcső alá veszi. Ez a fajta reziliens működés a folyamatos változások és ellenállások rugalmas kezelésének képességével kecsegtet, így annak tökéletesítése lehetőséget nyújt a szélsőséges, inhomogén kifejezési módok,

esetleges indulati kezelések mérséklésére, a létezés és beilleszkedés társadalmilag elfogadott normáinak követésére. A reziliens világpolgár a pluralizmus értékdimenziói mentén képes a maga jólétét kibontakoztatni. Keresi és tapintatosan uralja a mikro- és makrotársadalmi visszacsatolások rendszereit, a saját értékhalmozát igyekszik a többsikű értékrendszerek világában érvényesíteni, a társadalmi koherencia fenntartásának igénye mellett.

Legyen szó háborús helyzet elől menekülésről, gazdasági vagy kulturális migrációról, a hosszútávú kompetenciák között az ön- és társreflexióra képes személyes attitűd, valamint a rugalmas alkalmazkodóképesség jelen kell, hogy legyen ahhoz, hogy a befogadó társadalmak élő sejtjévé tudjon válni az, aki a biztonság vagy a jobb élet reményében érkezik. Ebben a szociális munka új utakat kínál, különösen posztmodern irányzatain keresztül.

Az erőteljes globalizációs hatások, gazdasági és környezeti krízisek nyomán kialakuló problémák komplexitása megköveteli, hogy a szakemberek a gyakorlat és az elméletek új paradigmái után nézzenek. Az új megközelítések között különösen fontosak a nem nyugati társadalmak nézetei. „Korábban elnémított hangokként nagy elvárásokkal keresnek új elméleti értelmezéseket, amelyek figyelembe veszik a helyiek spirituális szükségleteit, visszakövetelik tradicionális jogaikat, örökségüket és a teljes emberi lényre fejlődésről szőtt álmaikat, ami lényegesen több, mint fogyasztónak lenni a piacon” (Grande, 2004). Kiállásuk a szociális munka népi és sajátos fejlődésen alapuló (indigenous és endogenous) formáiért szemben áll a szociális munka mcdonaldizációjának vagy amerikanizációjának homogenizáló tendenciáival (Dustin, 2007). Kelet-Európában például a szakemberek újra felfedezik azokat a készségeket, amelyekkel a szovjet éra alatt elégitették ki a közösségek szociális szükségleteit. A kelet-európai országoknak, amelyek a kommunista uralom előtt és alatt a jóléti ügyekkel más módon foglalkoztak, újra fel kell fedezniük a szociális munkát. Miután a nyugati oktatók és szakemberek felvilágosítása nyomán felfedezték a hiányt, az ajánlott nyugati modelleket igyekeznek saját szükségleteikhez igazítani (Stubbs, 2007).

Az indigenizáció (Dominelli, 2010) a kultúrák közti viszonyrendszer. Az erőteljes nyugatosítás a gazdasági szereplők térhódítását és a helyi kiskereskedők kiszorítását jelentheti jól látható módon a gyakorlatban. Ez ugyanakkor igaz az uralkodó kultúrák térhódítására is. Kérdésként merül fel, hogy mi kell a fent vázolt társadalmi indigenizáció elfogadható pályára állításához? Miben tud az egyén és minden az inkluzív társadalmi egység ebben partner lenni. Ha már megállíthatatlan a két pólus közti közeledés, ebben milyen szerepet látunk az alkalmazott társadalomtudományokban erősödő és formálódó szociális munkának.

KONSTRUKCIONIZMUS, MINT A VALÓSÁG ÚJRAKERETEZÉSE

A posztmodern mindent magában foglal, ami változékony és sérülékeny világunkban. A szociális munka konstruktivista irányzata (lásd például Miller, 1992; Holstein és Miller, 1997) a természetes közösségek narratív észlelőrendszerét és

szubjektív véleményalkotását hangsúlyozzák az objektív vagy tényalapú megközelítések mellett. A probléma társadalmi kontextusa vagy tematizálása tehát nagyban függ attól, hogy a környezet milyen szubjektív értékítélettel él, azok milyen változáson mennek keresztül. A társadalmi megfigyelés fontos alapegységei a nyelv és az élő cselekvés. A nyelven keresztül a pusztán nonverbális vagy akár kronemikus (jelszintű, külső, kinézet) és proxemikus (térközsabályozás) hatások is mind befolyásolják a társadalmi ítéletet. Ami a posztmodernitást egyszerre jellemzi világunkban, az a „változás sebességének megnövekedése; a különbözőségek, a pluralitás egyre nagyobb jelentősége és a különféle új politikai mozgalmak és stratégiák gyarapodása; a relativitás mindent átható tudata; az egyéni választás, illetve szabadság; és ami tárgyunk szempontjából a legfontosabb, a valóság társadalmilag konstruált természetének egyre növekvő tudata.” (Patron-O’byrne, 2006:58) Smart megfogalmazásában a posztmodern jelentése „a biztosítékok, biztonság és rend nélküli élet, valamint az együttélés az esetlegességgel és az ambivalenciákkal. Másként fogalmazva azt jelenti, hogy illúziók nélkül és bizonytalanságban élünk” (Smart, 1999:16).

A Szolzenyicin által is kiemelt „konvergencia-elmélet” a kelet és nyugat törésvonal mentén is érezhető közeledése folyamatosan zajlik, a globalizációs trendek, a nyugati világ térhódításának vágya megállíthatatlan. Ez a globalizált pluralizmus a keveredés és a társadalmi esélyteremtés az új esélyek latolgatásának és a pluralizált világszemlélet kialakulásának kedvez. Az egyén alkalmazkodóképessége, csakúgy, mint a társadalom értékítélete fontos építőkövei az egység látszólagos megteremtésének. A kiváltó folyamatot nevezhetjük tehát bárminek – menekült státusz, gazdasági érdek, vagy mindkettő egyszerre - a szociális dimenzió, a társadalmak allokáló és személyiségformáló hatása, ahogy a személyes kapcsolati erőter kialakítása is nélkülözhetetlen velejárói a folyamatnak. Ebben a folyamatban valóban kurrens erőként jelenik meg a szociális munka. A nyugati világ szegregációs kényszerválmányként értelmezett felszabadító és esélyteremtő humanitárius tevékenység igazi szakmai erőforrást jelent mai globalizált világunkban. A kapcsolatok menedzselése, a társadalmi visszajelzések adekvát értelmezése adja működésének keretét, mintegy társadalmi szupervízorként kitekintve a jó és a rossz kapcsolódások várható következményeire. A mai értelemben vett humán menedzsment minden mozgatható erőforrását és eszközigényét előmozdító tudás az új globalizált világrend való erejévé válhat, ami nyugaton már megkérdőjelezhetetlen, míg a közép- és kelet-európai térség formálódó entitása.

A konstrukcionista szemlélet a társadalom felől közelíti a szociális munka érzékenységeinek szükségét. Központjában azok a hétköznapi jelenségek, személyközi folyamatok, kommunikációs „feedback”-ek állnak, melyek vizsgálata hatékonyabb beilleszkedési esélyeket prognosztizál az egyén számára. Ebben egyfajta multiplikatív erőként hat a szociális munkás az érezhető folyamatok kihangsúlyozásában, az esetleges ellenállások közösségi redukciójában, az egymás iránti tisztelet és a humánum értékének védelmében.

REFLEXIVITÁS, MINT A KÖLCÖSÖNÖS ÉRZÉKELES VILÁGA

A reflexió és a reflektivitás az 1980-as évektől terjedt el a nyugati társadalomtudományokban. Donald Schön (1983) *Reflektív szakember* című könyve úttörője volt annak a szabad szellemiségű gondolkodásnak, ami a szociális munka kontextuális kereteit napjainkig meghatározza. A nyitott reflexív tér lehetőséget nyújt a tanulási tapasztalatok megszerzésére, amiben az intuitív szakmai intervenció eredményeinek, hatásainak értékelő, elemző összegzése zajlik. Maga a folyamat, amiből a szakember tanul, s amely meghatározza a későbbi attitűdjeit, formálja gondolkodásmódját. Ez a kritikai szemlélet a kliensmunka sajátjaként is egyre meghatározóbb szerepet kezdett betölteni a szociális munka gyakorlatában. Nagy hangsúlyt helyezve ezáltal a kritikus, reflektív cselekvés előmozdítására.

A reflexió már a legtöbb nyugati filozófus gondolkodásában megjelenő folyamat. Barry Sandywell (1996) szerint a reflexív gondolkodás az abszolút bizonyosság terhétől megszabaduló, szekularizált nyugati gondolkodásmód ismérve. John Locke a reflexiót a belső világ tapasztalataként jegyezte fel a külső világ által kiváltott érzésekkel. Hegel szerint a reflexiós meghatározás a másra vonatkozó, önmagát meghaladó, a lényeg és a jelenség elválaszthatatlan összetartozását megragadó, a mennyiség és minőség egységét észlelő képesség. (Kelemen, 2006:91)

A reflexív én jelentése, különösen a Szolzszenyicin által is emlegetett „jólét” összefüggésében gazdag tartalommal bír. A posztmodern világ sajátos eleme, mely az egyén abszolút alkalmazkodóképességét hivatott szolgálni. Ennek két markáns eleme lesz az általa is említett nyugati világpolgár eszménynek való megfelelés alapján. Az egyik az önreflexió folyamata, amiben saját magunk létezését, illeszkedését, érzélemvilágát helyezzük bele egy társadalmi vagy közösségi kontextusba, míg ezzel együtt érvényesül az ún. társreflexió, amiben a környezeti és szociális kapcsolatok, viszonyulások, értelmezések ránk zúduló tapasztalatai válnak meghatározóvá. E kettő egyensúlyában létezik a reflexív ego, ugyanakkor ebben érhető tetten alapvetően a konglomerátum vagy kohézió eszménye is. A reflexív képesség alapvetően az empatikus készségek bázisán, a korábbi élettapasztalatok, nevelési és kötődési élmények rendszerében értelmezhető, ebben az értelmében nem veleszületett képesség. Alapja az önismeret magas szintjére helyezendő, melyben az én képessé válik az „intenciók” (szándékok) világában hatékonyan tájékozódni, azokat elfogadni, fejlődni, tanulni általuk. Az intencionalitás klasszikus pragmatikáját Paul Grice (1957) kommunikációkutató vezette be és helyzete a nyelvi kommunikáció és kapcsolatteremtés alapjai közé. Elméletében az intencionális aktus nem más, mint a beszélő által közölt tartalmak mögött meghúzódó mentális tartalmak, másnéven intenciók (szándékok) adekvát értelmezése. A beszélő tehát úgy próbál hatni hallgatóságára a nyelvi kifejezései eszköztárával, hogy a közölt tartalmak mögötti szándék minél pontosabban felismerhetővé váljon. Ez az ún. szándékvezéreltség meghatározó szegmense az emberi kapcsolatoknak, az egyéni érzékenység e tekintetben azonban változó lehet.

Amiben a szociális munka a reflexív tér kialakításában ígér, az nem más, mint az érzékenység, az egyéni és közösségi reflexiók hatékony kifejezésének lehetősége, a párbeszéd társadalmi folyamatainak megalapozása, melyben az egyén a saját értékei és készségei mentén tud fejlődni és a környezeti elvárásoknak megfelelni. A nyugati világ szabadsága az elvárásoknak való megfelelés szabadságát is magában hordozza, így az önkifejezések vagy önérvényesítések válnak a szociális munka igaz céljaivá. Az egyén kell alkalmas legyen a befogadói és önérvényesítő attitűd kialakítására, az inputok pszichoszociális ágensei azonban meglehetősen szerteágazóak. A nevelési és szocializációs kultúra alapjaiban meghatározza a nyitottság és cselekvő reflexivitásra kész attitűd meglétét. A nyugati világ dekadenciája és szabadelvűsége független a közvetlen nevelési attitűdök tapasztalataitól, a szabadság nagyobb tere azonban az elfogadás vagy el nem fogadás lehetőségét egyaránt kínálja a felnövekvő generációk számára. A tradíciók, különösen a családi és nevelési hagyományok átörökítésének hiánya meggyengítheti azt a kapcsolatot, ami szülő és gyermek között kiépülhet és stabil értéket képez. A változékonyság, a hedonista és karrierista szerepváltások időnként valós gátjai lehetnek a nyugati civilizáció értékteremtésének, ugyanakkor általános feltételezésként nem gondolhatunk erre sem. Szoltsenyicin a tradicionális szovjet társadalom erős szövetét hangsúlyozza, ellentétben a nyugati világ szabadelvűségével.

SZOCIÁLIS MUNKA ÉS KRÍZISINTERVENCIÓ A HÁBORÚS MENEKÜLTVÁLSÁG KERESZTMETSZETÉBEN

A szociális munka adekvát területeinek egyike az elmúlt időszak menekültügyi válságainak kezelésére szakosodott humanitárius segítő munka, melynek nagyrésze a háborús traumák ellensúlyozására és a krízisintervencióra épül. Ez utóbbi kifejezetten erős módszertani bástyája a professzionális segítségnek, melynek számtalan jó gyakorlatát bizonyította országunk, hasonlóan a nyugati országok humanitárius megmozdulásával karöltve.

A szociális munka krízisintervenciós irányultsága az egyéni/családi – főként traumatizált élethelyzetek – adekvát, gyors és akcióirányult kezelését hivatott szolgálni. Célja nem a korábbiakban említett hosszútávú társadalmi berendezkedés megerősítése, csupán a pillanatnyi krízis kezelése, a biztonság és közvetlen életveszély megakadályozása.

A folyamat sikere a szociális munka cselekvőképességén múlik, ami szintén eltér a korábbiakban említett egyéni alkalmazkodóképességek összetettségétől. Az akcióirányultság gyors és hatékony lépéseket kínál, ami a biztonság, a mentális kiegyensúlyozottság elérésével és a retraumatizációk elkerülésével jár. Összerendezett mozgásokat és határozott koordinációt igényel a humanitárius tevékenységekbe bevont szereplőktől (így mentálhigiénés, egészségügyi szakemberektől).

2022. február 24-én megindult az orosz offenzíva Ukrajna ellen.

A nyugati világ kapujában Magyarország volt az, aki a többi szomszédos országgal karöltve humanitárius segítséget nyújtott az eskalálódó háborús válság elől menekülő káptaljai magyaroknak és ukrán családoknak.

A menekülők számára az a legfontosabb, hogy biztonságban érezzék magukat. Tudjanak a szeretteikkel kapcsolódni, és az alapvető szükségleteik teljesülnének: vagyis elérhető legyen számukra elegendő étel, ital, fedél. Ennek a pszichés tünetekre nézve is van jelentősége, hiszen az emléketöréses jelenség egyik kiváltó ingere lehet akár egy olyan testi állapot is, ami a traumatikus esemény során fennállt, így a traumára emlékeztet. Az emlékeztető inger lehet akár maga a kimerült éhes, szomjas testi állapot is. Ezért is fontos a testi jóllétre figyelni, hogy a traumás élmények betörése elkerülhető legyen.

A háborús trauma jellemző hatásai lehetnek:

- A hétköznapi élethelyzetektől való extrém eltérés, mely meghaladja a mindennapi megküzdő képesség szintjét, erős szenvedéssel jár, vagy mások szenvedésének közvetlen szemtanúi a túlélők.
- A megbízható világba vetett hit összeomlása.
- Fenyegetettség és kiszolgáltatottság érzése.
- A helyzet irányításának elvesztése, tehetetlenség.
- Az én, a társas kapcsolatok és a világ egységességének szétesése.

A szociális munka prioritásai a védelmi feladatokban:

- Stressz, félelem, PTSD oldása
- Biztonságos környezet és élelem elfogadása
- Kommunikációs akadályok áthidalása
- Társadalmi biztonságérzet és reziliencia kialakítása

A legfőbb stresszfaktor a menekültek háborús traumáinak **újraélése** ún. emléketörések nyomán, melyeket kiválthatnak hangok, fények, bármely a korábbi stresszélményt megerősítő inger, egyfajta „alarm funkció” aktiválva. A szervezet erőforráskapacitásai függvényében küzd a kiváltó stresszorral, melynek inadekvát megoldása esetén a teljes mentális kimerültség, egyéb pszichoszomatikus állapotromlás, mentális vagy fizikai betegség lehet a folyamat végeredménye. A menekültek krízisintervenciójában fontos feladat a biztonság és a védelem intenzitásának fokozása, a szupportív tényezők elérhetővé tétele. Ez utóbbi a segítők közvetlen kapcsolatteremtő képességén múlik, ahol a felkínált személyes jelenlét és mentorálás folyamatosan elérhető a menekült emberek számára. Az irányított és kísért jelenlét a kríziskezelés fontos kiinduló helyzete, melyben a tehetetlenség inaktíválását hivatott szolgálni a professzionális segítő a maga jelenlétével és cselekvő aktivitásával. Ez a személyes védelmi jelenlét ellensúlyozza a kiszolgáltatottság érzését és a lehetséges retraumatizációk felerősödését.

SZOCIÁLIS MUNKA A REZILIENS FEJLŐDÉSÉRT

A reziliencia az egyén pszichológiai értelemben vett rugalmas alkalmazkodóképességét jelenti olyan traumatikus vagy stresszlokalizált körülmények között, amelyek folyamatos vagy tartós jelenléte – ún. traumatikus növekedés esetén is stabil megküzdést nyújt a személyiség védelme érdekében. Masten (2007) megfogalmazása szerint a reziliencia olyan személyiségjegy, amely szorosan összefügg az adaptációs képességekkel. A rezilienciával jellemezhető személy további jellemzői között szerepel például a belső kontroll, az empátia, az optimizmus, a pozitív énkép, a változások pozitív kezelése és az én-hatékony viselkedés.

A reziliencia alapvetően fejleszthető és tanulható személyiségformáló technika, mely az önértékelés gazdagodásával, a körülményekhez képest adekvát és sikeres boldogulás feltételeként teremthető meg. Ehhez az individuumnak felkészülnie kell lennie, érzékenységet reflektív képességeit kell finomítani ahhoz, hogy az esetleges kudarcok, ellenállások, negatív tapasztalatok ellenére is értékes és életképes maradjon.

Az idegen társadalmak „inváziója” az egyén védekezőképességének automatizmusait erősíti fel a legtöbb esetben – azaz a „védd meg magadat, vagy kerüld el” mechanizmusokat, ami nem egy fejlett működés a beilleszkedés vonatkozásában, mindamellett, hogy a stresszmegküzdés fontos fiziológiai alapszükségleteit hangsúlyozzák ki. A traumatikus növekedés esetén a terhek is nőnek, melyek feldolgozatlanlansága további tünetképző „jegyeket” (inkompatibilis magatartást, kommunikációs, konfliktuskezelési formákat) mutatnak. Az adott szociális környezethez alkalmazkodás feltétele tehát a személyiség felkészítése a céloknak és az önkitaljesedésnek alávetett reziliens működés kialakítására, melyben a sérülés és a kudarc is építő elemmé válhat. A menekültügyi, ahogy bármely társadalmi beilleszkedési folyamat segítése a szociális munka által kínált érzékenyítés során ezt az utat követi.

Alaptételei között szerepelnek:

1. a reflexióra kész kommunikációs nyitottság – akkor jelzem, amikor sértettnek vagy sérültnek érzem magam.
2. asszertív magabiztosság – érzelmi kommunikációra képes állapot, az itt és most személyiségre gyakorolt hatásainak nem késleltetett visszajelzése
3. kompromisszum vagy konszenzuskész helyzetteremtés a célok mielőbbi elérése érdekében

Véleményem szerint ebben a három pontban lényegében összegezhető a szociális munka egyéni fejlesztő tevékenysége abban a relációban, ami eredendő kiindulási pontunk volt.: Keressük egy a társadalmak működésében érzékeny professzió helyét a Szoltsenyicin által 1978-ban még törésvonalak és ellentétek

mentén értelmezett világában, ami egyéni, gazdasági és társadalmi érdekek mentén ma egyértelmű közeledést jelent kelet és nyugat között. Az a szemlélet, amit ez a fejlődő szakma tud az egyéni és közösségi fejlesztések terén nyújtani, komoly makrotársadalmi összértékkel bír, hiszen minden társadalom működésének alapja a jólét, legyen az GDP-ben vagy emberi értékekben mérhető.

ÖSSZEFOGLALÁS

A konklúzióban máris elérkeztünk oda, ahol a címben szereplő árnyékból főszereplővé avanzsált fiatal segítő szakma jelentőségét kell firtassuk. A befogadó nyugat retorikájában ma egyértelműen más erőforrások mentén látszik a szociális munka hatóerejének kibontakoztatása, mint azt akárcsak hazánkban vagy a kelet-európai térségben tapasztalánk. Mint ahogy a problémáknak is a szociális kontextusát kell értelmezze szakmánk, retorikai értékei mentén is legfőképp a konstrukcionista szemlélet látszik erőteljesebbnek. Mit lát, hogyan értékel, majd prioritizál az társadalom, amely ma a szociális munkáról diskurál. Napjaink globalizációs vagy modernizációs trendjeinek valós idejű vizsgálatában az érték az a felhalmozott tudás, tőke, vagyon, ami hatalmat és erőt ad birtokosának. A szociális munka sokszor láthatatlannak tűnő értékei, általam is szemléltetett munkamódjai, azok relevanciája, valódi gazdagságot rejtene, mégis árnyékként mozognak a társadalmi, geopolitikai és gazdasági folyamatok hátszögében. Nem az egyes jóléti társadalmi modellek szociális munkához való viszonyát látom árnyaszerepben, hanem azokat a folyamatokat, ahol és amiben a szociális munka a kelet és nyugat találkozásában definiálja magát. Amikor a geopolitikai pluralizmus és az egyetemes világpolgárság közösségeket és egyéneket érintő helyzeteit vizsgáljuk. A szociális munka hatóerejében és elszántságában kétségtelenül erős jelenléttel kell számoljunk a jövőben is. Kérdés, hogy azok a tudások és tapasztalatok, amelyek a mai társadalmak összetételében és átalakulásában komoly innovációs értékekkel bírnak, kik által válnak majd felismerhetővé és presztizsformáló erővé. De ugyanúgy kérdés az is, hogy a szakma birtokosai és kutatói, formálói, mikor érzik magukat elég erősnek ahhoz, hogy mindezt időben láttassák egy folyamatában változó geopolitikai helyzetben.

Ameddig ezek a kérdések ott feszülnek, addig a szociális munkás egyben saját szociális munkása is marad. Éppúgy keresi beilleszkedési pontjait, önazonosulásának és önértékelésének legfőbb mozgatórugóit, ahogy klienseinek is. Reflexív „kapaszkodásban” értelmezi a körülötte zajló eseményeket, miközben Ő maga is reziliens, hisz időnként társadalmi abúzaiból, traumáiból kell, felépüljön ahhoz, hogy új értelmezést nyerjen a teremtető világ számára.

TRODALOM

- Abraham Flexner: General Session Presentation on May 17 at the Forty-Second Annual Session of The National Conference Of Charities And Correction: Baltimore, Maryland May 12-19, 1915. (<https://socialwelfare.library.vcu.edu/social-work/is-social-work-a-profession-1915/>) letöltve: 2023. 02. 28.
- Dominelli, L. (2010): *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge, Polity Press.
- Dustin, D. (2007): *The McDonaldisation of Social Work*. Aldershot, Ashgate.
- Grande, S. (2004) *Red Pedagogy: Native American and Political Thought*. Toronto, Rowman and Littlefield.
- Grice, H. P. (1989): Utterer's meaning and intentions. In: Grice, H. P. (ed.): *Studies in the way of words*. Cambridge, Harvard University Press, 86–114.
- Kelemen Gábor: Reflexív gondolkodás a szociális munkában Esély 2006/1. Bp.
- H.P. Grice (1957): "Meaning", *The Philosophical Review* 64. 377-388. p.
- Masten, A. S.: Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Development and Psychopathology*. 2007, 12: 857-885. DOI: 10.1017/S0954579407000442
- Miller G.; Holstein J. A. (1993): *Constructionist Controversies: Issues in Social Problems Theory*. Hawthorne, Aldine de Gruyter.
- Patron N.; O'byrne P.: *Mi a konstruktív szociális munka*. Esély 2006/1. Bp.
- Schon, D. A. *The Reflective Practitioner*. New York: Basic Books, 1983.
- Snyder, Charles D., *The Psychology of Hope: You Can Get Here from There*. New York: The Free Press, 1994, p. 10
- Smart B. (1999): *Facing Modernity: Ambivalence, Reflexivity and Morality*. London, Sage.
- Stubbs, P. (2007): *Community Development in Contemporary Croatia: Globalization, Neoliberalism and NGOisation*. In Dominelli, L. (ed.): *Revitalising Communities in a Globalising World*. Aldershot, Ashgate
- Wolffhart Pannenberg (1991): *Mi az ember. Korunk antropológiája a teológia fényében*. Egyház-fórum Kiadó, Bp.

A HOMOGENITÁS ÉS AZ AUTONÓMIA FOGALMAK KAPCSOLATA EGYMÁSSAL ÉS A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA LEHETŐSÉGEIVEL

Váradi Dániel*, Pitlik László**

*„Science is what we understand well enough to explain to a computer.
Art is everything else we do.”*

Donald Knuth

Absztrakt

Az Európai Unió stratégiai céljai közé tartozik a gazdasági és társadalmi kohézió fenntartása az unió tagállamai között. Annak ellenére, hogy a kohézió és a homogenitás fogalma népszerű a média és politikusok körében, nincs pontos forráskódbeli definíciója, ami megfelelné Knuth fenti elvének.

Ebben a tanulmányban részletesen bemutatjuk a homogenitás forráskódban történő definíálását és lehetséges automatizálását, amit egy anti-diszkriminatív mesterséges intelligencia motorral valósítottunk meg, követve Knuth elvét. Emellett áttekintjük azokat a korábbi kutatásokat is, amelyek a szocio-fizikai fogalmak értelmezésére irányultak, szintén mesterséges intelligencia alkalmazásával. A célunk az, hogy a homogenitás és korábbi kutatásaink eredményeire alapozva feltárjuk a homogenitás és az autonómia közötti adatalapú kapcsolatokat, és ezeket összehangoljuk egymással. Konklúzióként az eredmények bemutatása mellett szót ejtünk a „szómagikus” definíciók és az MI-alapú fogalomalkotás közötti eltérésekre, hangsúlyozva, hogy Knuth elve szerint minden jogilag releváns fogalomnak forráskódban kellene szerepelnie.

Kulcsszavak: homogenitás, autonómia, Európai Unió, Mesterséges Intelligencia, Forráskód Definíció, Szocio-fizikai Fogalmak

* Váradi Dániel oktató, Kodolányi Egyetem, Székesfehérvár (varadi.daniel@kodolanyi.hu)

** Pitlik László, PhD. egyetemi docens, Kodolányi Egyetem, Székesfehérvár (pitlik.laszlo@kodolanyi.hu)

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEFINITIONS OF HOMOGENEITY AND AUTONOMY AND THEIR CONNECTION WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

The strategic goals of the European Union include maintaining economic and social cohesion among its member states. Despite the popularity of the concepts of cohesion and homogeneity in society, there is no precise source-code definition that would adhere to Knuth's principle.

In this study, we aim to present the definition of homogeneity in source code extensively and its possible automation achieved using an anti-discriminatory artificial intelligence engine, following the principle of Knuth. Additionally, we review previous research that focused on interpreting socio-physical concepts utilizing artificial intelligence. Our goal is to explore the data-based connections between homogeneity and autonomy, build upon the results of previous research, and harmonize these relationships. In conclusion, alongside presenting the results, we discuss the differences between standard philosophical definitions (c.f. magic of words) and AI-based conceptualization, emphasizing that, according to Knuth's principle, every legally relevant concept should be included in the source code.

Keywords: *Homogeneity, Autonomy, European Union, Artificial Intelligence, Source Code Definition, Socio-physical Concepts*

BEVEZETÉS

A tanulmányban a szerzők korábbi, az Európai Unió homogenitásával kapcsolatos publikációk alapján Váradai & Pittlik (2023), Váradai (2023), ahol a cél egy szocio-fizikai absztrakt fogalom (homogenitás) mesterséges intelligencia-alapú értelmezési kísérlete volt, ezt most az autonómia fogalmára kísérreljük meg kiterjeszteni, adaptálni a mesterséges intelligencia-alapú fogalom-alkotás elveit. Ezek az elvek a homogenitás fogalmán túl már számos más témakörben is alkalmazásra kerültek¹.

Az Európai Unió (EU) létrejötte óta, az európai gazdasági és társadalmi kohézió kialakítására és fenntartására törekszik. Ezt a célt az Európai Egységes Okmány (130.a cikk) is támogatja: „Közösség fejleszti és folytatja a gazdasági és társadalmi kohéziójának megerősítéséhez vezető tevékenységeit....” (Európai Unió, 1986) , melyet minden csatlakozni kívánó tagországnak alá kell írnia. Ennek értelmében minden tagország hozzájárul az EU kohéziójának és integritásának fenntartásához, ami napjainkig az EU egyik kiemelt stratégiai céljai közé tartozik. Az európai parlament hivatalos honlapján a következő olvasható, melyet szó szerint idézünk (Európai Parlament, 2023):

Az EU egyik fő célkitűzése gazdasági, társadalmi és területi kohéziójának erősítése. Az EU tevékenységeinek és költségvetésének jelentős részét a régiók közötti különbségek csökkentésére fordítja, különös tekintettel a vidéki térségekre, az ipari átalakulás által érintett térségekre és a súlyos és állandó természeti vagy demográfiai hátrányban lévő régiókra.

(folyt.) A 2021–2027 közötti időszakban a kohéziós politikának öt szakpolitikai célkitűzése van az ERFA, az ESZA+, a Kohéziós Alap és az ETHA tekintetében:

- intelligensebb Európa – innovatív és intelligens gazdasági átalakulás;
- zöldebb, karbonszegény Európa;
- jobban összekapcsolt Európa – mobilitás és regionális IKT-összekapcsoltság;
- szociálisabb Európa – a szociális jogok európai pillérének végrehajtása;
- a polgárokhoz közelebb álló Európa – a városi, vidéki és part menti térségek fenntartható és integrált fejlesztése helyi kezdeményezések révén...

Mint látható, értelmezhető és bizonyítható: a szómágikus (azaz optimalizálatlan nyelvfejlődés, nyelvhasználat) keretei között knuth-i szintű definíció-alkotásról szinte semmilyen emberi absztrakció kapcsán nem lehet szó, kivéve talán a fizikai valóság matematikai eszközökkel is kezelhetőnek tűnő fogalmait (pl. nyomás, hőmérséklet, stb.), de a humán tudományok szakszókészlete mindenképpen önkényes fogalomértelmezéseket enged meg (pl. nemzet-fogalom, például a MI-vel alkotott fogalmak „Ukraine” pontja (1. lábjegyzet), illetve a teljes történelmi szakaszképzés önkényessége, ahol a 2024.01.11-i objektum² kitér az autonómia fogalmára is).

Ezzel párhuzamosan az autonómia fogalma sem definiálható olyan „egyszerűen”, hasonlóan a kohézió és/vagy homogenitás fogalmához. Az autonómia fogalmának megértése érdekében összegyűjtésre került néhány olyan szakirodalmi megfogalmazást, amely segít értelmezni elsőként klasszikus szómágikus keretek között az autonómiát, mint fogalmat: *„A belső önrendelkezési jog kollektív jellegének szempontjából az autonómia három típusát különböztetjük meg: a kulturális, a közigazgatási és a területi autonómiát.”* (Szili, 2020) Magyarország alaptörvényének E cikke és 2. bekezdése a következőket tartalmazza: *„Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja. Az e bekezdés szerinti hatáskörgyakorlásnak összhangban kell állnia az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát.”* (Magyarország Alaptörvénye, 2011) A fentiekből a szerzők értelmezése szerint következik, hogy az autonómiának két (vagy

ennél több) szintje is lehet: országon belüli (egyének, iskolák, kultúrák) és országon kívüli azaz internacionális megközelítésből nézve olyan, mely az országra mint egység tekint. Az autonómia szintek (dimenziók) lehatárolása is felveti a fogalmi önkényesség kérdését ott, ahol pl. az EU maga is tekinthető egy országnak, s ennek az objektumnak belső szerkezete számos autonómia kérdést érint (pl. baszk, katalán, ír, magyar stb. (Izsák 2008-2023)). Így a tagországok és az EU, mint potenciálisan országszerű képződmény fogalmi léte feloldja a külső, belső határokat. Hasonlóképpen nehéz az emberi absztrakció mindent megengedő értelmezési keretei után knuth-i módon, azaz algoritmikusan/algorithmizálhatóan beszélni az egyének, iskolák, kultúrák lehatárolásáról. S hogy mit is jelent a knuth-i alapelv, az már itt az elején ki kell fejteni annak érdekében, hogy világosnak szánt határvonalat húzzunk a szómágia és az MI-alapú fogalom-alkotás között, ahol az itt bemutatandó knuth-i világértelmezés is csak egy szintje a fokozatosan növelendő gondolkodási komplexitásnak, melynek a normál emberi gondolkodás mód utáni szintje elsőként a chatGPT-szint, ahol is az MI tükröt tart az emberi nyelvhasználatnak: vagyis minden chatGPT-t érő kritika egyben az ember, mint nyelvhasználó kritikáját is illene, hogy jelentse: pl. mellébeszélés képessége = olyan, mintha mondott volna valamit életérzés állandó jelenléte.

Donald Knuth – amerikai matematikus és informatikus, akit az algoritmuselemzés atyjaként is szoktak emlegetni – a következő irányelvet állította fel: *„Minden, ami forráskódba írható az tudomány, minden más csak művészet”*. Ha követjük ezt az irányelvet akkor bizonyítottan elmondható, hogy sem a „homogenitás”, sem pedig az „autonómia” fogalma nincs (még) forráskódba írva, így ezekről beszélni (szigorúan véve a knuth-i határvonal egyik és másik oldalát) nem más csupán, mint művészet. A knuth-i határ átlépése formálisan minden, jogilag releváns fogalom esetében szükséges lenne! Ha tehát forráskódba nincs is átírva még az autonómia absztrakciója, de a szómágikus definíciókkal a homogenitás kapcsán végzett operacionalizálással az autonómia-fogalommal megtehető lépések is összevethetők.

S hogy hogyan is kell eljárni (dióhéjban) egy MI-alapú fogalom-alkotási folyamatban, azt arra utalásszerűen az alábbiak adnak támpontot: A gazdasági felzárkózás elemzésekor általában a GDP (bruttó hazai termék) és a GNI (bruttó nemzeti jövedelem) mértékegységeire támaszkodunk, mint releváns gazdasági mutatókra (Dedák, 2022). Ezen kívül a tőkeáramlás és a munka kibocsátó ereje is fontos szempontok, de egyedül ezek nem elegendőek a felzárkózás mértékének más országokkal való összehasonlításához. Kengyel Ákos is érinti ezt a témát, említve olyan próbálkozásokat a történelem során, mint a neoklasszikus Solow-féle modell (Katits, Pogátsa, & Zsupanekné Palányi, 2018) és a Heckscher-Ohlin-féle modell, valamint az alternatív növekedési modellek. Kengyel hangsúlyozza, hogy ezek a modellek következtetései gyakran ellentmondanak egymásnak, ami kaotikussá teheti a homogenitás mérését (Kengyel, 2016). A támpontok mellett szükséges egy fajta szómá-

gikus definíciót is adni: az MI-alapú fogalom-alkotás lényege, hogy mérhető (legalább statisztikailag értelmezhető) mutatószámok (attribútumok) és ezek előértelmezései (kapcsolati irányai = pl. korrelációi) alapján kell esetképző (objektumképző) gyakoriságot felhasználva (vö. idő, tér stb.) olyan OAM-ot (objektum-attribútum-mátrixot) összeállítani, mely alapján vizsgálható: lehetett-e minden objektum (téregység? Időegység? tér-idő-egység? szervezet? intézmény? egyén? csoport? stb.) másként egyforma, mely vizsgálat egy anti-diszkriminatív optimalizálás (modell-láncolat) – természetesen előre lefektetett értelmezési (hermeneutikai) elvek keretei között adat-alapról úm. vissza, azaz szómágiává alakított eredményekre vezetően. Ennek okán a cikk egyik célja, hogy bemutassa egy (több) korábbi kutatás eredményeit, mely középpontjában a „Kazohin” Európa, azaz a lehet-e minden ország másképp egyenlő, azaz konzisztens volt a fő kérdés, valamint a homogenitás, mint fogalom forráskódba írása volt a cél. A cikk másik célja, hogy a fent említett kutatás eredményeit összhangba hozza az autonómia fogalmával és végül harmadik célként összefüggéseket vezessen le a két fogalom (homogenitás vs. autonómia) között.

HOMOGENITÁS MÉRÉSE

Ebben a fejezetben bemutatásra kerül az elvégzett kutatás módszertana és az ehhez fűződő eredmények, következtetések. A módszertan stratégiai jelleggel, rövidített formában kerül prezentálásra, hiszen itt és most nem a reprodukálhatóság a fő cél, hanem az, hogy az Olvasó megérse az MI-alapú intuíción generálás logikai gondolatmenetét.

A homogenitás mérését felvázoló példa empirikus kutatásra, vö. szekunder adatokon alapul, 22 ország részvételével. Románia, Ciprus, Málta és Bulgária adatai a kiválasztott adatrétegek tekintetében nagy mértékben hiányosak, vagy nem léteztek voltak, valamint, az Egyesült Királyság 2020. február elsején kilépett az Európai Unióból, ezért ezen országok adatai nem képezik a vizsgálat részét.

A kutatás összesen öt lépésből állt:

1. Adatgyűjtés

A nyers adatok az OECD hivatalos statisztikai weboldaláról kerültek letöltésre³, ami egy fejlesztés után az új „OECD Data Explorer” felületén érhető el⁴. A vizsgálatban öt, látszólag véletlenszerűen kiválasztott, egymástól különálló adatréteg került példaképpen a fókuszba, melyek a következők voltak: átlagos munkaórák munkavállalónként évente órában, átlagos fizetések munkavállalónként évente dollárban, várható átlagos élettartam években, GDP/fő dollárban kifejezve, munkanélküliségi ráta százalékban.

2. Kiegészítő számítások

Az előző pontban bemutatott adatvagyon rétegeken belül mindegyik ország tekintetében a következő kiegészítő számításokat kellett elvégezni:

- Összesített átlag
- Abszolút eltérés az átlagtól
- Átlagtól való eltérés (átlag=100%)
- Relatív átlagtól való eltérés
- Az EU szórására gyakorolt hatás

3. OAM (Objektum-Attribútum-Mátrix)

Az OAM táblázat egy olyan speciális értelmezést garantáló táblázat, mely alapján a kiválasztott COCO Yo, azaz anti-diszkriminatív optimalizálást végző mesterséges intelligencia rendszert⁵ lehet szabványosan megszólítani. Más szavakkal, ez az a formátum, mely alapján az MI képes feldolgozni a bemeneti adatokat. Itt az attribútumokat (oszlopok) a kiegészítő differencia számítások (vö. 2. pont) eredményei, valamint az objektumokat (sorok) az országok és az évek adják. Az elkészítés után ezeket a nyers OAM-értékeket oszloponként sorszámozni kell, melyek irányát (csökkenő vagy növekvő: vö. egyenes arányosság, ill. fordított arányosság a homogenításra, mint fiktív/absztrakt Y-változóra vonatkozóan) az oszlopok közötti korreláció szintjei adták meg – mely irányultságokkal ideális esetben (mint itt is) a szakirodalom is triviálisan egyetért. Végezetül tehát X-oldalon egy rangsorolt (egész számokat tartalmazó, Y oldalon egy konstans értéket feldolgozásra felkínáló) táblázat szolgált az MI bemeneti adataiként (lásd 1. ábra).

1. Ábra: OAM táblázat felépítése (részlet)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	Irány		1	0	1	1	0	1	0	1	1	0
2	Változó	x0	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10
	Ország	Év	Az átlagos jövedelem különbsége a teljes átlagtól (USD)	Indikátor, hogy hányszor van meg az átlagtól való különbség az átlagban a jövedelem terén (USD)	szórás/átlag jövedelem különbsége az ország adataival és anélkül (abszolút %)	Relatív jövedelem különbsége az átlagtól (USD)	Az átlagos munkára különbsége a teljes átlagtól (óra)	Indikátor, hogy hányszor van meg az átlagtól való különbség az átlagban a munkasörök terén (óra)	szórás/átlag munkasörök különbsége az ország adataival és anélkül (óra)	Relatív munkasörök különbsége az átlagtól (óra)	A várható élettartam különbsége a teljes átlagtól (év)	Indikátor, hogy hányszor van meg az átlagtól való különbség az átlagban a várható élettartam terén (év)
3												
4	Hungary	1995	16732.85	1.89	0.02	0.53	231.52	7.41	0.00	0.13	5.16	14.56
5	Hungary	1996	16396.79	1.91	0.01	0.52	232.12	7.38	0.00	0.14	4.98	15.19
6	Hungary	1997	16801.10	1.91	0.01	0.52	239.87	7.15	0.00	0.14	4.80	15.80
7	Hungary	1998	17036.30	1.92	0.01	0.52	229.60	7.47	0.00	0.13	5.06	15.03
8	Hungary	1999	17735.28	1.89	0.02	0.53	238.63	7.18	0.00	0.14	5.19	14.70
9	Hungary	2000	17524.70	1.94	0.01	0.52	211.55	8.13	0.00	0.12	4.72	16.22
10	Hungary	2001	16800.31	2.05	0.01	0.49	190.00	8.99	0.00	0.11	4.38	17.57
11	Hungary	2002	16546.12	2.12	0.01	0.47	186.73	9.09	0.00	0.11	4.12	18.61
12	Hungary	2003	15675.07	2.28	0.01	0.44	168.01	10.05	0.00	0.10	4.22	18.21
13	Hungary	2004	15067.44	2.43	0.01	0.41	163.09	10.40	0.00	0.10	4.37	17.69
14	Hungary	2005	14776.83	2.52	0.01	0.40	140.63	12.04	0.00	0.08	4.46	17.35
15	Hungary	2006	15038.39	2.52	0.01	0.40	125.39	13.42	0.00	0.07	4.35	17.91
16	Hungary	2007	16089.63	2.41	0.01	0.41	102.27	16.48	0.00	0.06	4.39	17.78
17	Hungary	2008	16210.43	2.42	0.01	0.41	108.91	15.45	0.00	0.06	4.24	18.52
18	Hungary	2009	18063.29	2.20	0.01	0.45	103.85	15.93	0.00	0.06	4.34	18.14
19	Hungary	2010	17951.57	2.23	0.01	0.45	109.27	15.16	0.00	0.07	4.35	18.19
20	Hungary	2011	17488.11	2.27	0.01	0.44	94.52	17.55	0.00	0.06	4.32	18.39
21	Hungary	2012	18020.40	2.19	0.01	0.46	90.47	18.21	0.00	0.05	4.19	18.99

Forrás: Váradi, Az EU monitoring rendszerének Mesterséges Intelligencia alapokra helyezése, 2023, old.: 34

4. COCO Yo

Azért ezt az anti-diszkriminatív Mesterséges Intelligencia motort alkalmaztam, mert ez képes a „Lehet-e minden ország/év (objektum) másképp egyenlő” kérdés optimalizált, automatizált megválaszolására. Az ingyenes online szolgáltatás méretkorlátok között outputként megadja, hogy a bemeneti adatokon alapulva (vö. a harmadik pontban bemutatott sorszámozott táblázatok alapján) mekkora értéket becsül fiktív/absztrakt Y értéként objektumonként. Az egyformaság/monotonitás/becslés/azonosság hiányában a vizsgált Y-fogalom éltre kel az adott objektum-attribútum-univerzumban. Ha minden objektum másként egyforma, nem illik jelen esetben homogenitás-skáláról beszélni.

Ezt a táblázatot az Excel kimutatás varázslójával összesítve évenként és országonként, majd ezen eredmények alapján országonkénti adatkarakteristikákat kiszámolva lehet továbblépni. Ezek a karakterisztikák a következők: minimumok, maximumok, szórások, meredekségek és az átlagok. Az adatkarakterisztikák eredményei ismét sorszámozásra kerültek, majd egy újabb COCO Yo modell került lefuttatásra, mely megadta outputként az országok homogenitásának mértékét a bemeneti adatok karakteristikáján alapulva.

5. Értékelés/Hermeneutika

Ebben a fázisban kerültek elemzésre a kiegészítő számítások és a mesterséges intelligencia számítások eredményei. Ezen kívül egy automatizálható szövegsablon is készült, mely az itt bemutatott homogenitás-index eredményeinek értékelésére képes, bármely ország/időszak tekintetében.

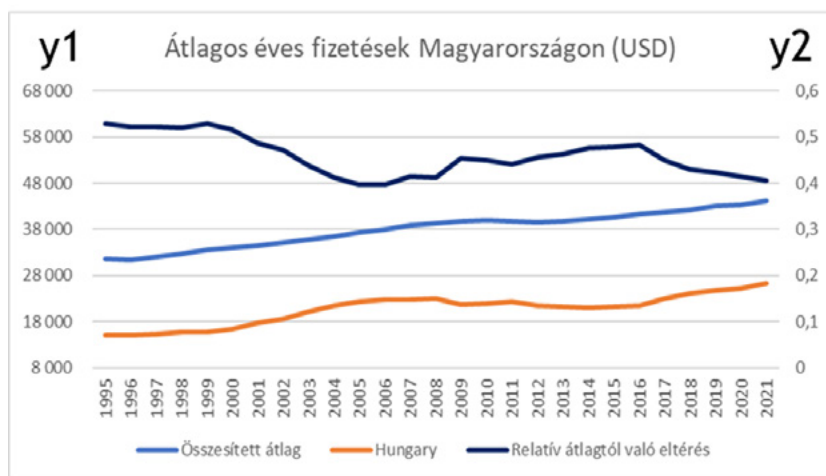
EREDMÉNYEK

Az eredményeket két fő csoportra érdemes osztani. A kiegészítő számításokból keletkezett (vö. 2. pont) 550 grafikon a nem optimalizált (naiv) kategóriába tartozik, míg a mesterséges intelligencia eredményei az optimalizált eredmények kategóriájába szükséges sorolni.

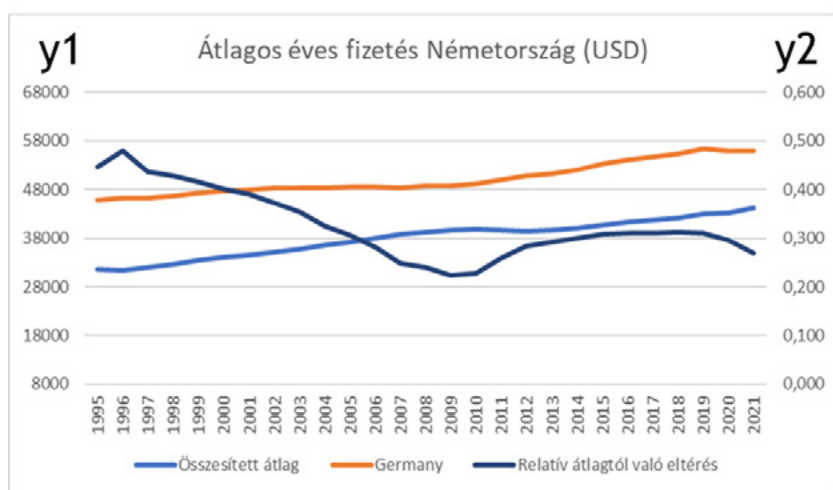
A nem optimalizált eredményeket Magyarország és Németország esetében mutatjuk be részletesen és ezek szövegesen is értelmezésre kerültek a korábbiakban bemutatott adatrétegek kapcsán (vö. 1. pont). Az adatfeldolgozás egységességének köszönhetően a szöveges értelmezések logikája bármely más országra átvethető (vö. Knuth-elv).

Az elemzés során vizuális ellentétek keletkeztek az EU szórásra gyakorolt hatás és a relatív átlagtól való eltérés görbéjével kapcsolatban. Annak ellenére, hogy ennek a két görbének együtt kellene, hogy mozogjon (irányát tekintve) Németország esetében ez nem történt meg. (lásd. 2. ábra)

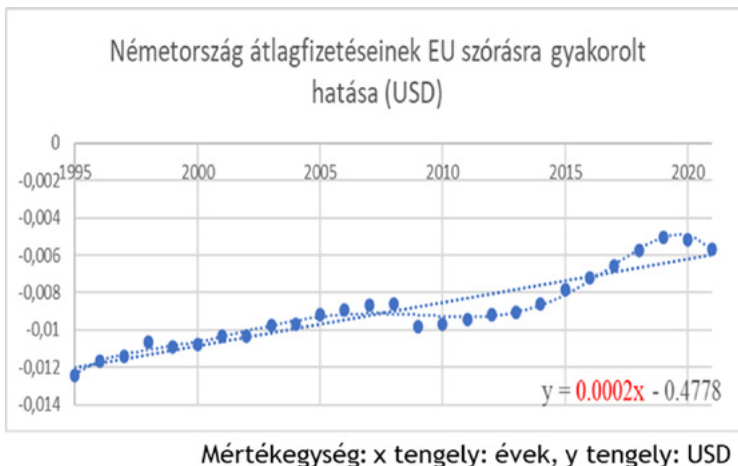
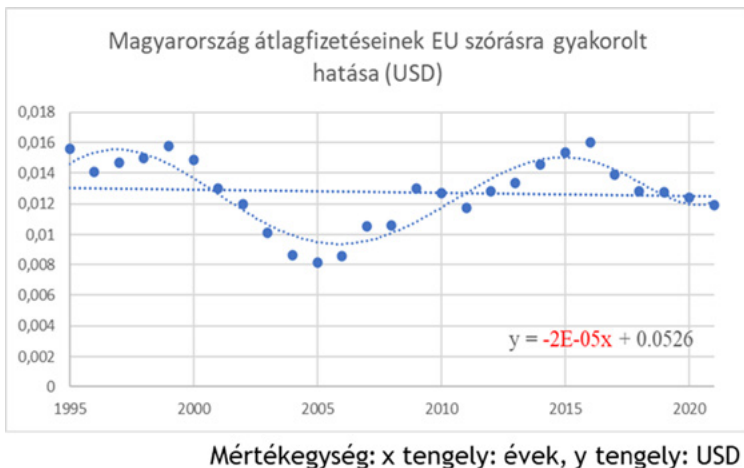
2. ábra: Nem optimalizált eredmények (részlet)

Mértékegység: x tengely: évek, y1 és y2 tengely: USD

Mértékegység: x tengely: évek, y1 és y2 tengely: USD

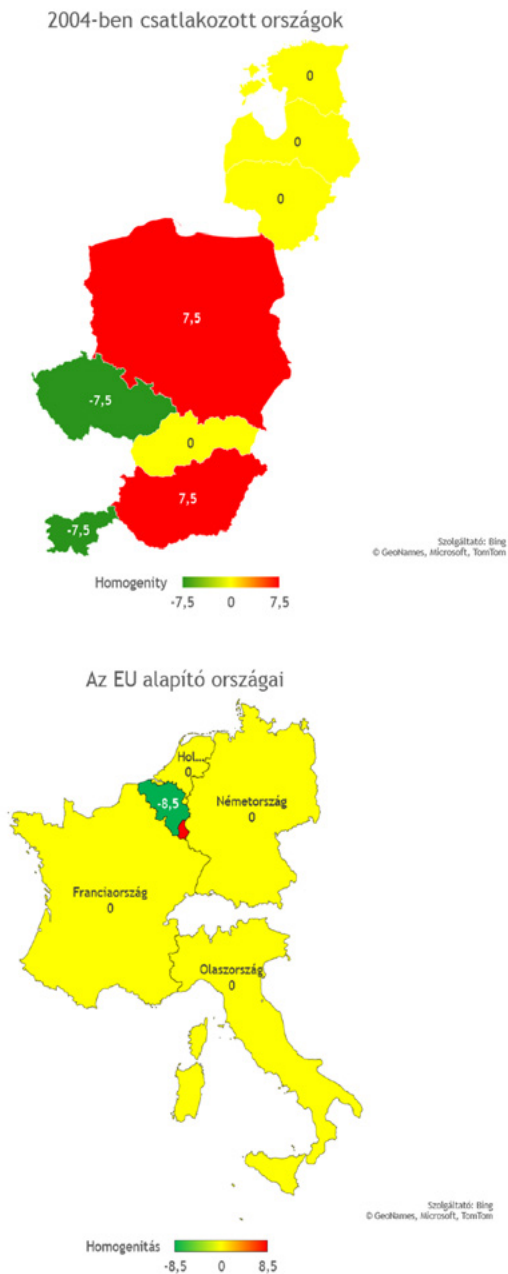
Forrás: saját szerkesztés és Váradi, Az EU monitoring rendszerének Mesterséges Intelligencia alapokra helyezése, 2023, old.: 45,48

Az optimalizált eredmények kategóriáját további három csoportra osztottuk: 2004-ben csatlakozott országok, az EU alapító országai és az összesített EU homogenitás.

A 3. és 4. ábrán bemutatott térképek színek kódjai a következőképp értelmezhetők:

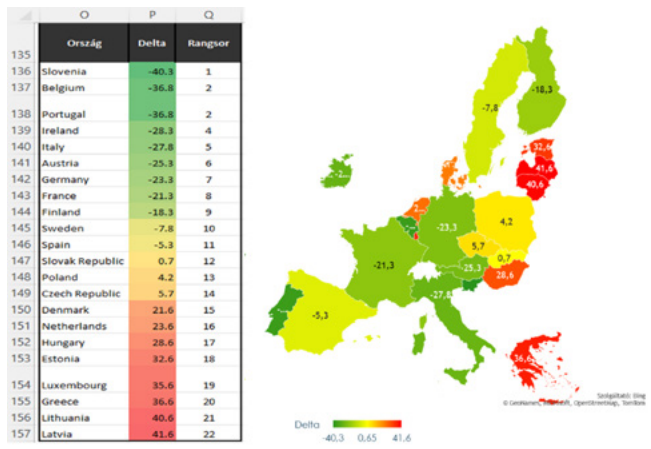
- Relatív nem homogenizálódott: piros
- Neutrálisan homogenizálódott: sárga
- Relatív homogenizálódott: zöld, ahol a relatív szócska releváns, hiszen homogenitásról eleve a rendszer elemek viszonya, relációja kapcsán illik beszélni.

3. ábra: 2004-ben csatlakozott országok és az EU alapító országainak homogenitása

Forrás: Váradí, Az EU monitoring rendszerének Mesterséges Intelligencia alapokra helyezése, 2023, old.: 290, mértékegység: dimenzió nélküli indexszám (0=sárga színkód, azaz norma érték)

4. ábra: Összesített EU homogenitás / Aggregated EU homogeneity

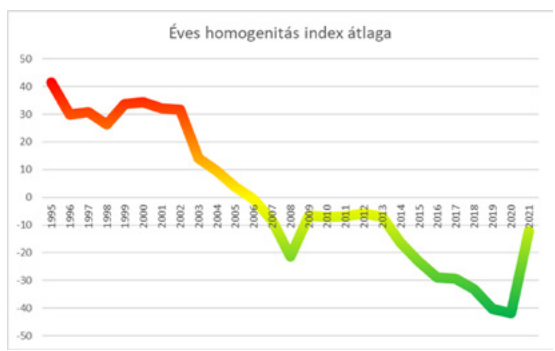

Forrás: (Váradi, 2023, p. 291), mértékegység: dimenzió nélküli indexszám (0=sárga színekód azaz norma érték)

Mint az a 3. és 4. ábrákon látható, az EU alapító országainak homogenitása relatíve konzisztens (majdnem mindegyik sárga), valamint a 2004-es bővítés során csatlakozott országoké vegyes. A jelenlegi EU berendezkedésre sem mondható el, hogy érvényesül a minden ország másként egyforma elv, hiszen a 3. ábrán látható, hogy minden színekód megtalálható a térképen. Ezzel ellentétben, az elvégzett MI számítások modelljei hibátlanok voltak, így elmondható, hogy robotszemmel nézve ez az elv érvényesülhet, a robot lát mintázatok a bemeneti adatok között.

Abban az esetben, ha az országok homogenitás indexét összesítve évenként átlagoljuk, akkor egy úgynevezett homogenitás görbét kapunk eredményül (lásd 5. ábra).

5. ábra: Éves homogenitás átlaga

Forrás: Saját készítés

A görbéről leolvasható, 2002 óta egészen 2007-ig az EU országai homogenizálódtak, de a 2008-as gazdasági válságot követően az országok homogenitása masszívan visszaesett, ami egészen 2013-ig nem változott. 2013-tól 2020-ig ismét homogenizálódás volt tapasztalható, mely eddig soha nem látott homogenizációs mértéket vett fel, majd 2020-tól a COVID-19 hatására a homogenitás mértéke a 2009-es szint környékére esett vissza. Ezek alapján elmondható, hogy az EU homogenitás krízis idején masszívan csökken, de a homogenizálódás mint stratégiai cél operatív nyomásként tetten érhető a rendszerben.

A HOMOGENITÁS ÉS AZ AUTONÓMIA KAPCSOLATA

A homogenitás fogalma kapcsán kialakult módszertan „klónozása” az autonómia fogalom kapcsán pl. az alábbi Yo modell lehetne, ha felvállaljuk az alábbi szakértői állításokat:

- minél homogénebb egységekre tagolt egy társadalom/ország/közösség, annál kevésbé érintett az autonómia fogalma által (vö. lappangó feszültségek)
- pl. minél kevesebb a nemzetiségek száma, aránya, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél több az államszervezeti szintek száma (pl. Bund, Bundesland, Kreis, stb.), annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél több a civilszervezetek száma, aránya, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél kevesebb a külhoniak aránya, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél kevesebb a vitatott területek aránya, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél több a pártok száma, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél több a koalíciós időszakok száma, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél több párt alkot koalíciót, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél több a sztrájkok száma, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által
- pl. minél kisebb a szórás területileg/idősorosan a GDP-t tekintve, annál kevésbé érintett az autonómia kihívásai által

A fent bemutatott példa létező/létezőhető adatvagyonokra utal minden esetben! Vagyis a robot-polgár logikájához hasonlóan az autonómia-index is teljesen automatikusan levezethető. A fentebb felsorolt minél/annál (vö. egyenes és fordított arányosságok) irányként való deklarálása quasi filozófiai kérdés, melyre pl. a chatGPT-t bevonva (azaz ismét csak automatizáltan eljárva) a szakirodalmi választ le lehet vezetni algoritmikusan.

Már csak az a kérdés, hogy maguk a minél/annál rétegeket jelentő jelenségek (vö. párt, koalíció, civil szervezet, külhoniág, vitatott terület, közigazgatási szintek stb.) miként tárhatók fel automatikusan? A válasz erre a kérdésre is egyszerű: pl. a chatGPT képes adott jelenségkör/fogalomkör egymással leginkább kapcsolatban álló elemeit felsorolni (hiszen éppen a legvalószínűbb prompt-folytatás a chatGPT matematikai lényege a mindenkori korpusz alapján). Vagyis a potenciális kulcsszavak származhatnak a chatGPT-től. S végül, ahol a chatGPT nem képes kellően elköteleződni az autonómia és az általa fókuszált kulcsszavak (KPI) közötti egyenes/fordított arányosságok egyikét preferálandó, azok a fogalmak kimaradnak az elsődleges komplexitási szinten a robot-szakértő elemzési lépéseiből (az OAM-ból).

Mint belátható: az autonómia centrális kifejezés az egyetlen ember által megadandó input a teljes elemzési folyamat automatikus végig futásához, vagyis az MI-alapú intuício-generálás (a chatGPT-t ugyan felhasználva), de egyben azt meg is haladva képes a mai emberi szakértők kreatív gondolati hitelességét közelíteni. Sőt, meg is haladni, amennyiben egy emberi szakértő soha nem képes minden statisztikai adatot a mintázat-képzésbe tételesen és tudatosan figyelembe venni és nem képes saját logikai zártóságát (konzisztenciáját) pl. tükrö-bizonyításokkal is alátámasztani, mert az emberi agy ennél takarékosabb szerkezet, s olyan jelenségekre is képes visszanyúlni, melyekre még tudatosan fogalmat sem alkotott. Vagyis az ember ezen a komplexitási szinten olyan versenylőnyökkel rendelkezik, ahol a robot-szakértő nem képes automatikusan legyőzni az embert, mint olyat. Magasabb komplexitási szinten azonban a robot-szakértő (vö. robot-polgár) képes a mindenkori adatvagyonok alapján még nem létező absztrakciókat a háttérben kezelni, s ezzel az előbb emberi versenylőnynek vélt rendszer-réteget modellezni. Az MI ugyanis nem más, mint egy (végtelen) folyamat az Ember, mint olyan minél részletesebb megismerésére, leképezésére. Az MI eredményei pedig az Embert ingerlik újabb és újabb biológiai komplexitási szintek elérésére, ahol az ember-gép (cyborg) megoldás fenntartható alakzatait a konzisztencia (a részletek ellentmondás-minimalizáló) értelmezése engedi automatizálni – hiszen az alapvető cél nem a lehetőség, nem a potenciál, hanem a versenylőny, a hatékonyság növelése, állandósítás.

A fent bemutatott Yo modellek kiváló elemzési lehetőségeket jelentenek, mivel az algoritmus bemeneti oldalról tekintve „context-free”, azaz bármely idősoros adatot felhasználhatunk bemeneti adatként. Ennek eredményeként a homogenitás és az autonómia összefüggése nem csupán társadalmi, hanem kulturális, politikai és gazdasági szinten is értelmezhetővé válik, természetesen a bemeneti adatoktól függően és kiterjeszthető bármely autonómia és homogenitás dimenzióra (vö. országon belüli (egyének, iskolák, kultúrák) és országon kívüli azaz internacionális megközelítésből nézve olyan, mely az országra/EU-ra mint egység tekint). Annak érdekében, hogy az olvasó világosabb betekintést nyerjen egy ilyen automatizált rendszer elemzési potenciáljába, összegyűjtöttünk néhány gondolatmenetet, melyek az autonómia érzetek kialakulásával foglalkozik

kulturális, gazdasági és államszervezeti szempontból természetesen a homogenitás függvényében:

- A kulturális homogenitás és az autonómia szoros kapcsolatban áll, hiszen egy homogén kulturális környezet erősítheti az egyének nagyobb közösséghez való tartozásának érzetét, ami elősegítheti az autonómia érzetének kialakulását. Ugyanakkor fontos megvizsgálni, hogy milyen mértékben korlátozza a homogenitás a régióban élők kreativitását és választásainak sokszínűségét, esetlegesen csökkentve az autonómia-index mértékét. Ez hozzájárulhat a megfelelő kulturális döntések támogatásához is.
- Gazdasági szempontból az autonómia és homogenitás fogalma összetett kérdés, mivel a gazdasági helyzet sok területen meghatározó szerepet játszik az emberek közvetlen életében. A homogénebb gazdasági környezet hozzájárulhat az esélyegyenlőséghez és az autonómia növeléséhez egyaránt, hiszen több lehetőséget teremthet az oktatásban, munkavállalásban és a választások terén.
- Az államszervezeti homogenitás elemzése kiterjed az autonómia különböző (országon belüli) dimenzióira is. Egy egységes, kevés államszervezeti réteggel rendelkező rendszer nagyobb stabilitást és egységet biztosíthat az országnak, ugyanakkor csökkentheti a helyi autonómia lehetőségeit. Az egyes államszervezeti rétegek számának és szerepének értékelése nélkülözhetetlen a homogenitás és autonómia kapcsolatának pontosabb megértéséhez.

A fent bemutatott gondolatmenetek csupán néhány példa a két fogalom kölcsönhatásának elemzésére (autonómia vs. homogenitás), melyek jövőbeli projektek részeként is értelmezhetőek lehetnek. Látható továbbá, hogy a fogalmak forráskódba írása relatíve könnyen megvalósítható, feltéve, ha megfelelő nyers adatokat választunk. A kihívást inkább az adatvagyonok közötti hermeneutikai értelmezések jelentik, melyek olyan mélységben és komplexitásban jelenhetnek meg, amelyek még a legprofibb elemzőknek is kihívást jelenthetnek.

KÖVETKEZTETÉS

Hyppolite Taine az apró tények történelmi szemléletére fókuszálva tekinthető egy fajta adat-alapú történelem-szemlélet úttörőjének, reformerének. A tény-alapú szakpolitizálás (vö. robot-polgár, DIPO-tanulmányok) sokszínű problémahalmaza és monoton (GPS = general problem solving jellegű) módszertana arra mutatnak rá, hogy a társadalmi folyamatok esetében is létezik a robot-szakértő jelensége – már ma is, s ez nem a chatGPT, mely annak a szómágikus (az emberi fogalmakat önkényesen, visszaélészerűen, logikailag nem zártan kezelő) tudásreprezentációnak a tükörképe, melyet maga az ember produkál az írásosság óta tetten érhetően, s mely korpusz maga a chatGPT inputja. A chatGPT tehát tükröt tart az ember kreativitásnak és egyben minőséghiányos létezésnek. A numerikus elemzések ezzel párhuzamos MI-alapú világot építenek, ahol minden emberi absztrakciónak/intuíciónak lehet/van/illik, hogy legyen gépi leképeződé-

se (vö. intuíció-generálás⁶). Ez a világértelmezés ugyan sokak számára idegen, elidegenítő, fájdalmas és/vagy falanszter-jellegű lehet, de az egyén személyiség-fejlődése is fájdalmas/lassú, hasonlóan a szocio-fizikai folyamatokhoz csoportok/társadalmak szintjén. Az evolúció nem tartható fel, ha a robotizálás további teret nyert a szellemtudományok, a bölcsészet, a történelemértelmezés, a jog stb. területein, az az egész emberiség gazdagodását jelenti napról napra. Az MI-alapúság nem egy diktatórikus világ ideális esetben, hanem annak hatékony megélésének, átlátásának esélye, hogy az ember eddig töredékét érte el annak, amire képes...

ALKALMAZHATÓSÁG

Az itt bemutatott modellstruktúrák csupán két példája a gazdasági elemzés és a politikai döntéstámogatás terén alkalmazható mesterséges intelligencia rendszereknek. A „Lehet-e minden ország másképp egyenlő?” felfogás automatizálása jelentős fejlődést hozhat a mutatószámok terén, és kiemelkedő jelentőséggel bír az objektivitás elérésében. A homogenitás és az autonómia mérésének rendszerszintű alkalmazása számos területen lehet hasznos, beleértve a hasonló gazdasági környezetű országok gazdasági helyreállítását, a teljesítmény fokozása érdekében meghozott oktatási politikai döntéseket, az üzleti stratégiákhoz kapcsolódó befektetési döntések támogatását, valamint nem utolsósorban az Európai Unió belső egyensúlyának fenntartását célzó politikai és stratégiai döntéshozatali folyamatokat. Ezen módszertanok szisztematikus alkalmazása hozzájárulhat a döntéshozók számára elérhető hatékonyabb és racionálisabb döntéshozatali mechanizmusok kialakításához a mai komplex gazdasági és politikai környezetben. Nem mellesleg, a művészetből ezennel tudományt csinál (Knuth elvét követve).

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány fő célja az volt, hogy részletesen ismertesse egy korábbi kutatásunk módszertanát és eredményeit, amely bemutatta a homogenitás fogalmának forráskódba írásának egy lehetséges módját mesterséges intelligencia alkalmazásával. Emellett a cikk második célja az volt, hogy az előző kutatás eredményeit összehangolja az autonómia fogalmával, valamint a harmadik célkitűzés, hogy összefüggéseket keressenek a homogenitás és az autonómia fogalmak között.

A homogenitás forráskódba írásának empirikus kutatási folyamata 22 ország részvételével zajlott, idősoros, szekunder adatok felhasználásával, melyeket az OECD hivatalos statisztikai oldaláról töltöttünk le. Az alkalmazott módszertan öt lépésből állt, beleértve az adatgyűjtést, kiegészítő számításokat, OAM (Objektum-Attribútum-Mátrix) létrehozását, COCO Yo (anti-diszkriminatív MI motor) futtatását, valamint az értékelés és hermeneutika folyamatát. A kutatás során keletkezett eredményeket két fő csoportra bontottuk: nem optimalizált (kiegészítő számítások során keletkezett) eredmények és optimalizált (MI futtatása után keletkezett) eredmények. Az átlagos EU homogenitás görbéből kiderül,

hogy az EU országai homogenizálódtak 2002 és 2007 között, majd a 2008-as gazdasági válság után csökkent a homogenitás, ami 2013-ig stagnált, majd újra homogenizálódni kezdtek. A COVID-19 hatására 2020-tól a homogenitás mértéke visszaesett a 2009-es szint környékére. Ezek alapján elmondható, hogy krízis idején az EU homogenitása romlik.

Amennyiben a fent bemutatott módszertant „klónozzuk” és a nyersadatvagyon halmazokat olyan idősoros adatokra cseréljük, melyek relevánsak az autonómia szempontjából (pártok, koalíciók, civil szervezetek, külhoni területek, vitatott területek, közigazgatási szintek stb.), az autonómia fogalma forráskódba írhatóvá, automatizálhatóvá és mérhetővé válik. Az autonómia és homogenitás fogalmak automatizált koncepciója kiemelt jelentőséggel bír az MI-alapú elemzési folyamatok terén, ahol az MI nem csak reprodukálja, hanem meghaladja a jelenlegi emberi szakértők kreatív gondolati hitelességét is. Az emberi agy erőforrásaival hatékonyan gazdálkodik, így képes olyan jelenségekre reflektálni, amelyekre tudatosan még nem alkotott fogalma van. Ezen a komplexitási szinten az ember rendelkezik versenyelőnnyel, amit a robot-szakértő nem képes automatikusan legyőzni. Ugyanakkor a magasabb komplexitási szinteken a robot-szakértő, vagyis a „robot-polgár,” automatizáltan modellezhet olyan absztrakciókat, amelyek még nem léteznek az emberi tudatban, így reprezentálva az emberi agy gondolkodását és lehetővé téve az ember-gép fokozatos együttműködését. Ez nemcsak a lehetőségeket és a potenciált növeli, hanem a versenyelőnyt és a hatékonyságot is. Ennek érdekében bemutatásra kerültek olyan gondolatmenetek, melyek az autonómia és a homogenitás kapcsolatának átfogó elemzési kérdésköreire koncentrálnak kulturális, gazdasági és államszervezeti vetületben. Ezekben az esetekben a kihívást nem a fogalmak forráskódban való definiálása jelenti, hanem az adatvagyon kapcsolatok hermeneutikai értelmezése.

A tény-alapú szakpolitizálás, például a robot-polgár és DIPO-tanulmányok, rávilágítottak a társadalmi folyamatokban megjelenő robot-szakértő jelenségre. Ezek alapján elmondható, hogy a numerikus elemzések egy párhuzamos MI-alapú világot építenek, ahol ideális esetben minden emberi absztrakció és intuíció gépi leképeződéssel rendelkezik. Az ilyen világértelmezés sokak számára lehet idegen és fájdalmas, de az evolúció itt nem állhat meg. A szellemi tudományokban a robotizáció térhódítása az emberiség gazdagodását kell, hogy jelentse.

JEGYZETEK

1 A mesterséges intelligencia-alapú kutatások elérhetőségei:

Robot-polgár: <https://miau.my-x.hu/miau2009/index.php3?x=eo&string=-citizen>, Arany-kor értelmezések: <https://miau.my-x.hu/miau2009/index.php3?x=eo&string=golden>, MI-vel alkotott fogalmak „Ukraine”: <https://miau.my-x.hu/miau2009/index.php3?x=eo&string=ukraine>, Szocio-fizika: <https://miau.my-x.hu/miau2009/index.php3?x=eo&string=szocio->, Vidékfejlesztéssel kapcsolatos szaklapi megjelenések: <https://miau.my-x.hu/miau/dipo/>, Közlekedés és környezet szimulátor: <https://miau.my-x.hu/miau/253/traffic-simulations.docx>, (pl. az elsőbbség fogalmának robot-bírói értelmezése), knuth-i definíció-alkotás: https://miau.my-x.hu/miau2009/index_tki.php3?_filterTexto=*knuth

2 2024.01.11 objektum: Robot-történet: https://miau.my-x.hu/miau2009/index_tki.php3?_filterTexto=*robot-t%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz

3 <https://stats.oecd.org/>

4 <https://data-explorer.oecd.org/>

5 <https://miau.my-x.hu/myx-free/>

6 https://miau.my-x.hu/miau/196/My-X%20Team_A5%20fuzet_HU_jav.pdf

TRODALOMJEGYZÉK

- Dedák, I. (2022. 06 24). Gazdasági felzárkózás Magyarországon: a kártyavár összeomlása. Letöltés dátuma: 2023. 02 26, forrás: www.portfolio.hu: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20220624/gazdasagi-felzarkozas-magyarorszagon-a-kartyavar-osszeomlása-552035>
- Európai Parlament. (2023). Gazdasági, társadalmi és területi kohézió. Letöltés dátuma: 2024. 01 15, forrás: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/93/gazdasagi-tarsadalmi-es-teruleti-kohezio>
- Dedák, I. (2022. 06 24). Gazdasági felzárkózás Magyarországon: a kártyavár összeomlása. Letöltés dátuma: 2023. 02 26, forrás: www.portfolio.hu: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20220624/gazdasagi-felzarkozas-magyarorszagon-a-kartyavar-osszeomlása-552035>
- Európai Parlament. (2023). Gazdasági, társadalmi és területi kohézió. Letöltés dátuma: 2024. 01 15, forrás: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/93/gazdasagi-tarsadalmi-es-teruleti-kohezio>
- Európai Unió. (1986). Egységes Európai okmány (1986). Letöltés dátuma: 2023. 07 01, forrás: Európai unió hivatalos honlapja: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT>
- Izsák, B. (2008-2023). A Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért című polgári kezdeményezés kronológiája. (I. Balázs, Szerkesztő:) Forrás: <https://www.nationalregions.eu/hu/kronologia>
- Katits, E., Pogácsa, Z., & Zsupanekné Palányi, I. (2018). A nemzetgazdasági konjunktúraciklusok és vállalati életciklusok. (Akadémiai Kiadó, Budapest) doi:ISBN 978 963 454 154 7
- Kengyel, Á. (2016). Kohéziós politika és felzárkózás az Európai Unióban [Digitális kiadás.]. Letöltés dátuma: 2023. 03 12, forrás: www.mersz.hu: <https://doi.org/10.1556/9789630597760>
- Magyarország Alaptörvénye. (2011. 04 25). (Wolters Kluwer Hungary Kft.) Letöltés dátuma: 2024. 01 15, forrás: net.jogtar.hu: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>
- Szili, K. (2020). Mit kell tudni az autonómiáról? Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
- Váradi, D., & Pitlik, L. (2023). Measuring Homogeneity of countries in the European Union based on similarity analyses. In A. Ayyıldız (Szerk.), IKSAD Publishing House. 5. International Anatolian Scientific Research Congress, old.: 1078 - 1088. Turkey: IKSAD Publishing House. Forrás: https://4194d5fd-1d0f-45d8-a2b2-61ea0d4c6fda.filesusr.com/ugd/614b-1f_5d67f53923834cbob79f50efd4876fd5.pdf#page=1169
- Váradi, D. (2023). Az EU monitoring rendszerének Mesterséges Intelligencia alapokra helyezése. Forrás: https://miau.my-x.hu/miau/307/szakdolgozat_vd.pdf

POLITOLÓGIAI HAIKUK, AVAGY A TERMÉSZETES ÉS A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA TALÁLKOZÁSA

**Varga Norbert* – Pitlik László – Szikra Andrea
– Nagy Károly Zsolt – Németh Imre
– Vancsura István – Rácz Mária**

Absztrakt

2022-ben az orosz-ukrán háború sokkoló hírére született meg egy eddig nem létező haiku műfaj, a politológiai haiku, s nem sokkal később ezen versek mikro-tanulmányok formájában tudományos magyarázatot kaptak. A tanulmány szerzői szokatlan és újszerű kutatási területen dolgoznak: kiválasztottak öt politológiai haikut, valamint ezek tudományos kommentárjait és megvizsgálták, hogy az ingyenesen elérhető mesterséges, illetve a természetes intelligencia bevonásával milyen képi illusztrációkat lehetséges alkotni, generáltatni a versekhez. A szerzők konklúziójukban rámutattak a mesterséges és a természetes (autonóm) intelligencia által létrejött alkotások és alkotási folyamatok kognitív-kreatív mintázatának divergáló és konvergáló elemeire, valamint a reciprocitás gyümölcsöző lehetőségeire.

Kulcsszavak: *politológiai haiku, mesterséges intelligencia, tudomány, művészet*

POLITICAL SCIENCE HAIKUS, OR THE MEETING OF NATURAL AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

In 2022, the shocking news of the Russian-Ukrainian war gave birth to a previously nonexistent genre of haiku, the Political Science haiku. Not long later, these poems received scientific explanations in the form of micro-studies. The study's authors work in an unusual and novel research area: they selected five political haikus and their scientific commentaries. They examined the type of visual illustrations that can be created or generated for the poems with the involvement of natural

* Varga Norbert PhD, egyetemi docens, SOE BPK, Kodolányi János Egyetem MIKFI, intézetigazgató, vnorbertt@gmail.com

and freely available artificial intelligence. In their conclusion, the authors pointed out the diverging and converging elements of cognitive-creative patterns in the creations and creative processes generated by artificial and natural (autonomous) intelligence and the fruitful possibilities of reciprocity.

Keywords: *Political Science haiku, artificial intelligence, science, art*

BEVEZETÉS

Az eredeti haiku a japán költészet több mint ezeréves hagyományra visszatekintő ősi és rendkívül szigorú, alakilag kötött versformája, melynek az alábbi kritériumok adtak keretet: 17 szótagból épüljön fel, a modern, három soros verzióknak megfelelően az első sor 5 szótagból, a második hét szótagból, míg az utolsó, az elsőhöz hasonlóan, 5 szótagból álljon. A tradicionális japán haiku mindig tartalmaz utalást az évszakra, amelyben keletkezett (kigo), szívesen használja az alliteráció költői eszközét és minden esetben csattanóval zárul.

A magyar haiku művészet egészen a 20. század első feléig nyúlik vissza és összekapcsolódik az epigramma műfajával, ami a japántól meglehetősen idegen. A politológiai haikut egyrészt koncentrált témaválasztása miatt tekinthetjük új műfajnak, amely betartja a klasszikus 17 szótagos versformát és helyel-közzel a többi jellemzőt is, másrészt sajátosan hazai, magyar hangnem (fájdalom, komor-ság, irónia, reménykeresés) hatja át.

A 17 szótagba sűrített politológiai koncentrátum témája ugyanis az ember, aki nélkül nincs politika, politika nélkül viszont nincs emberi közösség - utópisztikus világában Platón (1984) ezért helyezi a szerelem mellé a tökéletes politikát, ami azonban már nem is csak emberi...

Az olvasó ebben a tanulmányban ötven politológiai haikun, ugyanennyi illusztráción, valamint ötszáz mondaton keresztül ismerkedhet meg a politika, a közösséggel való együttlélegzés egy sajátos megközelítésével és egyben az új hibrid műfajjal, amelyben, csakúgy, mint a könyv egészében, végig kéz a kézben jár a művészet és a tudomány.

Az egyes haikukhoz illesztett 10-10 mondat segítségével a kötet egy spirituális utazásra is meghívja az olvasót, érdekes módon olyan tájakra, ahol talán csak kevesek keresik a lélek felemelkedésének útjait: a politika kesze-kusza, átláthatatlan útjaira ősidőktől a jövőig, a magyar és a nemzetközi események tükrében.

Tanulmányunkban a természetes és mesterséges intelligencia (MI), valamint a művészet és a tudomány bizonyos találkozási pontjainak feltérképezésére teszünk kísérletet.

Tudományos receptünk alapján veszünk 5 adag politológiai haikut, hozzáadunk 5 adag tudományos kommentárt, majd összevegyítjük az ingyenesen elérhető AI világával, hogy inycsiklandó (azaz képi) formában először „önmaga” jelenítse meg a terméket, majd a politológiai haikuk szerzőjével párbeszédet folytatva (szintén képi formában) „álmodja” meg a tartalmat; ezzel párhuzamosan ugyanezt a munkát végzi a természetes intelligencia egy tudós fotográfus bevonásával. Mindezek után összehasonlítjuk a háromféle képi világ születésének logikáját és eredményét.

Az első fejezet a politológiai haikukat és azok tudományos kommentárjait tartalmazza, abban a formában, ahogy a fotográfus és a MI is megkapta értelmezésre, képgenerálásra és alkotásra. Fontos tudnunk, hogy a haiku egy japán versforma, amely a 17. században jelent meg először, és amely rendkívül tömör formában képes magvas és mély gondolatokat, valamint hihetetlen sok információt továbbítani olvasói számára, emeli ki Fodor (2007), Higgingson (1992), Ross (2022), Szenti (2008), Szepes (1996), Vihar (2010), Vitéz (2022). Mint minden művészeti forma, a haiku is képes a felszínen maradni és „csupán” szépségével vagy éppen megrázó üzenetével felkelteni az olvasó figyelmét – de ennél akár sokkal többre is képes. Tömörősége miatt mellőzi a névelőt: haszontalan szavakra nem pazarol szótagot. Nem szóvégi rímek, hanem szó eleji egybecsengés, azaz alliteráció jellemzi. Nagyon erős zeneiség hatja át, részben a szimmetrikus forma ritmusa, részben a magán- és mássalhangzók hangulati értéke miatt. Szigorú szabályai miatt eredeti formájukban gyakorlatilag lehetetlen más nyelvre tökéletesen lefordítani vagy átültetni a haikukat.

A tanulmányban, mint ahogy majd látni fogjuk, kísérletet teszünk egy eddig nem létező haiku műfaj, a politológiai haikut megalkotására. 2022-ben az orosz-ukrán háború sokkoló hírére született meg az első vers, ezt követően hette egy, az adott hétre jellemző politikai esemény vagy évforduló által ihletett haiku készült, összesen ötven. A versekben önálló jelentéssel bírnak a közpon-tozás elemei és különös hangsúly esik a betűkre: egyrészt nem véletlen a kis- és nagybetűk használata, másrészt nem csupán helyenként él az alliteráció eszközével. Ebben a tanulmányban az első öt politológiai haiku és tudományos kommentárja képezi a kutatási kiindulópontot.

A politológiai haikukhoz írt mikro-tanulmányok, kommentárok során a szerző a historikus (genetikus) kritikai módszerre támaszkodik, amelynek meglévő előnyeire Beyme (1992) mutat rá, valamint a Lowndes (2002) és Beyme által egyaránt ajánlott institucionalista metodológiára, továbbá alkalmazásra került az interpretatív (Bevir and Rhodes 2002) és komparativista módszer (Hopkin 2002 és Beyme 1992) is. A négy metódus szükségszerűen erősíti fel és egészíti ki egymást, lehetővé téve a téma kibontását.

A második fejezet egy verseskötet MI által generált képi illusztrációkkal való alátámasztásának lehetőségét mutatja be, valamint a MI képgeneráló, értelmező logikájának működését vizsgálja öt (meglehetősen magas absztrakciós szférában mozgó) politológiai haiku alapján.

A harmadik fejezet a természetes intelligencia, a szubjektív látásmód, az emóciók területe: a politológiai haikuk értelmezésének terén az ember, a tudós fotográfus képpalkotásának megismerésére és megértésére fekteti a hangsúlyt. Különösen indokoltá tette Nagy Károly Zsolt bevonását a kísérletbe, hogy a tudomány és a fotográfia határmezsgyéjén is alkot, amikor tudományos kutatások dokumentum-fotózását végzi. A fotográfus egy különös revelációt hajt végre, miközben bemutatja kognitív „műhelytitkait”.

A negyedik fejezet egy sui generis "mélyinterjú", amely a haikuk szerzője és a MI bevonásával készült egyetlen politológiai haikuhoz rendelt tudományos mikro-tanulmány kibontásával, abból a célból, hogy megszülessen a haiku tartalmát koherensen illusztráló képi világ.

A befejező rész a hipotézisekre adott válaszokat és következtetéseinket tartalmazza.

Hipotézisek:

- A politológiai haikuk (és kommentárjaik) felhasználásával az ingyenesen elérhető MI képes képet generálni, de ezt kontingencia jellemzi, tehát az elvárt eredmény nem feltétlenül egyezik a végeredménnyel.
- A felkért fotográfus és az MI által álmodott képi világ logikája divergenciát fog tükrözni.
- A MI képkalkotása közelebb kerül a politológiai haikuk tartalmához, amennyiben a MI a tudományos kommentárok megismerése mellett párbeszédet folytat a szerzővel.

A POLITOLÓGIAI HAIKUK ÉS KOMMENTÁROK

POLITOLÓGIAI HAIKU 1

Szeretsz? Szavazzál!

Тέλ! -не стреляй- Tavasszal?

Választás! Vége?

(2022. 02. 26.)

2022 februárjában a magyar társadalom életét két meghatározó (egy belföldi és egy külföldi) politikai esemény érintette.

A belföldi az országgyűlési választási kampány magasabb fordulatra kapcsolása volt, mivel az egyéni választókerületi jelölteket legkésőbb február 25-én, a pártlistákat pedig február 26-ig lehetett bejelenteni; a külföldi pedig Oroszország katonai inváziója Ukrajna ellen, ami február 24-én indult meg.

A két intenzív esemény indulattal, félelemmel, egész emocionális cunamival borította el az emberi és társadalmi kapcsolatokat, ennek hatására született az első politológiai haiku s egyben egy új hibrid műfaj megalkotását is eredményezte.

Politológiai haiku 2

Égj éj! - tőzike...

temess... telet, Tetemet...

Ivan Iljint? Ne?

(2022. 03. 06.)

„Imádságom kard. És a kardom imádság.” Ivan Alexandrovics Iljin (1883-1954)
(Snyder 2018 258)

Az 1990-es években lezártnak vélt hidegháborús korszak a 2000-es évek második felétől izzásnak indult a NATO (leginkább az USA) és Oroszország között, majd háborúba torkolt Ukrajnában.

A tél sötét, rideg és fagyos világát a tavasz megtöri és élettel tölti meg a mitikus irodalmakban, de 2022 március eleje Magyarország szomszédságában halált hozott Ukrajna számára, temetések végeláthatatlan sorozatával.

A történelemnek mindig vannak olyan szereplői, akik nem érik be egyetlen temetéssel, mi több, halhatatlansággal kacérkodnak, mint Ivan Alexandrovics Iljin, akit először 1954-ben emigránsként Svájcban, majd 2005-ben Moszkvában temettek el - egyelőre azonban csak a testét, mert szellemiségét az Oroszországi Föderáció elnöke, Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin nem engedi temetni, sőt, meghatározó beszédeit az ő gondolataira építi.

Ezért kapott Iljin 2012-ben meteoritdarabokból készített szobrot az ortodox egyháztól, a gondolatait tartalmazó írást 2014-ben minden fontos közszereplő megkapta ajándékba; így lett a 2017-es centenáriumi filmben bolsevizmus elleni hős, végül még az ellenzéki pártok által is idézett teoretikus.

Ikonná vált: az újjászületni vágyó orosz birodalom (halott) prófétája, pszicho-terapeutája, Putyin mentora és inspirátora lett.

Apriskó (2007) az orosz filozófia panteonjaként felfogható monumentális könyvében megkérdőjelezhetetlen helyet szán Iljin számára, amit Snyder (2018, 2019) további dimenzióval gazdagít, amikor a fasiszta ideológia egyik legbefolyásosabb tagjaként ragadja őt meg.

Iljin politikai teológiájában a nemzeteknek hitből és szeretetből táplálkozó éretnyes hősökre van szükségük, akik Isten mellett sorakoznak fel, hiszen földi tervében a Teremtő a segítségükre szorul; lovagként a hős megöli Isten ellenségeit: a középosztályt, a demokratát, a kapitalizmust, a bolsevizmust...

Ivan Iljin a földi társadalmakat és magát az embert is romlottnak tartotta, amely megváltásra, illetve megváltóra szorul az önkényt gyakorló politika és állam által; az állam pedig a hatalmi ágakat egységbe fogó, a családok védelmére képes lovagi vezért kíván.

A világ megváltására egyetlen birodalom: a pravoszláv, a szeplőtelen, az ártatlan és az önvédelem kényszere miatt szakadatlanul hódító Oroszország, valamint annak totális hatalommal felruházott hőse lehet csak képes – legalábbis Iljin temetetlen meséje szerint... Eltemessük? Vagy ne?

Politológiai haiku 3

Azázél? - rút rém!

Azáleát, vért legel...

(H)Azám! Miért félsz?

(2022. 03. 13.)

Az emberiség két részre osztható az alapján, mit gondol arról, hogy a történelemnek az ember az egyedüli szereplője, avagy hisz abban, hogy transzcendens szereplők is léteznek.

Azázél (igaz, eltérő magyarázati háttérrel) a zsidó, a keresztény, az iszlám és az apokrif (pl.: Énok első könyve) szakrális irodalom számára egyaránt ismert; ebben a haikuban a szerző egyrészt az emberi gonoszság szinonimájaként értelmezi, másrészt a Jeromos Bibliakommentár értekezését követi, miszerint Azázél a pusztítást megtestesítő démon, az „ördögök fejedelme” (I. 2002. 141-142.; III. 2003. 404.).

A Bibliában Azázél neve (3 Mózes/Leviták 16, 8.10.) szorosan összekapcsolódik a nép bűneiért bemutatott engesztelő állat-áldozattal, ahol a két áldozati állat közül az egyiket Áron (főpap, a politikai vezető Mózes testvére) segítségével az Úrnak áldozták, míg a másikat Azázélhez hajtották ki a pusztába – a szertartás jelentőségét jól mutatja, hogy a főpap csak ezen az egy napon mehetett be a „Szentek Szentjébe”.

Az áldozat eszméje azonban évezredek alatt célt tévesztett, az emberi gonoszság - félelmet és rettegést generálva - teret nyitott Azázélnek a világra, aki a számára felmutatott áldozati jószágot egy gyönyörű növényvel, azáleaával legelteti, így a pokoli démon még örültebben tombolhat a világban (ősi kínai jelentés-változatainál Terebess kiemeli a „yanzhichu”-t, azaz „juhkergető” tartalmat, amely az állatokra gyakorolt hatására utal).

Az azálea mindezek mellett a női szépség szimbólumaként is értelmezhető, 2022 nemzetközi nőnapjára azonban a világ számos pontjára sötét árnyak vetültek: Azázél egyrészt testet öltött a Covid World okozta traumákkal átítatott emberi, társadalmi és gazdasági kapcsolatok utóhatásaiban, másrészt a háborúban, gondoljunk csak a Mariupolban található gyerekkórházat ért támadásra.

Magyarország számára a nőnap politikai értelemben március 10-én tetőzött, amikor az országgyűlés kormánypárti többsége Novák Katalin személyében megválasztotta az első női köztársasági elnököt, így megtörtént a végrehajtott hatalom kettős csúcsának (miniszterelnök, köztársasági elnök) nemek szerinti megosztása is.

Giligen (2003) és Wilber (2008) megközelítésében a női és a férfi princípium kölcsönössége egy szervezet irányításán belül minőségi változást és hihetetlen kedvező perspektívák előbukkanását jelentheti, hasonlóképpen a jin jang szimbolikájához. A minőségi változásnak azonban több feltétele van:

- egyrészt, hogy egyenlő felek (miniszterelnök, köztársasági elnök) együttműködéséről legyen szó, ahol az elnyomó hierarchiának nincs terepe;
- másrészt az államfő legyen képes a magyarság képviselését egyetemes attitűddel ellátni, azaz a pártok, osztályok, vallások, etnikumok szintjét meghaladni és feloldani;
- harmadrészt az államfő érje el a spirituális fejlődés azon szintjét, ahol nemtől függetlenül hordozója mind a két minőségnek, így emanációja gyógyító erejű lesz a társadalomra nézve... a szimbólumok nyelvén szólva ne etesse

Azázélt azáléával (a démon fent említett tulajdonságaira utalva a legjobb semmivel sem etetni).

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy mindeközben zajlott az országgyűlési választás kampánya, ahol az ellenzéki pártok Ellenzéki Összefogás (EÖ) névre keresztelt politikai konstrukciója permanensen megkérdőjelezte az alaptörvény, valamint Magyarország demokratikus szerkezetének legitim és legális kereteit. Ennek ellenére az eleve lefutott „versenyre” indított egy pártpolitikai múlttal rendelkező, éltesebb korú férfit köztársasági elnök jelöltnek, vagyis az áldozati bak (=) bűnbak szerepével végleg legitimálta a kormánypártot és rendszerét, ahelyett, hogy bemutatta volna azt az egyetemes attitűdökkel rendelkező jelöltet, akit az általuk vizionált új alkotmányos keretek között a nép a jövőben közvetlenül választthatott volna meg, eképpen a köztársaságielnök-választás szinte önbeteljesítő próféciaként hatott a pár héttel későbbi parlamenti választásokra, hiszen mind a két esetben 2/3-os siker született a kormánypárt javára.

(A szerző a tanulmány során tudatosan használja az eltérő terminus technikusokat a bibliai források megnevezésénél.)

Politológiai haiku 4

Március 15.

KÁosz KÁrpátja

KÁrhozat koKÁrdája

KÁprázat-kapu

2022. 03.20.

Éljünk egy parafrázissal: ünnepeiről ismerünk meg egy nemzetet.

Tegyük fel néhány kellemetlen kérdést magunknak: Tud-e ünnepelni és mit is akar ünnepelni a magyarság március 15-e alkalmából? Van-e még éltető lélek az ünnepeinkben?

Talán meglepő, hogy az ókori Egyiptom hitvilágához és művészetéhez nyúlunk vissza, ám a „KÁ” valós és metaforikus jelentését itt találhatjuk meg: semmi sem élhetett „lélek”, azaz „KÁ” nélkül, amely a létezők habitusát, végzetét, életerejét, karakterét is jelölte, sőt a túlvilági létet is biztosította Bács (2017) és Redford (2001) értelmezése alapján.

A magyarság több mint egy évezrede a KÁrpát-medencében szeretné megvalósítani álmait s egyik manifesztációja az 1848. évi márciusi események óta a „koKÁrda” lett.

A KÁrpát-medence mindig is népek olvasztótégelye volt, ezt nehéz lenne elvitatni, de a közös kultúrába olvadás útja évszázadok alatt sem tudott egy „nemzeti minimumot” találni, e nélkül azonban a KÁosz erői lesznek meghatározóak.

Ezt már az 1848-49-es szabadságharc eseményei is világosan megmutatták, ahol a nacionalizmus és a Habsburg, illetve orosz birodalom centrifugális erői megakadályozták a Magyar Királyság népeinek harmonikus életszövetségét,

annak ellenére, hogy a magukat kulturálisan a magyarság részeként értelmező csoportok, rétegek, osztályok, etnikumok olyan egységbe tömörültek 1848 tavaszán, amely ritkán valósult meg a magyar történelem elmúlt évszázadaiban.

A politikai elit hosszú ideje gyanakodva szemléli az Ünnepe valódi princípiumát, a szabadságot, és aktuálpolitizálással sorvasztja el annak lelkeségét, „KÁ”-ját, így neves napjaink kirakatünnepek lettek, a számtalan kötelező óvodai és iskolai ünnepség szocializációs kísérlete kudarcot vallott.

Március 15. ünnepének 2022. évi ceremóniája különösen alkalmas a törésvonalak érzékeltetésére: a pártok képtelenek voltak egyetlen napra közösen ünnepelni, az ukrán-orosz háború következményeként a Fidesz elveszítette a lengyelek többségének szimpátiáját és a megszokott népes lengyel delegáció látványosan távol maradt, miközben a pedagógusok saját önszerveződésükkel (sztrájk, polgári engedetlenség) és élethelyzetükkel küzdve szervezték meg a politikusok által sokszor biodíszletként használt ünnepségeiket.

Amennyiben a valóság reciprokának a délibábot, vagyis a KÁprázatot akarjuk tekinteni, akkor göröngyös úton halad a magyarság; a széthúzás ünnepségeit látjuk, melyeken nem ártana változtatni, hogy az ünnepi koKÁrda újra közösséget és éltető erőt adjon, éppúgy, ahogy 1848 tavaszán tette.

Politológiai haiku 5

Olmezovnak

Cseresznyevirág

Csontmező meredélyén

Csonka Messiás

2022.március 27.

A tavaszi nap-éj egyenlőség napjával, március 21-ével kezdődött a hét, a csillagászati tavasszal (még ha ez csillagászatilag nem is minden esetben pontos) majd folytatódott március 25-ével, azaz Gyümölcsoltó Boldogasszony napjával, amely a kereszténység egyik legjelentősebb Mária eseményét, a Messiás fogantatásának misztériumát ünnepli.

A néphagyomány szerint e nap alkalmas a fák oltására, szemezésére vagy épenséggel csak a természet csodáiban való gyönyörködésre, éppen úgy, ahogy Japánban a cseresznyevirág(zás)hoz kapcsolódó kultusz alakult ki, mint az egyik legfontosabb társadalmi esemény, amely a szamuráj etikában gyökerezett.

A harcos számára, aki a bushido-t követte, a cseresznyevirág jelképezte az élet szépségét, a mulandóságot, a törekenységet és a változást, egyben erősítette azt a tudatot, hogy sem erő, sem a politikai hatalom nem abszolút, nem mindenható és nem örök.

A szamuráj kultuszban ennek tükrében lett bizonyos esetekben elfogadott a rituális öngyilkosság, a szeppuku, amely a szégyenteljes élettől való nemes meg szabadulást jelenti.

A világvallások jellemzően nem tolerálják az öngyilkosságot, ahogy az ősi Egyiptom sem tette, ezért is tarthatjuk unikálisnak (Varga 1997), hogy az I. Átmeneti korban, Egyiptom anarchisztikus időszakában, az Óbirodalom összeomlása után (Kr.e. 2140-2040) egy különleges szöveg keletkezett: „Az életunt beszélgetése Lelkével”, amelyben egy öngyilkosságra készülő ember a kilátástalan társadalmi helyzet miatt saját halhatatlan Lelkével (Bá) polemizál az öngyilkosság lehetőségéről.

A vitának nincs győztese, a végkimenetel éppúgy lehet az öngyilkosság, mint az étellel való megbékélés... mintha mi sem történt volna az elmúlt évezredek alatt, mintha a vallások, a bölceleti tanítások, a tudomány képtelenek lennének megnyugvást adóan feloldani a dilemmát... így azon sem csodálkozhatunk, hogy a 19. századan kibontakozó szociológia tudománya már kezdeti szakaszában fókuszba helyezte az öngyilkosságot (Durkheim 2003), és összefüggést talált a suicidium és a politikai rendszerek között.

Történelmi példák hosszú sorával szemléltethetjük ezeket az összefüggéseket a régmúlttól napjainkig: a bibliai Sámson, Saul király és Ahitófel, Szokratész, VII. Kleopátra és Marcus Antonius, L. A. Seneca, Széchenyi István, Teleki László, Teleki Pál, Beniczky Ödön, Stefan Zweig, Erwin Rommel, Getúlio Vargas, Thích Quảng Đức, Norman Morrison, Jan Zajíc, Bauer Sándor, Moyses Márton, Salvador Allende, Jean Améry, Márai Sándor, Wass Albert, Mohamed Bouazizi, Bogdán László...

...Konstantin Olmezov (2022), páratlan tehetségű ukrán matematikus, programozó és költő volt, aki - a Telegram-profiljára kitett búcsú gondolatai alapján - élete három szeretett városának Donyecket, Kijevet és Moszkvát tekintette, s akit az utóbbiban ért a háború kitörése; elfogták az FSZB emberei, miközben az agresszortól rettegve, sikertelenül próbálta elhagyni az orosz fővárost.

Ady verscímét segítségül hívva Olmezov „A meghívott Halál” mellett döntött, amelynek okaként a szabadság hiányát, az igazságtalan háborút, valamint az emberiségben való csalódását nevezte meg, mivel az emberek képtelenek kidolgozni egy módszert a háború megakadályozására, még mindig az erőt tartják az igazság forrásának, a képmutatást és az árulást pedig a béke letéteményesének.

Améry (2004) az önkéntes halálhoz való emberi jog nagyhatású tudósaként kísértetett tett egy új értelmezési keret megtalálására, de a kérdés, hogy az emberek által „megcsonkított” Messiás vajon képes lesz-e életet lehelni az öngyilkossággal bélyegzett csontmezejébe az apokaliptikus jövőben, megválaszolatlan marad.

VÉRSEK, VERSELEMZÉSEK ALKALMASSÁGA MI-ALAPÚ KÉP-GENERÁLÁSRA

Ebben a fejezetben bemutatásra kerül az alábbi kutatási napló alapján (vö. <https://miau.my-x.hu/miau/306/PH%201.docx>) azon lépések sorozata és ezek fontosabb eredményei, melyek mentén megítélhető, milyen minőségű prompt-nak tekinthetők nyers (itt és most kép-generálási szándék nélkül írt, kész) versek (haiku-k, ezen belül is politológiai haiku-k), ill. ezek elemzését/értelmezését adó hosszabb szövegek? A vizsgálat célja egy verses kötet MI által generált képi illusztrációkkal való alátámasztásának lehetőségeit (vö. csak nyers vers, csak verselemzés, emberi kép-inicializálás) megvizsgálni.

A konklúziót már itt a legelején érdemes kifejtetni: az MI-alapú képgenerálás számára a (nyers) versek és ezek nem kép-generálási céllal készített értelmezései alapvetően csak esetlegesen/véletlenszerűen lehetnek alkalmasak, mert a kép-generálás olyan prompt-szövegeket (trigger-hatásokat) vár el, melyek direkt kulcsszavakkal, képkompozíciós utalásokkal, stílus-elvárásokkal látják el az eleve erre váró, ezen direkt hatások feldolgozására előkészített MI-motorokat.

A kép-generálás szempontjából nyers versek és ezek kép-generálástól független értelmezéseket adó hosszabb szöveges verziói (vö. 1-1 oldal / haiku) alapvetően nem tartalmazznak (mert nem kell, hogy tartalmazzanak) kép-kompozíció, képkészítési instrukciókat. A nyers versek asszociációs tere tetszőlegesen bonyolult és komplex lehet, melyet csak ideális esetben képes egy MI (vö. pl. chatGPT) gépi asszociációkkal ellátni, s ezen asszociációk még emberi parancsra sem feltétlenül alkalmasak kép-generálás inputjaként való felhasználásra.

A nyers versek asszociációs terét nem csak az alkalmazott szavak, hanem az írásjelek is jelentik (vö. kis/nagybetű, nyelvváltás, mondatvégi jelek, kiemelések, stb.), melyek értelmezésére pl. a chatGPT alapvetően még nincs felkészítve.

A chatGPT (TalkAI) nem volt képes kombinatorikai problémaként kezelni (vö. melléklet) azt a kihívást sem, ahol 4 haiku emberi prompt-szövege és nyers verse után egy ötödik esetben a nyers vershez kért az ember egy kép-generálásra alkalmas prompt-ot. Ellenben a megadott 4 nyers vers és 4 trigger-szöveg alapján már képes volt új trigger-eket alkotni (kombinálva a nyers verset az alap-trigger-kulcsszavakkal és saját asszociációkkal).

Elsődleges eredmények:

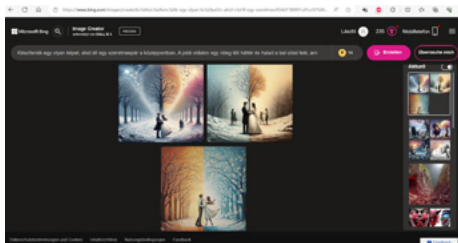
Haiku#1

Input: Szeretsz? Szavazzá! Tél! -не стреляй- Tavasszal? Választás! Vége?

Output (nyers vers & talkai):

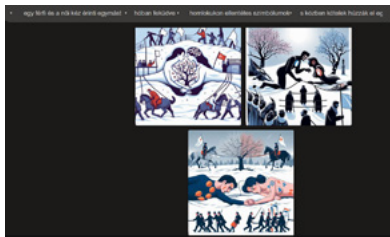

Output (specifikus prompt & DALL-E3):

Emberi trigger1: "Készítenék egy olyan képet, ahol áll egy szerelmespár a közép-pontban. A jobb oldalon egy rideg téli háttér és halad a bal oldal felé, ami a tavasz. A férfi két kezében más-más szimbólum. Választás lehetősége. A tél mögött hideg színek, a tavasz mögött meleg színek. Kicsit a romantika korstílusának a jellemzőivel. A pár mögött lehetne egy fa, aminek a lombja évszakok szerinti 4 féle változatban jelenne meg. Szimbolista mű lenne." (forrás: Rác Mária)

Emberi trigger2:

Social AI/Pixel

Emberi trigger2: egy férfi és a női kéz érinti egymást, hóban fekvő, homlokukon ellentétes szimbólumok, s közben kötelek húzzák el egymástól a két alakot, a háttérben már virágzó mandulafa fénypásmával, a lovasok kezében fehér zászlók, emberek sorokban vonulnak a választási iroda felé mások dermedten néznek, hátrálnak (Pitlik). Forrás: értelmező szöveg (vö. melléklet#2). (Vancsura István Social AI-fejlesztés, mely képes létező képet ajánlani)²

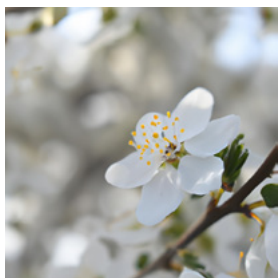
A már létező képek kapcsán felvetődik, hogy ember által fotózott képek közül is tud az MI egy/több szerinte leginkább racionálisnak tűnő haiku-kép párosítást

levezetni (vö. kapcsolódó fejezet). A feladat maga azonban szubjektív: objektív értelemben sosem lehet jó<jobb<legjobb megoldásról beszélni, így az MI teljesítménye ugyan át tud menni a Turing-teszten, de azt nem lehet állítani soha, hogy a feladat ideálisan lett-e megoldva (vö. MI-alapú időjárás-előrejelzés utólagos sikere/balsikere).

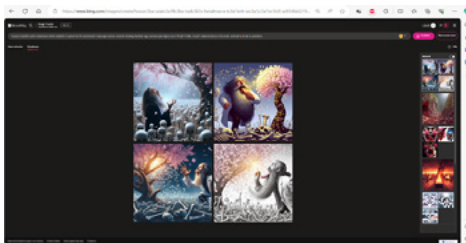
Haiku#2

Input: *Olmezovnak Cseresznyevirág Csontmező meredélyén Csonka Messiás*

Output (nyers vers & talkai):

Output (specifikus prompt & DALL-E3):

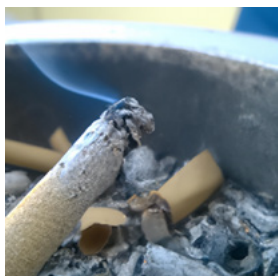

Emberi trigger: Hosszú szakállú tudós hatalmasra tátott szájából a nyelvet borító csontmezőn bolyongó csonka messiás közeleg kezében egy cseresznyevirágba borult fénylő fa felé, melyről matematikai szimbólumok, számok hullanak a csontokra.

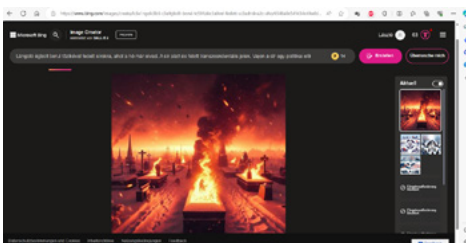
Haiku#3

Input: *Égj éj! - tűzike...temess... telet, Tetemet...Ivan Iljint? Ne?*

Output (nyers vers & talkai):

Output (specifikus prompt & DALL-E3):

Emberi trigger: Lángoló égbolt borul tűzikével fedett sírokra, ahol a hó már olvad. A sír alatt és felett transzcendentális jelek. Vajon a sír egy politikai etikával foglalkozó személyt rejt?

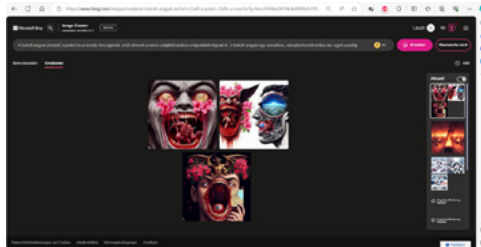
Haiku#4

Input: Azázél? - rút rém! Azáleát, vért legel... (H)Azám! Miért félsz?

Output (nyers vers & talkai):

Output (specifikus prompt & DALL-E3):

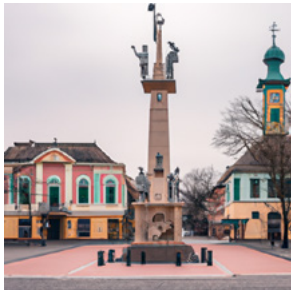

Emberi trigger: A bukott angyal (Azázél) a pokol és a viszály hercegének, a rút rémnek a véres szájából azálea virágcafatok lógnak ki. A bukott angyal egy sematikus, sikolyba torzult ember arc egyik pupilláján tükröződik vissza, a másik pupillán egy ország felülnézeti térképkörvonala sejlik fel.

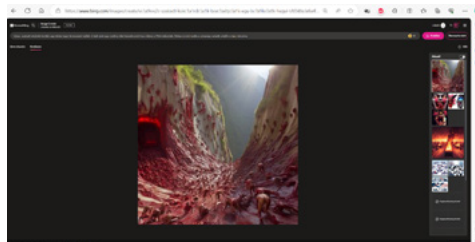
Haiku#5

Input: Március 15. KÁosz KÁrpátja KÁrhozat koKÁrdája KÁprázat-kapu

Output (nyers vers & talkai):

Output (specifikus prompt & DALL-E3):

Emberi trigger: Véres, szakadt kokárdák borítják egy békés hegyi táj meredek lejtőjét. A lejtő alján egy napfény által kiemelt pokoli kapu tátong a Föld mélye felé. Ember alakok kaotikus sokasága csúszik a lejtőn a kapu irányába. (1-2. Mel-léklet - A kombinatorikai kísérlet eredményei és a hosszú értelmező szöveg).

A FOTOGÁFUS KOGNITÍV „MŰHELYTITKAINAK” REVELÁCIÓJA

Képekről írni nem egyszerű feladat, hiszen a kép radikálisan más, mint a szöveg. Más a csatorna, más a kód, más a szemantika stb. Aki képeket alkot, azért alkot képeket, mert ezt a másságot használja, s mert többnyire nem szöveget akar alkotni. Képről beszélni, írni: ez mindig fordítást jelent, kísérletet arra, hogy a két különböző kódrendszer illetve megismerési mód között megfeleléseket hozzunk létre. Más képeiről írni sem könnyű feladat, a sajátjaimról viszont lehetetlennel határos, így ebben a rövid szövegben nem is ezt fogom tenni, hanem arról fogok írni, hogy milyen szempontok mentén, hogyan jöttek létre Varga Norbert politikai haikuihoz kapcsolódó képeim.

A feladat az volt, hogy készüljenek olyan képek, melyek kapcsolódnak a haikukhoz, de a kapcsolat mibenlétét, jellegét ennél pontosabban nem határoztuk meg. Nem a haikuk illusztrálása volt tehát a feladat, és ez meglehetősen nagy szabadságot adott a készítőnek. Erre szükség is volt, hiszen ezek nagyon komplex szövegek. A haiku műfaja önmagában is az, komplex és nagyon sűrű, a klaszszikus haiku szabályrendszere ezen felül még meglehetősen kötött is. A szövegek értelmezését, befogadását mindez nyilvánvalóan nem teszi könnyebbé, „illusztrálásuk” pedig – vagyis az, hogy úgy kapcsoljak képeket a szövegekhez, hogy az előbbieket az utóbbiakra referálnak – egyértelműen kudarcos feladat lenne.

Ezeknek az alkotások minden egyes szava külön-külön világokat, gondolatrendszereket kapcsol be a jelentésalkotás folyamatába. Miután ezek a gondolatrendszerek többnyire nem tartoznak az „átlagos olvasó” természetes életvilágához, ahhoz, hogy a szavak összefüggéseit felismerje, legalább minimális mértékig beavatottá kell válnia az azok által megjelenített világokba. Olyan ez, mint amikor egy befagyott tó felületéből fadarabok állnak ki, s bár a látvány ropant festői, nem tudjuk eldönteni, hogy a darabok, melyeket látunk, hogyan függenek össze: egy fa részei vagy valamilyen véletlen, természeti folyamat hordta azokat egybe, netán egy szándékos emberi beavatkozás következményeként alkotnak valamilyen formát? Hogy a válaszhoz közelebb jussunk, meg kell várnunk az olvadást – vagy fel kell törnünk a jeget. Esetünkben a beavatást maga a szerző végzi el, minden egyes haikuhoz egy mikrotanulmányt illesztve. Ezek a szövegek persze nem teszik tökéletesen transzparenssé a haikukat, így nem mentesítenek az azokkal való megküzdés alól, de nem veszik el a szabad asszociációk lehetőségét sem az olvasótól.

A haikuk és a mikrotanulmányok együtt hoznak létre egy játékkeret, és olyan képek kezdtek születni, amelyek nem annyira a haikuk konkrét „anyagához”, azok szavaihoz, képeihez, mint inkább a mögöttük álló gondolatrendszerekhez kapcsolódnak, azok perspektívájából tekintetnek saját hétköznapi világunkra.

A képeken a néző – vélelmezhetően – a saját világára ismer, hiszen a képek erre a világra, közös hétköznapi világunkra referálnak elsősorban, így – ismét vélelmezhetően – esetében is működik a sajátvilágára alapozott értelmező reflexió is. A kép és a haikuk összekapcsolása viszont épp arra tesz kísérletet, hogy a néző kiköppenjen ebből a rutinból – akár azáltal is, hogy első látásra semmilyen kapcsolatot nem fedez fel a kép és a haiku között – és a két világot megpróbálja összekapcsolni, horizontjukat egymáshoz közelíteni. A hétköznapi, megszokottról készült, megfogalmazásában is alapvetően a hétköznapi, gyakorlatilag mindannyiunk által gyakorolt „point-and-shot” mobilográfia emlékeztető képek (s a képek egy része valóban mobiltelefonnal készült) így a hétköznapi újként felismert jelentéseire irányíthatják a néző figyelmét.

A módszerben természetesen nincsen semmi újdonság, hasonló gondolkodás áll a 16-18. század között virágzó emblémaművészet, illetve a korszak abban tükröződő allegorikus világszemlélete mögött is. A szövegekhez való kapcsolódás megfelelő módjának megtalálása után a munkamódszer nem különbözött attól, amit hasonló helyzetben a képalkotók általában tenni szoktak: sokszor olvasva a haikukat hagytam², hogy azok dolgozzanak bennem, hosszú üresjáratokkal.

Ahhoz azonban, hogy a képek valamennyire felismerhető módon mégis összefüggéseket mutassanak, igazodva a haiku műfaji sajátosságához, megfogalmaztam néhány szabályt, melyeket az egész sorozatra alkalmazni gondoltam. Ezek egy része technikai, vagyis kerülök minden utólagos képmanipulációs eljárást, például nem tisztítom meg a képeket az oda nem illő elemektől. Más részük esztétikai, azaz kerülöm a fotóművészet jól felismerhető – a „művészi” képeket a hétköznapi képtömegből kiemelő – „klasszikus” eszköztárát, kezdve azon, hogy nem fekete-fehérben fényképezek, de nem használom a manapság kedvelt túltelített, mély színeket sem. A legfontosabb szabály azonban a képek témáját érinti. A haiku egyik szabálya az, hogy tartalmaznia kell valamilyen természeti képet. Ezek azonban politológiai haikuk, ami – értelmezésemben – arra utal, hogy témájuk ahhoz a mesterséges konstrukcióhoz, a társadalomhoz és annak jelenségeihez kötődik, melyet az ember elsődleges életvilágának tekint, melyet kultúra- vagy civilizációként szembeállít azzal a „vadonnal”, eredeti „természettel”, melyből származik vagy vétetett. Ez a kettősség vagy feszültség határozza meg a képek motívumvilágát is, ezek feszültségében bontakozik ki jelentésük.

1. Forrás: saját készítés PH4
<https://pin.it/4KxjrW3ea>

1. Forrás: saját készítés PH5
<https://pin.it/1eM3ahTSU>

SZUGGESTÍV „MÉLYINTERJÚ” A SZERZŐKKEL ÉS A MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁVAL

A kísérlet célja egy olyan képalkotási folyamat bemutatása, ahol a politológiai haiku értelmezéséhez a szerző és a mesterséges intelligencia által adott sui generis “mélyinterjú” nyújt segítséget.

Felhasznált rendszerek:

- ChatGPT 3.5 ingyenes (free) verzió (<https://chat.openai.com>)
- NightCafe Studio ingyenes (free) verzió (<https://nightcafe.studio>)
- Midjourney ingyenes (free) verzió (<https://www.midjourney.com>)

A kísérlet során egyetlen kommentárt, a második politológiai haiku mikro-tanulmányát választottuk ki, és elhagytuk a metafora és allegória világával átszőtt konkrét politológiai haikut (igaz, annak minden eleme részletesen kibontva szerepel a kommentárban). A kísérlet során a kiválasztott mikro-tanulmányt egyrészt megismertettük a ChatGPT-vel, másrészt további episztemológiai kezeket nyitottunk meg, hogy egzakt módon értelmezhesse a tartalmat, majd összegezze az általa megtanult összefüggéseket és végül szimbólumokat ajánljon nekünk. A képalkotó struktúrákhoz az inputot a szimbólumok világa adta,

amelyek segítségével a képalpító rendszerek képesek voltak az output, azaz a képi elemek konstruálására, vagyis a ChatGPT által megadott szimbólumokat és javasolt vizuális elemeket adtuk meg bemenetnek a képgeneráló rendszereknek és legeneráltattunk képeket. (3. melléklet)

A sui generis "mélyinterjú" folyamatábráját prezentáljuk, önkényesen kiragadva bizonyos tartalmakat:

„Imádságom kard. És a kardom imádság.” (Snyder 2018. 258.) A híres/hírhedt Iljin idézetet adtuk be a prompton először, aminek allegorikus világát a ChatGPT képes volt pontosan feltárni és értelmezni, azonban a magyarul megadott idézet szerzőjét nem tudta detektálni, helyette redundáns fejtegetésbe kezdett. A név enigma dekódolása után a ChatGPT képes volt Ivan Alexandrovics Iljin életrajzát részletesen bemutatni. A következő lépést Iljin szellemi hagyatékának feltérképezése jelentette, amely során a természetes és a mesterséges intelligencia vitakészsége kidomborodott, és a mélyinterjú humán alanyának asszertív kommunikációt kellett bevetnie, hogy ki tudja kristályosítani az életmű azon sarokpontjait, amelyek nagy hatással lehettek/lehetnek Vlagyimir Putyin orosz elnökre:

- A politikai totalitarizmus hegeliánus metafizikája és morális legitimálása.
- A korrigált (pártok nélküli) fasizmus és az önkény eszményi magasságba emelése, a közösségi elv dominanciája.
- A kommunizmus és a bolsevizmus, mint politikai ideológia negligálása.
- Az ellenség beazonosítása, stigmatizációja és az erőszak legalizálása: a polgári középosztály, a judeobolsevizmus, a sátáni individualizmus, a demokrácia.
- A modifikált pravoszlávizmus meghirdetése.
- Az orosz ártatlanság/szeplőtelenység versus a világ romlottsága, és a harmadik Róma koncepció.
- A teodiceai vezérelv politikai konstruálása, amelyet a megváltó szerepének politikai teológiája és a sátán elleni lovagi küzdelem legitimál.
- Az orosz organikus birodalom, amelynek az „ukránok” elszakíthatatlan részei.

Kísérletet tettünk Timothy Snyder (2019) „A szabadság felszámolása” című könyvének promptban történő elemzésére, hogy Iljin és Putyin relációját még összetettebben lássa a prompt, de ez nem sikerült, mivel nem ismerte ezt a művet, annak ellenére sem, hogy a ChatGPT 3.5 verziója 2002. januárjáig tud információkat feldolgozni. A szerzőt, Timothy Snyder-t azonban a rendszer könnyen beazonosította és informatív módon számos, a témához kapcsolódó angol nyelvű művet ajánlott. A magyar nyelvű forrást nem találta meg, azonban a 2018-ban publikált „The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America”, című angol nyelvű forrást igen, amelyben Snyder azokat a politikai folyamatokat, eseményeket és jelenségeket analizálja, amelyek hozzájárulnak az illiberális demokráciák pulzálásához és fokozzák a szabadság eszméjének kontrakcióját. A totalitarizmus, az autoriter rendszerek és a diktatúrák logikájának dekódolásához az alábbi könyveket javasolta: „Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin” valamint „On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century”.

A hermeneutikai folyamat végeztével kértünk egy összefoglalót a mesterséges intelligenciától a tárgyalt témakörökről, ez azonban tartalmazott tévedéseket; a növénynevek azonosításánál például a *Leucojum vernum*-ot *Tussilago farfara*-nak azonosította.

A ChatGPT szövegből idézve:

Az eddigi beszélgetésünk során a tőzike nevű tavaszi virágot és Iván Alekszandrovics Iljin orosz filozófus életét és gondolatait érintettük. Itt van egy összegzés az eddigi témákról:

1. Tőzike (*Tussilago farfara*):

- A tőzike egy tavaszi virág, amely gyakran az elsőként virágzó növények közé tartozik.
- Sárga virágai megjelennek a hideg téli hónapok után, és szimbolikusan hirdetik a tavasz közeledtét.
- A tőzike biológiai, kulturális és szimbolikus kontextusokban is fontos lehet.

2. Iván Alekszandrovics Iljin:

- Iljin orosz filozófus volt, aki az orosz ortodox keresztény hagyományokat és az orosz nemzeti identitást támogatta.
- Putyin elnök inspirációjaként ismert, és gondolatai hatással lehetnek a kortárs orosz politikára.
- Iljin nézetei között szerepel a politikai teológia, a nacionalizmus és az illiberális demokrácia.

3. Szimbolika:

- A tőzike a tavasz hírnökeként és a tél temetőjeként ismert. Ez a szimbolika azt jelzi, hogy a tavasz beköszöntével a téli hónapok véget érnek, és a természet megújul.

4. Timothy Snyder és „The Road to Unfreedom”:

- Snyder egy történész, aki a politikai folyamatokat elemzi, beleértve Oroszországot, Európát és az Egyesült Államokat.
- „The Road to Unfreedom” című könyvében Snyder arra összpontosít, hogy az illiberális erők és az autoriter rendszerek terjedése veszélyezteti a liberális demokráciákat.

Ez egy általános összegzés, és ha bármilyen további kérdés vagy részlet van, amiről beszélni szeretnél, kérlek, mondd el!”

A sui generis “mélyinterjú” következő szakaszában áttértünk a képalkotáshoz szükséges szimbólumok kinyeréséhez. Kiemelt jelentőséget adtunk az ikonfestészet eszköztárának, bízva abban, hogy a mélyebb szellemi gondolatok vizualizációja ebben az esetben izgalmas eredményekhez vezethet:

1. Iljin és Oroszország, mint Harmadik Róma:

- Szimbolika: Oroszország, Iljin gondolatainak vezérlője, a harmadik Róma szerepét játssza, folytatva a keresztény kultúra és identitás hagyományait.

- Ikonográfia: Elképzelhető, hogy az ikonfestészet ábrázolásai bemutatták Oroszországot, mint a harmadik Rómát, ahol Iljin gondolatai a pravoszláv ikonok formájában jelennek meg, ahol az orosz nemzeti szimbólumok és vallási motívumok összeolvadnak.
2. **Tőzike és „A Tavasz a Tél Temetője” Szimbolika:**
- Szimbolika: A tőzike, mint tavaszi virág, szimbolizálja a megújulást és az újjászületést, míg a kifejezés „a tavasz a tél temetője” a természet és élet ciklusának szimbolikus megjelenítésére szolgál.
 - Ikonográfia: Az ikonfestészet eszközeivel ábrázolható a tőzike virág a téli hónapokon átívelő sötét háttér előtt, kiemelve a tavaszi megújulást. A tél és tavasz ikonjai együttesen tükrözhetik a ciklikus természeti változásokat.
3. **Putyin és Iljin Szimbolikus Kapcsolata:**
- Szimbolika: Putyin Iljin szellemi örököseként jelenik meg, aki az orosz tradíciókat, identitást és keresztény értékeket képviseli.
 - Ikonográfia: Az ikonfestészet eszközeivel megörökíthető Putyin, mint egy szellemi vezér, Iljin filozófiájának átörökítőjeként, körülvéve az orosz nemzet szimbólumaival és pravoszláv motívumokkal.

A következő munkafázisban arra kértük a mesterséges intelligenciát, hogy a szimbolikus jelentéstartalmat konnektálja a vizuális kifejezési módokkal.

Az ikonfestészet eszközeivel Iljin gondolatait, Oroszországot, mint a harmadik Rómát, a tőzike szimbolikáját és a Putyin és Iljin szellemi kapcsolatot követhetjük vizuális kifejezésekkel:

1. **Oroszország, mint a Harmadik Róma:**
- *Vizuális Kifejezés:* Oroszországot az ikonok hagyományos stílusában ábrázolva, ahol a pravoszláv egyházi épületek, szentek és orosz kulturális jelképek harmóniában jelennek meg. Az ikonok ábrázolhatják az orosz zászlót és címet, illetve Iljin gondolatait szimbolizáló szenteket és motívumokat.
2. **Tőzike és „A Tavasz a Tél Temetője” Szimbolika:**
- *Vizuális Kifejezés:* A tőzike ábrázolható az ikonokon, szimbolizálva a tavaszi megújulást. Az ikonfestészet stílusában a tél sötétjéből előbukkanó tőzike virág szépen ábrázolhatja a természet és az élet ciklusának szépségét.
3. **Putyin és Iljin Szimbolikus Kapcsolata:**
- *Vizuális Kifejezés:* Egy ikonon Putyin ábrázolható Iljin gondolatainak örököseként, körülvéve az orosz nemzet szimbólumaival és pravoszláv motívumokkal. A képen Putyin lehet az orosz államférfi, aki átveszi Iljin szellemi örökségét.

Ezen vizuális kifejezések az ikonfestészet művészi hagyományaival egyesülve erőteljes eszközök lehetnek a mélyebb szellemi és kulturális üzenetek kifejezésé-

re. Az ikonok egyedi stílusa és jellegzetességei hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a néző mélyebben megértse és kapcsolatba kerüljön az ábrázolt gondolatokkal és szimbolikával.

(A 3. Mellékletben megtalálható a ChatGPT 3,5 teljes prompt szövege.)

<https://chat.openai.com/share/dfa98bb9-2184-4341-bof3-f7438fcc3041>

A munkafázis utolsó szakaszában a képképző rendszer inputját már nem magyar nyelven adtuk meg, mert úgy tapasztaltuk, hogy torzult az információ bizonyos kifejezések a ChatGPT által végzett "visszafordításánál":

„Leucojum vernum, sword, pravoslavlic church props, cemetery, cadaver, Ivan Alexandrovich Ilyin, Putin, tsarist crown, fire, night, display russia icon theme”

A kísérlet utolsó szakaszában a képképző promptot többször futtattuk. Minden alkalommal különböző verziókat adott, de stílusában mindig hasonló.

Midjourney rendszerből néhány példa:

<https://pin.it/38GlleetQ>

<https://pin.it/479Kzjrag>

<https://pin.it/7dyWA1ZpL>

<https://pin.it/3PxcAXQS9>

A NightCafe Studio néhány képe:

<https://pin.it/6niQeeKnc>

<https://pin.it/1KYPX46kZ>

<https://pin.it/5PhPYSjuP>

<https://pin.it/6yNozWSWo>

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban a természetes és mesterséges intelligencia (MI), valamint a művészet és a tudomány bizonyos találkozási pontjainak feltérképezésére tettünk kísérletet bevezetőnkben ígért "receptünk" alapján. Tudományos konyhánk tálalta és kóstolásra kínálta az elkészült produktumokat, ezért itt az ideje értékelni hipotéziseinket.

Első hipotézisünk beigazolódott, amikor azt feltételeztük, hogy a politológiai haikuk és kommentárjaik felhasználásával az ingyenesen elérhető MI képes képet generálni, de ezt kontingencia jellemzi, vagyis az elvárt eredmény nem feltétlenül egyezik a kapott végeredménnyel. Konklúzióként megállapíthatjuk, hogy az MI-alapú képgenerálás számára a (nyers) versek és ezek nem kifejezetten kép-generálási céllal készített értelmezései alapvetően csak esetlegesen/véletlenszerűen lehetnek alkalmasak, mert a kép-generálás olyan prompt-szövegeket (trigger-hatásokat) vár el, amelyek direkt kulcsszavakkal, képkompozíciós utalásokkal, stílus-elvárásokkal látják el az eleve erre váró, ezen direkt hatások feldolgozására előkészített MI-motorokat.

Második hipotézisünk sem dőlt meg, amelyben azt feltételeztük, hogy a felkért fotográfus és az MI által álmodott képi világ logikája divergenciát fog tükrözni. A fotográfus, vagyis a természetes és autonóm intelligencia számára a haikuk és a mikro-tanulmányok együtt hoztak létre egy játékkeret, amely olyan képek születését eredményezte, amelyek nem annyira a haikuk konkrét tartalmához, a verseket alkotó szavakhoz, mondatokhoz, mint inkább a mögöttük álló gondolatrendszerekhez kapcsolódtak, azok perspektívájából tekintenek saját hétköznapi világunkra, míg a mesterséges intelligencia számára a politológiai haikuk asszociációs tere tetszőlegesen bonyolult és komplex lehet, amelyet csak ideális esetben képes egy MI (vö. pl. ChatGPT) gépi asszociációkkal ellátni, s ezen képzettársítások még emberi parancsra sem feltétlenül alkalmasak kép-generálás inputjaként való felhasználásra.

Harmadik hipotézisünk is igazolást nyert, miszerint, az MI képalkotása közelebb kerül a politológiai haikuk tartalmához, amennyiben az MI a tudományos kommentárok megismerése mellett párbeszédet folytat a szerzővel. Ez egyben azt is jelenti, hogy ha – ÚJ MŰVÉSZETI ÁGKÉNT – a kép-generálást inicializáló „prompt-engineer” szerepét betöltő Ember kellően kreatív, akkor az MI-alapú képgenerálás valódi ÚJ ALKOTÁSKAT képes eredményként produkálni, hiszen ilyen instrukciók értelmezésére lett létrehozva. Ezt a kreativitást a sui generis "mélyinterjú" képes volt bizonyos absztrakciós szinten biztosítani, még úgy is, hogy elsősorban a tartalmi elemekre koncentráltunk és a szintén fontosnak tekinthető nyelvi jelrendszert szándékosan mellőztük, annak ellenére, hogy a politológiai haikuk asszociációs terét nemcsak az alkalmazott szavak, hanem azok helyesírása, illetve az írásjelek tudatos használata is jelenti (vö. kis/nagybetű, nyelvváltás, mondatvégi jelek, kiemelések, stb.), melyek értelmezésére azonban az ingyenesen elérhető a ChatGPT alapvetően még nincs felkészítve.

Zárógondolatként megállapíthatjuk, hogy a tudomány és a művészet határmezsgyéjén, vagy akár a saját autonóm szférájukban is, a természetes és a mesterséges intelligencia partnersége, reciprocitása kiaknázzhatatlanul sok lehetőséget kínál a tudományos szakácskönyvek világának megvalósításában.

JEGYZETEK

- 1 <https://images.pexels.com/photos/4570682/pexels-photo-4570682.jpeg?auto=compress&cs=tinysrgb&fit=crop&h=627&w=1200>
- 2 Nagy Károly Zsolt

TRODALOMJEGYZÉK

- Améry, J. 2004, *Az ember önmagáé - Értekezés a meghívott halálról*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.
- Aprisko, P.P. 2007, *Az orosz filozófia története*. Osiris Kiadó.
- Bács, T. 2017, *Bevezetés az ókori Egyiptom művészetébe*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Beyme, von K. 1992, *Die politischen Theorien der Gegenwart*. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Bevir, M. - Rhodes, R.A.W. 2002, *Interpretive Theory*. In: Marsh, D., Stoker, G. (eds.) *Theory and Methods in Political Science*. Palgrave-MacMillan, London. pp. 132-152.
- Biblia, 2011, (ford. Károli Gáspár, újonnan revideált kiadás), Veritas Kiadó, Budapest.
- Biblia Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, 1979, Szent István Társulat, Budapest.
- Castelot, J. J. – Cody, A. 2003, *Izrael vallási intézményei*. In: Jeromos Bibliakommentár III., *Biblikus tanulmányok*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest. pp. 363-406.
- Durkheim, É. 2003, *Az öngyilkosság*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Faley, R. J. 2002, *Leviták könyve*. In: Jeromos Bibliakommentár I., *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, pp 127-153.
- Fodor, Gy. 2007, *Haiku-világ, világ-haiku*. Szkhonion, Vol 2. pp. 24-30.
- Gilligan, C. 2003, *In a Different Voice*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- <https://syllabus.pirate.care/library/Carol%20Gilligan/In%20a%20Different%20Voice%20%28418%29/In%20a%20Different%20Voice%20-%20Carol%20Gilligan.pdf>
- Lowndes, V. 2002, *Institutionalism*. In: Marsh, D., Stoker, G. (eds.) *Theory and Methods in Political Science*. Palgrave-MacMillan, London. pp. 90-108.
- Higginson, W.J. 1992, *The Haiku Handbook: How to Write, Share, and Teach Haiku*. Kodansha USA,
- Hopkin, J. 2002, *Comparative Methods*. In: Marsh, D., Stoker, G. (eds.): *Theory and Methods in Political Science*. Palgrave-MacMillan, London, pp. 249-267.
- Olmezov, K. 2022, *The situation of unfreedom*.
- <https://www.nplusonemag.com/online-only/online-only/the-situation-of-unfreedom/>
- Platon 1984, *Állam*. In: *Platon összes műve I-III*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Redford, D. B. 2001, (Editor in chief), *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*. Oxford University Press.
- Ross, B. 2022, *Writing Haiku: A Beginner's Guide to Composing Japanese Poetry - Includes Tanka, Renga, Haiga, Senryu and Haibun*. Tuttle Publishing USA.
- Snyder, T. 2019, *A szabadság felszámolása*. 21. Század Kiadó.
- Snyder, T. 2016, *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. Basic Books.
- Snyder, T. 2018, *Iván Iljin Putyin Filozófusa*. BUKSZ, Vol. III. 2-4. (nyár-tél), pp. 258-266. http://buksz.c3.hu/180204/06_miapalya.pdf
- Snyder, T. 2017, *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*. Crown.
- Snyder, T. 2018, *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. Crown.
- Szenti, T. 2008, *Haiku*. Norma Kiadó, Hódmezővásárhely.
- Szepes, E. 1996, *A japán moraszámláló vers formái - a haiku*. In: *A mai magyar vers I. Intera - Tevan*, Budapest, pp. 208-219.
- Terebess, G., *Ázsia Lexikon* (online). <https://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/azalea.html>
- Varga, E. 1997, *„Az élet átmenet, a fák kidőlnék” – Óegyiptomi dialógus életről és halálról*. Holmi Vol. IX. 4. pp. 520-530.

<https://docplayer.hu/4791478-Varga-edith-az-elet-atmenet-a-fak-kidolnek-oegyiptomi-dialogus-elet-rol-es-halalrol.html>

Vihar, J. 2010, Ezer magyar haiku. Napkút Kiadó, Budapest.

Vitéz, F. 2022, A vers matematikája. Danubius Noster, Vol 10. 1-2. pp. 176-196.

Wilber, K. 2008, Integrál szemlélet. Ursus Libris.

Kutatási Napló, 2022. <https://miau.my-x.hu/miau/306/PH%201.docx>

MELLÉKLETEK

1. Melléklet - Az kombinatorikai kísérlet eredményei:

Ember1:

Milyen „E2”-vel jelölendő hosszú, képgenerálásra alkalmas szöveg illik az „E1”-jellel ellátott vershez A1&A2, B1&B2, C1&C2, D1&D2 szövegpárok min-tázatai alapján, ha E1=„ Szeretsz? Szavazzál! Téli! -не стреляй- Tavasszal? Választás! Vége?” E2=...???... ÉS A1= „Égj éj! - tűzike... temess... telet, Tete-met... Ivan Iljint? Ne?” A2 = „Lángoló égbolt borul tűzikevel fedett sírokra, ahol a hó már olvad. A sír alatt és felett transzcendentális jelek. Vajon a sír egy politikai etikával foglalkozó személyt rejt?” ÉS B1 = „Azázél? - rút rém! Azáleát, vért legel... (H)Azám! Miért félsz? ” B2 = „A bukott angyal (Azázél) a pokol és a viszály hercegének, a rút rémnek a véres szájából azálea virág-cafatok lógnak ki. A bukott angyal egy sematikus, sikolyba torzult ember arc egyik pupilláján tükröződik vissza, a másik pupillán egy ország felülnézeti térképkörvonala sejlik fel.” ÉS C1 = „ Március 15. KÁosz KÁrpátja KÁrhozat koKÁrdája KÁprázat-kapu ” C2 = „Véres, szakadt kokárdák borítják egy békés hegyi táj meredek lejtőjét. A lejtő alján egy napfény által kiemelt pokoli kapu tátong a Föld mélye felé. Ember alakok kaotikus sokasága csúszik a lejtőn a kapu irányába.” ÉS D1 = „ Olmezovnak Cseresznyevirág Csontmező meredé-lyén Csonka Messiás ” D2 = „Hosszú szakállú tudós hatalmasra tátott szájá-ból a nyelvet borító csontmezőn bolyongó csonka messiás közeleg kezében egy cseresznyevirágba borult fénylő fa felé, melyről matematikai szimbólu-mok, számok hullanak a csontokra.”

Gépi átfogalmazások:

D1&D2: „A messiás hosszú szakállal, cseresznyevirágban, csontmező me- redélyén áll. Az olmezovi tudósok összegyűltek körülötte, miközben a cson- tokra hulló matematikai szimbólumok körbefonják a fénylő fát.”

C1&C2: „A Kárpátokban egy kaotikus táj terül el, ahol a KÁosz és a KÁr- hozat közötti KÁrpátokon átívelő KÁprázat-kapu található. A kaput véres, szakadt kokárdák borítják, miközben az emberek kaotikus csoportokban a kapu irányába csúsznak.”

B1&B2: „Az (H)Azám rémületétől reszketve közelít az elszakadt Azázél, míg a viszály hercegének, a pokol angyalának véres szájából azálea virágok lógnak ki. Az angyal sikolyba torzult arcán egy sematikus ember pupillája tükröződik, míg a másik pupillában egy ország térképének körvonala látszik.”

A1&A2: „A tűzike olvad a tél sírjain, míg a lángoló égbolt felett transzcen- dentális jelek jelennek meg. Vajon mit rejteget a sír, mely politikai etikával foglalkozó személy tetemét őrzi? Ivan Iljin vajon itt van?”

Egyik sem az „E2” megfelelő választása. Nem felelnek meg az adott „E1”- es vershez, amely a szerelemről és választásokról szól.

Ember2:

Úgy írj E2 helyére hosszú, képgenerálásra alkalmas szöveget E1 alapján, ahogy az előbb egyenként újrafogalmazásra kerültek A1&A2, B1&B2, C1&C2, D1&D2 szövegei!

Gép2:

A1&A2: „Szereted? Szavazz! Télen! - ne lőjj - Tavasszal? Válaszd! Vége?”
B1&B2: „Ez az érzés! Csúnya rém! Lépj végre, és vedd a vérét! Az istenem! Miért félsz?”
C1&C2: „Március 15. Káosz Kárpátjának átokkal borított kapuja.”
D1&D2: „Olmezovban, a Cseresznyevirág Csontmező meredek lejtőjén áll a csonka Messiás.”

Ember3: E2 = ???

2. Melléklet: hosszú értelmező szöveg

„2022 februárjában a magyar társadalom életét két meghatározó (egy belföldi és egy külföldi) politikai esemény érintette.

A belföldi az országgyűlési választási kampány magasabb fordulatra kapcsolása volt, mivel az egyéni választókerületi jelölteket legkésőbb február 25-én, a pártlistákat pedig február 26-ig lehetett bejelenteni; a külföldi pedig Oroszország katonai inváziója Ukrajna ellen, ami február 24-én indult meg.

A két intenzív esemény indulattal, félelemmel, egész emocionális cunamival borította el az emberi és társadalmi kapcsolatokat, ennek hatására született az első politológiai haiku s egyben egy új hibrid műfaj megalkotását is eredményezte.

Az eredeti haiku a japán költészet több mint ezer éves hagyományra visszatekintő ősi és rendkívül szigorú, alakilag kötött versformája, melynek az alábbi kritériumok adtak keretet: 17 szótagból épüljön fel, a modern, három soros verzióknak megfelelően az első sor 5 szótagból, a második hét szótagból, míg az utolsó, az elsőhöz hasonlóan, 5 szótagból álljon. A tradicionális japán haiku mindig tartalmaz utalást az évszakra, amelyben keletkezett (kigo), szívesen használja az alliteráció költői eszközét és minden esetben csattanóval zárul.

A magyar haiku művészet egészen a 20. század első feléig nyúlik vissza és összekapcsolódik az epigramma műfajával, ami a japántól meglehetősen idegen. A politológiai haikut egyrészt koncentrált témaválasztása miatt tekinthetjük új műfajnak, amely betartja a klasszikus 17 szótagos versformát és helyyel-közzel a többi jellemzőt is, másrészt sajátosan hazai, magyar hangnem (fájdalom, komorság, ironia, reménykeresés) hatja át.

A 17 szótagba sűrített politológiai koncentrátum témája ugyanis az ember, aki nélkül nincs politika, politika nélkül viszont nincs emberi közösség - utópisztikus világában Platón (1984) ezért helyezi a szerelem mellé a tökéletes politikát, ami azonban már nem is csak emberi...

Az olvasó ebben a kötetben ötven politológiai haikun, ugyanennyi illusztráción, valamint ötszáz mondaton keresztül ismerkedhet meg a politika, a közösséggel való együttlélegzés egy sajátos megközelítésével és egyben az új hibrid műfajjal, amelyben, csakúgy mint a könyv egészében, végig kéz a kézben jár a művészet és a tudomány.

Az egyes haikukhoz illesztett 10-10 mondat segítségével a kötet egy spirituális utazásra is meghívja az olvasót, érdekes módon olyan tájakra, ahol talán csak kevesek keresik a lélek felemelkedésének útjait: a politika kesze-kusza, átláthatatlan útjaira ősidőktől a jövőig, a magyar és a nemzetközi események tükrében.”

3. Melléklet:

Imádságom kard. És a kardom imádság.

ChatGPT

Ez egy nagyon poétikus és képes üzenetnek tűnik. Az „imádságom kard” és „a kardom imádság” kifejezések mélyebb jelentést hordozhatnak, és értelmezhetőek lehetnek különböző kontextusokban. A kifejezések poétikusabbak lehetnek, mint a szó szoros értelmezése.

Az „imádságom kard” lehet azt jelenteni, hogy az imádság vagy a szellemi erő egyfajta védelmi vagy támadó eszközként szolgál az életedben. Ugyanakkor „a kardom imádság” lehet azt jelenteni, hogy a fizikai cselekvés vagy az erőfeszítés szent célt, az imádság szolgálatában áll.

Ezen kifejezések pontos jelentése a saját belső értelmezéseden és a szándékon múlik. Képes vagy további részleteket megosztani ezekkel a kifejezésekkel kapcsolatban, hogy segítsék mélyebb értelmezésükben?

NE

ismered az idézet szerzőjét?

ChatGPT

Sajnálatos módon, az általad említett idézet nem hangzik ismerősnek, és az én tudásom alapján nincs információ arról, hogy melyik szerzőhöz vagy műhöz kapcsolódik. Az idézetek sokféle forrásból származhatnak, beleértve irodalmi műveket, költőket, filozófusokat vagy akár közismert embereket is.

Ha lehetséges, és tudsz több kontextust vagy részletet megosztani az idézetről, például hol hallottad vagy olvastad, további segítséget nyújthatok annak azonosításában.

NE

ismered Ivan Alexandrovics Iljin

ChatGPT

Igen, ismerem Iván Alekszandrovics Iljint (Иван Александрович Ильин), aki orosz filozófus és politikai gondolkodó volt. Iljin 1883-ban született, és 1954-ben hunyt el. Az életének jelentős részét az emigrációban, elsősorban Nyugat-Európában töltötte.

Iljin a politikai filozófiában, a vallásfilozófiában és az etikában vált ismertté. Műveiben erősen támogatta a hagyományos orosz értékeket és a keresztény ortodox hitet. Politikai gondolkodásában az autoritarizmus és a nacionalizmus is szerepet játszott. Iljin kiállt az orosz nemzeti identitás és a hagyományos orosz értékek megőrzése mellett.

Művei közé tartozik az „Oroszország útja” (Put’ Rossii) című esszékötete, ahol részletesen kifejti politikai, társadalmi és vallási nézeteit. Fontos szereplője volt az orosz gondolkodásnak, különösen az emigrációban, és az ő munkássága ma is tárgya az orosz filozófia és politikai gondolkodás vizsgálatának.

NE

az idézet tőle származik tudod azonosítani melyik művében írta
ChatGPT

Az előző válaszaimban említettem, hogy az „imádságom kard” és „a kardom imádság” kifejezésekre vonatkozó idézetet nem találtam Iljin műveiben. Ezen kifejezésekhez semmilyen közvetlen kapcsolatot nem találtam Iván Alekszandrovics Iljin műveiben. Esetleg más szöveggörnyezet vagy pontosabb idézet segíthetne az azonosításban, vagy elképzelhető, hogy a kifejezések más szerzőhöz vagy forráshoz kapcsolódnak.

NE

Putyin mentora és inspirátora lett Iljin
ChatGPT

Iván Alekszandrovics Iljin valóban hatott Vlagyimir Putyinra és néhány más orosz politikusra. Iljin eszméi, különösen a nacionalizmus és az ortodox kereszténység támogatása, érzékeny területekre tett hangsúlyt, amelyek Putyin politikájában is megjelennek.

Putyin nyilvánosan kifejezte tiszteletét Iljin iránt, és az „Oroszország útja” című művét is méltatta. Iljin értékei, különösen az orosz nemzeti identitás, a hagyományos értékek és az ortodox kereszténység védelme, befolyásolhatják Putyin politikáját és retorikáját.

Iljin és Putyin közötti kapcsolat sokak szerint jelentős volt, és Iljin gondolatai hozzájárulhattak az olyan politikai irányvonalakhoz, amelyek a nemzeti identitás, a hagyomány és a vallás szerepét hangsúlyozzák Oroszország politikájában. Azonban fontos megjegyezni, hogy ez a kapcsolat és befolyásolás vitatott lehet, és különböző értelmezéseket kaphat a különböző politikai nézetekkel rendelkező emberektől.

NE

mit gondolsz erről a megállapításról?
ChatGPT

Az Iván Alekszandrovics Iljin és Vlagyimir Putyin közötti kapcsolat és Iljin eszméinek hatása Putyin politikájára komplex és vitatott téma. Néhányan úgy vélik,

hogy Iljin gondolatai, különösen az orosz nacionalizmus és az ortodox kereszténység támogatása, hozzájárulnak Putyin politikai retorikájához és döntéseihez, különösen az orosz identitás és hagyományok erős hangsúlyozásában.

Mások azonban aggályokat fogalmaznak meg a nacionalista és illiberális tendenciák miatt, amelyeket Iljin nézetei magukban hordozhatnak. Az egyes politikai eszmék és gondolatok értékelése a nézőponttól függ, és az Iljin-Putyin kapcsolat is ilyen szempontból értékelhető.

Fontos megérteni, hogy ezek a kapcsolatok és befolyásolások összetettek, és nem lehet egyértelműen és kizárólag egy tényezőre visszavezetni az orosz politika alakulását. Oroszország történelme, társadalmi dinamikái és más politikai tényezők is fontos szerepet játszanak a politikai döntések és az ideológiák formálásában.

NE

A történelemnek mindig vannak olyan szereplői, akik nem érik be egyetlen temetéssel, mi több, halhatatlansággal kacérkodnak, mint Ivan Alexandrovics Iljin, akit először 1954-ben emigránsként Svájcban, majd 2005-ben Moszkvában temettek el - egyelőre azonban csak a testét, mert szellemiségét az Oroszországi Föderáció elnöke, Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin nem engedi temetni, sőt, meghatározó beszédeit az ő gondolataira építi.

ChatGPT

Ez a megállapítás arra utal, hogy Iván Alekszandrovics Iljin, noha fizikailag 1954-ben Svájcban, majd 2005-ben Moszkvában eltemetésre került, szellemisége továbbra is él a mai napig. A megállapítás azt sugallja, hogy Putyin rendkívül fontosnak tartja Iljin gondolatait és eszmevilágát, és ezek a gondolatok meghatározzák az orosz elnök beszédeit és politikai cselekedeteit.

A „halhatatlansággal kacérkodnak” kifejezés azt sugallja, hogy Iljin eszméi, bár fizikailag már nincs köztünk, továbbra is élnek az orosz politikai életben és a közbeszédben, meghatározó befolyást gyakorolva az orosz politikai gondolkodásra.

Fontos megérteni, hogy az ilyen értékelések és kijelentések gyakran részei a politikai diskurzusnak, és különböző politikai érzelmű emberek eltérően értelmezhetik és értékelhetik őket. A politika és a történelem összekapcsolódása gyakran összetett és sokrétű, és különféle nézetek alapján értelmezhető.

NE

Ezért kapott Iljin 2012-ben meteoritdarabokból készített szobrot az ortodox egyháztól, a gondolatait tartalmazó írást 2014-ben minden fontos közszereplő megkapta ajándékba; így lett a 2017-es centenáriumi filmben bolsevizmus elleni hős, végül még az ellenzéki pártok által is idézett teoretikus.

ChatGPT

A leírtak alapján úgy tűnik, hogy Iván Alekszandrovics Iljin emlékének és gondolatainak fontossága a 2010-es években tovább nőtt Oroszországban. A meteoritdarabokból készített szobor, amelyet az ortodox egyház adományozott Iljin

tiszteletére, valószínűleg azt jelzi, hogy Iljin gondolatai és öröksége nagyra értékeli az orosz ortodox közösségben.

Az írást tartalmazó ajándékok, amelyeket fontos közszereplők kaptak, azt mutatják, hogy Iljin gondolatai érdeklődést váltottak ki különböző társadalmi rétegek és politikai vezetők körében is.

Az, hogy Iljin 2017-es centenáriumi filmben bolsevizmus elleni hős lett, és hogy az ellenzéki pártok is idézik őt, azt mutathatja, hogy Iljin eszmái sokrétűen értelmezhetők és befogadhatók különböző politikai csoportok számára. Iljin életművének ilyen széles körű elfogadása és idézése azt jelzi, hogy gondolatai még mindig relevánsak és vitatottak a kortárs orosz politikában és társadalomban.

NE

Iljin politikai teológiájában a nemzeteknek hitből és szeretetből táplálkozó erényes hősökre van szükségük, akik Isten mellett sorakoznak fel, hiszen földi tervében a Teremtő a segítségükre szorul; lovagként a hős megöli Isten ellenségeit: a középosztályt, a demokratát, a kapitalizmust, a bolsevizmust...

ChatGPT

Iván Alekszandrovics Iljin politikai gondolkodásában és teológiájában a nemzetek erényes hőseire és a hitből táplálkozó értékekre helyezte a hangsúlyt. Iljin szerint ezek az erényes hősök Isten mellett állnak, és Isten terveinek kivitelezéséhez járulnak hozzá a földi síkon.

Iljin elképzeléseiben a hős, mint lovag, Isten ellenségeit - például a középosztályt, a demokratát, a kapitalizmust, a bolsevizmust - küzd le. Ebben az értelemben Iljin hősei azok, akik az általa vélt Isteni rend és értékrend védelmezőiként lépnek fel.

Fontos megjegyezni, hogy Iljin gondolkodása erőteljesen befolyásolta a politikai gondolkodást, különösen az orosz ortodox konzervatív körökben. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy Iljin nézetei és az általa lefestett ellenségkép vitathatók és ellentmondásosak, és más politikai és vallási irányzatok élesen kritizálták is azokat.

NE

Iljin Ikonná vált, az újjászületni vágyó orosz birodalom prófétája, pszichoterapeutája, Putyin mentora és inspirátora lett.

ChatGPT

A leírás azt sugallja, hogy Iván Alekszandrovics Iljin személye és gondolatai az Oroszországban meghatározóvá váltak a 21. században. Az „Ikon” kifejezés azt jelzi, hogy Iljin számára egyfajta szentté vagy jelképpé vált az orosz történelemben és politikában.

A kijelentés továbbá említi, hogy Iljin az „újjászületni vágyó orosz birodalom prófétája”. Ez arra utalhat, hogy Iljin látta magát egy olyan Oroszország szószólójaként, amely újjászületik vagy újraerősödik, és lehet, hogy eszmái, értékrendjei az ország jövőjének építésében játszottak kulcsfontosságú szerepet.

Az „orosz birodalom pszichoterapeutája” kifejezés azt sugallhatja, hogy Iljin szellemi vezetőként vagy inspirátorként szolgált az orosz társadalom számára, segítve abban, hogy megbirkózzon az ország történelmi, politikai és társadalmi kihívásaival.

A „Putyin mentora és inspirátora” rész azt mutatja, hogy Iljin személye és gondolatai mély hatást gyakoroltak Vlagyimir Putyinra, az orosz elnökre. Ebben az értelemben Iljin azonosítása Putyin mentoraként és inspirátoraként a politikai és intellektuális kapcsolatukat hangsúlyozza. Az ilyen kapcsolatok az orosz politikai gondolkodásban jelentős hatást gyakorolhatnak.

NE

Nem arra utalunk, hogy Őt láttatják újjászületni vágyó orosz birodalom prófétájának. Ezért alkalmas Putyin példaképének. Aki a élő prófétának tekinti magát. Putyin ehhez a célhoz Iljin tanítását használja fel úgy, hogy azonosul vele.

ChatGPT

Értem, köszönöm az észrevételt és a további magyarázatot. Az utalás, hogy Iván Alekszandrovics Iljin «újjászületni vágyó orosz birodalom prófétája», azt sugallja, hogy Iljin gondolatai és tanításai az orosz politikai retorikában és ideológiában fontos szerepet játszanak. Putyin számára Iljin tanításai lehetnek egyfajta referenciapontként szolgálnak az ország jelenlegi helyzetének és jövőjének értelmezéséhez.

A kijelentés szerint Putyin Iljint példaképének tekinti, és azonosul vele, azt jelzi, hogy Putyin számára Iljin gondolatai inspirációt nyújtanak, és azokat felhasználja saját politikai narratívájában. Az effajta azonosulás és inspiráció fontos szerepet játszhat a politikai vezetők és azok tanítók, gondolkodók közötti kapcsolatokban, és azt is jelzi, hogy Iljin gondolatai hosszú távon hatással lehetnek az orosz politikára és ideológiára.

NE

Imádságom kard. És a kardom imádság. Ezzel a mondattal Iljin arra utal, hogy a szent Orosz földet mind eszmeileg mind pedig fegyverrel meg kell védeni

ChatGPT

Ez egy erős és jelentésgazdag kijelentés, amely a védőszándékot és az eszmei elkötelezettséget fejezheti ki. A „Imádságom kard. És a kardom imádság.” kifejezés azt sugallhatja, hogy a hívő személy, mint Iljin esetében, mindkét szinten kész a védekezésre és a küzdelemre.

Az „imádságom kard” része azt jelenti, hogy az imádság, a szellemi elkötelezettség és a hit olyan eszköz, amellyel védelmezni lehet az értékeket és az eszméket. A „kardom imádság” része pedig arra utalhat, hogy a fizikai védelem és a cselekvés is fontos, és ezt az erőt is az imádság és a hit táplálhatja.

Ez az idézet egyfajta összhangot és egyensúlyt sugall a szellemi és fizikai védelem között, és azt hangsúlyozza, hogy mindkét aspektus szükséges lehet ahhoz, hogy megvédjék a szentnek tartott Orosz földet.

NE

Iljin egy hőst vár oroszország politikai vezetőjének, aki társa a teremtő istennek. Putyin ezt a hős szerepet akarja beteljesíteni. Ez a hős nem csak társa a Teremtő Istennek hanem, a hős nélkül az Isten nem tudja a földet politikailag vezetni. A hős lovagként, politikai vezetőként megöli Isten ellenségeit.

ChatGPT

Az általad leírtak arra utalnak, hogy Iván Alekszandrovics Iljin politikai filozófiájában és vallási nézeteiben egy olyan hőst vár, aki politikai vezetőként és társaként szolgál Isten terveinek kivitelezésében. Iljin elképzeléseiben ez a hős nem csak Isten társa, hanem nélküle Isten nem képes a földet politikailag vezetni. A hősnek lovagként és politikai vezetőként kell fellépnie, hogy megvédje az isteni rendet és eltiporja Isten ellenségeit.

A kijelentésed szerint Vlagyimir Putyin próbálja beteljesíteni ezt a hősi szerepet azáltal, hogy politikai vezetőként lép fel és azonosul Iljin elképzelésével. Az „Isten ellenségei” kifejezés valószínűleg olyan erőket vagy ideológiákat jelent, amelyek az orosz tradíciókat, értékeket és Iljin által támogatott eszméket veszélyeztetik.

Ez a leírás egy olyan politikai és vallási nézetrendszer sugall, amelynek alapjait Iljin gondolatai és Putyin vezetése alkotják. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek az értékelések és magyarázatok részei lehetnek a politikai narratívának és az adott kontextusnak, és különbözőképpen értelmezhetők attól függően, ki és milyen szemszögből vizsgálja őket.

NE

Iljin szerint a hősnek meg kell ölnie a középosztály tagjait.

ChatGPT

Iván Alekszandrovics Iljin életművében nincs közvetlen utalás arra, hogy azt mondta volna vagy írta volna, hogy a hősnek meg kell ölnie a középosztály tagjait. Iljin politikai és filozófiai írásaiban elsősorban az ortodox keresztény értékek, az orosz identitás és a hagyományok támogatására összpontosított. Az ilyen jellegű kijelentés ellentétes lenne azzal a képpel, amit Iljin magáról és gondolatairól alkotott.

Iljinnek az eszmei harcban, ahol a hős Isten ellenségeivel küzd, szerepelnek olyan kifejezések, amelyek az őt fenyegető erőket, mint például a bolsevizmust vagy más ideológiákat, jelzik. Az ilyen kijelentések azonban nem értelmezhetők szó szerinti felszólításként a középosztály tagjainak erőszakos megölésére.

Fontos megjegyezni, hogy a politikai és filozófiai gondolkodók eszméi összetettek és sokrétűek lehetnek, és azokat a teljes kontextusban kell értelmezni. A kijelentések vagy idézetek kontextustól függenek, és a szó szerinti értelmezése gyakran túlságosan leegyszerűsítheti az eredeti szerző szándékait és gondolatait.

NE

tisztában vagy a polgár jelentésével?

ChatGPT

Igen, a „polgár” kifejezésnek többféle jelentése lehet, attól függően, hogy milyen kontextusban használják. Itt van néhány lehetséges jelentése:

1. **Állampolgár:** Általában azt jelenti, hogy valaki jogilag az adott ország állampolgára. Az állampolgárság számos jogot és kötelességet magában foglal, és az állampolgárok általában részt vesznek az adott ország politikai és társadalmi életében.
2. **Polgári személy:** Egy jogi személy, aki jogi kapacitással rendelkezik, azaz jogokkal és kötelezettségekkel.
3. **Polgári társadalom:** Egy olyan társadalmi rendszer, ahol az egyének és a csoportok viszonylag nagy szabadsággal rendelkeznek a saját érdekeik és elképzeléseik kifejezésére, és ahol a kormányzásnak a polgárok hozzájárulásán, részvételén, és véleményén kell alapulnia.
4. **Polgárjog:** A polgári jog ágazata, amely az egyének közötti jogi kapcsolatokat szabályozza.

Amennyiben specifikusabb kontextusról vagy fogalomról van szó, kérem, bővítsé ki a kérdést.

NE

A középosztály tagjait nevezzük polgároknak.

ChatGPT

Igen, helyes. A „polgár” kifejezést gyakran használják az olyan emberek megnevezésére, akik a középosztály tagjai. A középosztályba tartozók általában olyan társadalmi réteget alkotnak, amely nem gazdag, de nem is szegény. Ezek az emberek rendszerint magasabb életszínvonalon élnek, és rendelkeznek bizonyos gazdasági biztonsággal.

Az „állampolgár” kifejezés ebben az összefüggésben azt is sugallhatja, hogy ezek az emberek nemcsak gazdasági értelemben, hanem politikai értelemben is részt vesznek a társadalom életében, például szavaznak és részt vesznek az állampolgári jogok gyakorlásában.

NE

Iljin szerint a hősnek meg kell ölnie a demokratákat, a kapitalistákat és a bolsevikokat

ChatGPT

Nincs bizonyíték arra, hogy Iván Alekszandrovics Iljin kifejezetten és szó szerint azt állította volna, hogy a hősnek meg kell ölnie a demokratákat, a kapitalistákat és a bolsevikokat. Iljin politikai és vallási gondolkodását általában az orosz ortodox keresztény értékek, a hagyományok és a nemzeti identitás támogatására összpontosította.

Iljin gondolatait széles körben értelmezik és kritizálják, és fontos megjegyezni, hogy az évtizedek során sokszor különböző értelmezések és idézetek keringtek róla, különböző politikai célok elérése érdekében. Az ilyen kijelentéseknek általában körültekintően kell kezelni, és fontos figyelembe venni a források megbízhatóságát és a szövegkörnyezetet.

Iljin műveiben megfigyelhető a különböző politikai és filozófiai témák iránti elkötelezettség, azonban ilyen széleskörű kijelentéseit szigorúan és szó szerinti értelemben venni kockázatos lehet.

NE

Fogadd el azt, hogy Iljin gondolatai a radikális pravoszláv egyházi felfogásnak felel meg.

ChatGPT

Iván Alekszandrovics Iljin gondolatai és munkássága valóban szorosan kapcsolódik a radikális pravoszláv nézethez, és ő maga is erősen támogatta az ortodox kereszténység értékeit és szerepét az orosz társadalomban. Iljin a tradicionális orosz értékeket és az orosz ortodox egyház szerepét hangsúlyozta, és politikai nézetei is erőteljesen befolyásoltak az ortodox keresztény ideológiával.

Iljin számára az orosz ortodox kereszténység nemcsak vallási hit, hanem az orosz identitás és kultúra meghatározó eleme is volt. Az ő munkásságában az ortodoxia és a politika szorosan összefonódnak, és a pravoszláv egyház radikális szárnya támogatta Iljin elképzeléseit, különféle társadalmi és politikai kérdésekben, beleértve az orosz nemzet szerepét és az állam jellegét.

Ezért az Iljin gondolatai kapcsán történő beszélgetésekben sokszor találkozunk a radikális pravoszláv nézettel, és a munkássága számos ortodox keresztény és konzervatív csoportban továbbra is releváns lehet. Fontos azonban megjegyezni, hogy a vélemények és értelmezések változhatnak, és a pravoszláv egyház tagjai között is széles skálán mozoghatnak a vélemények Iljin munkásságáról és gondolatairól.

NE

A feladat egy kép készítése Iljin és Putyi eszmeiségéről, amelyben jelenjen meg az orosz ikon festészet

ChatGPT

Sajnálom, de jelenleg csak szöveges formában tudok kommunikálni, és nem tudok képeket készíteni. Azonban megpróbálhatod elképzelni vagy egy művésztől kérni, hogy alkossanak egy olyan képet, amely Iljin és Putyin eszmeiségét szimbolizálja, és amelyben jelen van az orosz ikonfestészet stílusa.

Az ikonfestészet hagyományosan fontos eleme az ortodox kereszténységnek és az orosz kultúrának. Iljin és Putyin eszmeisége esetében az ikonfestészet esetleg a vallási és politikai szimbólumokat, valamint a hagyományok és az orosz identitás erős hangsúlyát jelenítheti meg.

Egy ilyen kép összeállításakor gondolhatnánk az ikonfestészet jellegzetes stílusára, például az aranyozott háttérre, a szent személyek ábrázolására, valamint az ikonokra jellemző szigorú geometriai elrendezésre. Az alkotásban fel lehet használni Iljin és Putyin arcképét, valamint olyan szimbólumokat, amelyek tükrözik az általuk képviselt eszmeiséget.

Ne feledd, hogy az ikonfestészet hagyományosan mély szellemi és vallási jelentéssel bír, így fontos, hogy a kép tiszteletteljes és megfelelő módon fejezze ki a témáját.

NE

Iljin sokáig a fasizmus gondolatait közelítette egymáshoz a radikális pravoszláv gondolkodáshoz

ChatGPT

Iván Alekszandrovics Iljin gondolatait és életművét különbözőképpen értelmezik, és az ő kapcsolata a fasizmussal egy összetett és vitatott kérdés. Iljin élete az orosz polgárháború és az emigráció idejére esett, és különféle politikai és vallási áramlatokkal került kapcsolatba.

Noha Iljin visszautasította a bolsevizmus és a kommunizmus eszméit, az ő nézetei néha a radikális pravoszláv gondolkodás felé hajlottak, amely az ortodox kereszténységet a középpontba helyezte az orosz identitás és az állami élet szervező elvének tekintésében.

Az Iljin és a fasizmus kapcsolatára vonatkozó kérdés sokszor körülöttünk lévő értelmezések és az értelmezők saját szándékai függvénye. Néhány kutató úgy véli, hogy Iljin gondolatai és nézetei néha átfedésben vannak a fasizmus néhány elemével, például az autoritárius állam és a nemzeti identitás fontosságával.

Mások azonban hangsúlyozzák, hogy Iljin összetett személyiség volt, és nézetei nehezen illeszthetők bele egyetlen ideológiába. A megítélése tovább bonyolítódik azáltal, hogy a fasizmus és az Iljin ideje alatt kialakult rendszerek közötti különbségek miatt nehéz egyértelműen meghatározni, hogy az Iljin nézetei mennyire hasonlítottak vagy különböztek a korabeli fasizmusétól.

Mindenesetre az Iljin és a fasizmus kapcsolatának témája összetett, és különböző szempontokról értekeznek róla a történészek és az elemzők.

NE

számunkra a most csak az szélsőséges értelmezések fontosak, mit ailyen szélsőséges Putyin gondolkodása

ChatGPT

Az orosz elnök, Vlagyimir Putyin gondolkodása és politikai tevékenysége sokféleképpen értelmezhető, és vélemények széles skáláját vonhatja maga után. Az értékelését gyakran befolyásolják a geopolitikai szempontok, az orosz politikai és gazdasági helyzet, valamint az egyéni politikai előítéletek.

A „szélsőséges értelmezés” jelentheti, hogy valaki Putyin tevékenységét és politikai nézeteit erőteljesen támogatja vagy kritizálja, és ebben a kontextusban is eltérő álláspontok léteznek.

Azok, akik erőteljesen támogatják Putyint, gyakran méltatják az orosz gazdaság stabilizációját, a nemzetközi szintén betöltött szerepét, valamint a nemzeti identitás és szuverenitás erősítésére irányuló erőfeszítéseit. Ugyanakkor azok, akik kritizálják Putyint, hangsúlyozzák a politikai rendszer autoriter jellegét, a média ellenőrzését, az emberi jogok megsértését és az Oroszországot körülvevő geopolitikai feszültségeket.

A szélsőséges értelmezések fontosak lehetnek azért, hogy kiderítsék, hogyan értékelik az emberek a politikai vezetőket, és ez a megközelítés befolyásolhatja az állampolgárok és a nemzetközi közösség döntéseit. Az ilyen értelmezések azonban gyakran egyszerűsítik a politikai valóságot, és fontos lehet több nézőpont figyelembevétele és a kontextus mélyebb megértése a kiegyensúlyozottabb véleményalkotáshoz.

NE

Putyin oroszország vezérének tekinti magát és azt képzei, hogy az önvédelem kényszere miatt kell állandó területszerző háborúkat folytatnia

ChatGPT

Nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy Vlagyimir Putyin egyértelműen és nyilvánosan kijelentette volna, hogy Oroszországnak állandó területszerző háborúkat kell folytatnia az önvédelem kényszere miatt. Az ilyen kijelentések szó szerinti és pontos nyelvezetüket tekintve sokszor összetett és értelmezhetőek lehetnek, és azok kontextusát figyelembe kell venni.

Putyin Oroszország vezérének tekinti magát, és a vezetői szerep mellett gyakran hangsúlyozza az ország szuverenitását és nemzeti érdekeit. Az orosz kormányzat hivatalos álláspontjai szerint az Oroszország által végrehajtott katonai műveleteket a nemzetbiztonság, a területi integritás védelme, valamint az orosz érdekek és állampolgárok védelme indokolja.

Ugyanakkor az ilyen témájú kijelentéseket gyakran befolyásolja az éppen aktuális geopolitikai helyzet és az adott ország szándékai. Értékelése során fontos megérteni a politikai nyelv kifinomultságait és azt, hogy a nyilvános kijelentések egy politikus vagy vezető szándékait és elképzeléseit sugallhatják, de nem mindig fejezik ki a konkrét cselekvési szándékot.

Az értékelések és az értelmezések ezen a területen gyakran eltérnek a geopolitikai és nemzeti perspektíváktól függően.

NE

Putyin a pravoszláv oroszországon kívüli világot romlottnak tartja

ChatGPT

Vlagyimir Putyin az orosz elnök egyes nyilatkozataiban és politikai beszédeiben kifejezte az orosz ortodox kereszténység és az orosz hagyományok támogatását.

Az ilyen kijelentésekben gyakran hangsúlyozza az orosz identitás és hagyományok fontosságát, különös tekintettel az ortodox kereszténységre.

Putyin egyes beszédeiben utalt arra, hogy az oroszországi értékek és hagyományok támogatása alapvető része az orosz identitásnak, és néha egyfajta kultúrák közötti különbség érzetét fejezi ki. Az ilyen nyilatkozatokban az orosz kormányfő olyan kifejezéseket használt, amelyek az orosz kultúrát és értékeket az „általánosan elfogadhatónak” tartott normákhoz képest értékeli.

Az ilyen megjegyzések és kijelentések nemzetközi kritikát váltottak ki, mivel azoknak az oroszországi kisebbségeknek és az oroszországon kívül élő orosz ajkú közösségeknek, akik nem feltétlenül osztoznak az orosz ortodox kereszténységben és az orosz hagyományokban, valamint más vallások és kultúrák tagjainak, negatív megítélést okozhatnak.

Az ilyen kijelentések megértésekor fontos figyelembe venni a geopolitikai kontextust és azokat a politikai célokat, amelyeket a kijelentéseken keresztül kíván elérni.

NE

találsz hasonlóságot putyin retorikája és Illjin gondolatai között?

ChatGPT

Iván Alekszandrovics Illjin és Vlagyimir Putyin nézeteit összehasonlítani nem egyszerű feladat, mivel mindkét személyiségnek összetett gondolkodása és tevékenysége van. Mindketten orosz politikai és intellektuális vezetők, de időben és történelmi kontextusban különböznek egymástól.

Egyes elemzők szerint azonban Putyin nyilvános beszédeiben olykor megjelennek olyan témák és narratívák, amelyek hasonlítanak Illjin nézeteihez, különösen az orosz identitás, az ortodox kereszténység és a hagyományok támogatásával kapcsolatban. Az egyik közös téma az is lehet, hogy mindketten erős vezetői szerepet vállalnak, amelyben az ország stabilitása, a nemzeti egység és a szuverenitás kiemelt szerepet kap.

Fontos azonban megjegyezni, hogy mindkét személyiséget és gondolkodót széles körben értelmezik és vitatják, és az értékelések függenek az adott személy politikai, történelmi és kulturális kontextusától. Az Illjin és Putyin közötti kapcsolatot értelmezni a szóban forgó időszakok, az események és az egyéni szándékok figyelembevételével kell.

NE

ismered Snyder Timothy illjinről és Putyinról írt könyvét?

ChatGPT

Sajnálom, de a tudásom 2022 januárjáig terjed, és nincs információm arról, hogy Timothy Snyder olyan könyvet írt volna Illjinről és Putyinról. A kutatásaim során nem találtam ilyen témájú könyvet, de lehetséges, hogy azóta újabb publikációk jelentek meg.

Timothy Snyder egy történész és egyetemi tanár, különösen a kelet-európai történelem területén. Legismertebb művei közé tartozik „Bloodlands: Europe

Between Hitler and Stalin” és „On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century”. Ezek a könyvek a totalitarizmus, a történelmi események és a diktatúrák témáit vizsgálják.

Ha érdeklik Snyder munkái, érdemes ellenőrizni a legfrissebb publikációit és kutatásait a könyvtárakban, könyvesboltokban vagy az online könyvtárakban.

NE

A szabadság felszámolása művet ismered?

ChatGPT

Az általam tudott információk alapján nem találtam olyan konkrét művet vagy könyvet „A szabadság felszámolása” címmel, amely egyértelműen az Ön által megjelölt témával foglalkozna. Az irodalomban és filozófiában azonban számos mű szól a szabadság, az autoritárius rendszerek vagy a politikai szabadság kérdéseiről.

Ha ez egy specifikus mű, esetleg egy szerző neve vagy más kulcsszó segítene a keresésben, kérem, hogy bővítse ki az információkat. Esetleg elírás is lehet a címben, tehát az ilyen esetekben további információkra van szükségem a pontos azonosításhoz.

NE

Timothy Snyder: Ivan Ilyin, Putin's Philosopher of Russian Fascism

ChatGPT

A megadott információk alapján nincs tudomásom Timothy Snyder által írt „Ivan Ilyin, Putin's Philosopher of Russian Fascism” című műről. Az utolsó tudásom 2022 januárjáig terjed, és azóta nem vagyok képes friss információkat kapni.

Snyder egy történész, aki az európai és kelet-európai történelem területén ismert. A fenti címet viselő mű esetleg egy kritikai elemzést vagy tanulmányt jelenthet Illjin gondolatairól és a Putyin-kormány politikájához való esetleges kapcsolatáról.

Ha a könyv valóban létezik, és érdeklik Illjin és Putyin kapcsolatával kapcsolatos részletek, érdemes lehet azonosítani és megkeresni a könyvet könyvtárakban, online könyvesboltokban vagy más forrásokban.

NE

The Road to Unfreedom

ChatGPT

A „The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America” Timothy Snyder által írt könyv, amely 2018-ban jelent meg. A könyvben Snyder elemzi a politikai folyamatokat és eseményeket, különös tekintettel Oroszországra, Európára és az Amerikai Egyesült Államokra. A könyv három részre oszlik, mindegyik egyesíti azokat a politikai jelenségeket és eseményeket, amelyek szerinte hozzájárulnak az illiberális demokráciák és a szabadság visszaszorulásához.

A „The Road to Unfreedom” Oroszországot, Ukrajnát, Európát és az Egyesült Államokat érintő eseményeket és politikai folyamatokat vizsgálja, és azt állítja, hogy az illiberális erők és az autokrácia terjedése veszélyezteti a liberális demokráciákat. A könyv többek között az orosz információs háborút, a politikai befolyást, a nacionalizmust és az álhíreket is érinti.

Ez a mű egy politikatörténeti elemzés, és azok számára lehet érdekes, akik érdeklődnek a kortárs politikai fejlemények iránt, különösen azokat, amelyek az Oroszországi Föderációval, Európával és az Egyesült Államokkal kapcsolatosak.

NE

Iljin 2012-ben meteoritdarabokból készített szobrot az ortodox egyháztól
ChatGPT

Sajnálom a félreértést, de jelenlegi tudásom alapján nincs információm arról, hogy Iván Alekszandrovics Iljin 2012-ben meteoritdarabokból készített volna szobrot az ortodox egyháztól. Esetlegesen félreértelmezhetett információk vagy tévedések is előfordulhatnak az ilyen témájú forrásokban.

Iljin volt egy orosz filozófus, író és politikai gondolkodó, aki az orosz ortodox keresztény hagyományokat és az orosz nemzet szellemiségét támogatta. Az ilyen témájú források értelmezésekor fontos, hogy megbízható és pontos információkat használjunk, és az ilyen állításokat ellenőrizzük más forrásokkal, ha lehetséges.

NE

van információd arról, hogy Iljinnek állítottak szobrot?

ChatGPT

Nincs tudomásom arról, hogy Iván Alekszandrovics Iljinnek szobrot állítottak volna. Az utolsó ismert információim 2022 januárjáig terjednek, és azóta nem vagyok képes friss információkat kapni.

Iljin volt egy orosz filozófus és író, és bár néhány körében támogatják és tiszteletteljesen emlegetik, az ilyen jellegű tiszteletadásokat egy adott országban vagy közösségben korlátozottan ismerem. Szobrokat és emlékműveket gyakran azért állítanak, hogy tisztelegjenek egy személyiségi vagy történelmi alak előtt, de ezek az emlékművek általában a helyi kultúrán, történelemben vagy politikai környezeten belül jönnek létre. A pontos információkért érdemes ellenőrizni a helyi forrásokat vagy hivatalos közleményeket, különösen ha ez az információ csak az utóbbi időben jelent meg.

NE

Tőzike virágról tudsz információt adni?

ChatGPT

Igen, természetesen. A tőzike (*Tussilago farfara*) egy évelő növény, amely az astrovirágúak (*Asteraceae*) családjába tartozik. Kedvezőtlen időjárási körülmé-

nyek között is korán megjelennek a virágai, és ezért népszerűek a tavaszi hírnökként.

Íme néhány információ a tözikeről:

1. **Virágzás és megjelenése:** A tözike a tavasz egyik korai hírnöke, gyakran még a hóolvadás előtt megjelennek a sárga virágai. A növény virágai hasonlítanak a hóvirághoz, ezért kapta a „tavaszi hóvirág” vagy „márciusi hóvirág” elnevezést.
2. **Leírás:** A tözike szív alakú leveleivel és sárga virágaival könnyen felismerhető. A növény rendszerint alacsony, szőrös szárral rendelkezik.
3. **Élettani tulajdonságok:** Tradicionálisan a tözike leveleit és virágait népi gyógyászatban is használták, bár körültekintően kell eljárni, mivel egyes alkotórészei veszélyes vegyületeket is tartalmazhatnak.
4. **Elterjedés:** A tözike eredetileg Európában őshonos, de mára már sok más régióban is megtalálható. A növény jól alkalmazkodik a különböző éghajlati és talajviszonyokhoz.
5. **Egyéb információk:** A tözike virágai gyakran először jelennek meg, mielőtt a növény levelei kifejlődnek, és ez a sajátos jellegzetessége miatt a tavasz egyik ikonjává vált.

Fontos megjegyezni, hogy a tözike számos más növényhez hasonlóan némi óvatosságot igényel az emberi fogyasztásra vonatkozóan, mivel bizonyos vegyületeket tartalmazhat, amelyek májproblémákat okozhatnak. Mindig tanácsos ilyen növényekkel kapcsolatban azoknak a tulajdonságainak és alkalmazásainak alapos megértése, akik ezen növényekkel foglalkoznak.

NE

Fontos hogy megjegyezd, hogy a tözike a tavasz hírnöke és a tél temetője ChatGPT

Igen, ez egy szép és jellemző kifejezés a tözike szerepére. A tözike valóban gyakran az első tavaszi hírnök, amely megjelenik a hideg téli hónapok után. A sárga virágai a hóolvadás előtt feltűnnek, és a tavasz közeledtének és a melegebb időjárás elérkeztének jelei.

Ugyanakkor a tözike „a tél temetője” kifejezés is érdekes és szimbolikus. Ebben az értelemben a tözike a téli időszak végét, a hideget és a sötétséget képviselő téli hónapok elbúcsúztatását jelképezi, és helyet ad a tavasz és az élet megújulásának.

Az ilyen kulturális és szimbolikus értelmezések hozzájárulnak a növények és virágok körüli hagyományokhoz, amelyek sok kultúrában mély gyökerekkel rendelkeznek. Köszönöm a megjegyzést, amely további kontextust adott a tözike jelentőségéhez tavaszi és téli szimbólumként.

NE

milyen kontextusokban ismered a tözikét?

ChatGPT

A tözike (Tussilago farfara) különböző kontextusokban szerepel, beleértve a biológiai, kertészeti, kulturális és gyógyászati szempontokat is. Itt néhány olyan kontextus, amelyekben a tözike említhetjük:

1. **Biológia és Kertészet:** Biológiai szempontból a tözike egy évelő növény, amely az astrovirágúak (Asteraceae) családjába tartozik. Kertészetben néha dísznövényként is termesztik. Jellemzői közé tartozik a korai virágzás, és sokan örömmel üdvözlrik a tavaszi hírnökét a kertekben.
2. **Kulturális és Szimbolikus Kontextus:** A tözike sok kultúrában szimbolikus jelentőséggel bír. Mint már említettem, a sárga virágai a tavasz első hírnökei, és néhány helyen a tözike egyfajta tavaszi ikonként szolgál. A „tél temetője” kifejezés is ezt a szimbolikus jelentést erősítheti.
3. **Gyógyászati Felhasználás:** A tözike leveleit és virágait hagyományosan népi gyógyászatban is használták, bár ma már körültekintően kell eljárni, mivel bizonyos vegyületei veszélyesek lehetnek.
4. **Környezetvédelmi Kontextus:** A tözike néhány területen invazív fajként ismert, mivel könnyen elterjed és más növényekkel versenyez. Ez környezetvédelmi és agronómiai szempontból is releváns lehet.

Ezek a kontextusok a tözike különböző aspektusaira összpontosítanak, és azt mutatják, hogy egy növény sokféle szempontból fontos lehet.

NE

Ismered azt a szimbolikát, hogy a tavasz a tél temetője?

ChatGPT

A kifejezés, hogy „a tavasz a tél temetője”, egyfajta szimbolikus nyelvezet, amely azt fejezi ki, hogy a tavasz érkezésekor a téli hónapok véget érnek, és a természetben bekövetkezik az újjászületés és a megújulás. Ez a kifejezés a természeti ciklusokra, az évszakok változására és a tavaszi hónapok jelentőségére utal.

A tél hagyományosan egy hideg és sötét időszak, ahol a természet pihen, és sok növényi és állati élet alvó vagy inaktív állapotban van. Amikor a tavasz eljön, a hosszú téli alvás véget ér, és a természet felébred az életre. A tavasz hozza magával a melegedést, a napfényt, a virágzást és a friss zöld növények megjelenését.

Az ilyen kifejezések gyakran használják a természet jelenségeinek mélyebb értelmezésére és az emberi élmények átvitelére. A „tél temetője” szimbolikája azt sugallja, hogy a tavasz megújulás és élettel való feltöltődés ideje, egyfajta új kezdet, ahol a korábbi időszak végét jelzi.

Ezek a szimbolikus kifejezések és metaforák gyakran megtalálhatók a különböző kultúrákban, irodalomban és népi hagyományokban, amikor az emberek megpróbálnak értelmet találni az évszakok változásában és az élet ciklusában.

NE

Összegezd azt amiről eddig beszéltünk

ChatGPT

Az eddigi beszélgetésünk során a tőzike nevű tavaszi virágot és Iván Alekszandrovics Iljin orosz filozófus életét és gondolatait érintettük. Itt van egy összegzés az eddigi témákról:

1. Tőzike (Tussilago farfara):

- A tőzike egy tavaszi virág, amely gyakran az elsőként virágzó növények közé tartozik.
- Sárga virágai megjelennek a hideg téli hónapok után, és szimbolikusán hirdetik a tavasz közeledtét.
- A tőzike biológiai, kulturális és szimbolikus kontextusokban is fontos lehet.

2. Iván Alekszandrovics Iljin:

- Iljin orosz filozófus volt, aki az orosz ortodox keresztény hagyományokat és az orosz nemzeti identitást támogatta.
- Putyin elnök inspirációjaként ismert, és gondolatai hatással lehetnek a kortárs orosz politikára.
- Iljin nézetei között szerepel a politikai teológia, a nacionalizmus és az illiberális demokrácia.

3. Szimbolika:

- A tőzike a tavasz hírnökeként és a tél temetőjeként ismert. Ez a szimbolika azt jelzi, hogy a tavasz beköszöntével a téli hónapok véget érnek, és a természet megújul.

4. Timothy Snyder és „The Road to Unfreedom”:

- Snyder egy történész, aki a politikai folyamatokat elemzi, beleértve Oroszországot, Európát és az Egyesült Államokat.
- „The Road to Unfreedom” című könyvében Snyder arra összpontosít, hogy az illiberális erők és az autoriter rendszerek terjedése veszélyezteti a liberális demokráciákat.

Ez egy általános összegzés, és ha bármilyen további kérdés vagy részlet van, amiről beszélni szeretnél, kérlek, mond el!

NE

ChatGPT

Látszólag nincs újabb kérdés vagy téma. Ha van még valami, amiről beszélni szeretnél, vagy további információra van szükséged, nyugodtan tedd fel a kérdéseidet!

NE

Iljinnél megjelenik Oroszország mint harmadik Róma gondolata
ChatGPT

Iván Alekszandrovics Iljin gondolataiban valóban szerepel Oroszország mint a harmadik Róma elképzelése. Ez a gondolat arra utal, hogy Oroszország különleges küldetést és szerepet vállal a keresztény világban, és folytatja a Róma és Bizánci Birodalom hagyományát. Az „Első Róma” Constantinápoly, a Bizánci Birodalom volt, amely a Római Birodalom keleti részén fennmaradt a Nyugati Római Birodalom összeomlása után. A „Második Róma” pedig Róma maga, amely a nyugati kereszténység központjává vált.

Iljin az orosz történelem és kultúra mély tiszteletteljes megközelítésével és a pravoszláv kereszténység szemszögéből nézve Oroszországot tekinti a harmadik Rómának. Az ilyen gondolatok gyakran összefonódnak a pravoszláv egyház szerepével és a pravoszláv hit fontosságával Oroszország életében.

Iljin elképzeléseiben tehát Oroszország nem csak egy geopolitikai entitás, hanem egy különleges küldetést hordozó és keresztény kultúrát megőrző civilizáció is. Ezen gondolatok hatással voltak Oroszország identitására és a politikai gondolkodásra, különösen azokban a körökben, amelyek hajlamosak a tradicionális orosz értékeket és az ortodox kereszténységet hangsúlyozni.

NE

Az új információval együtt foglald össze azt amiről beszéltünk. nagyobb hangsúlyt adva annak, hogy Putyin szellemi példaképe Iljin

ChatGPT

Az eddigi beszélgetés során Iván Alekszandrovics Iljin orosz filozófus és gondolatai mellett a tűzike tavaszi virág és a kifejezés „a tavasz a tél temetője” is terítékre került. Kiemeltük, hogy a tűzike az első tavaszi hírnök, szimbolikusan jelezve a hideg téli hónapok végét és a természet megújulását.

Az Iljin által képviselt gondolatok közé tartozik Oroszország szerepe mint a harmadik Róma, egy különleges civilizáció és keresztény kultúra, amelynek mély tiszteletteljes megközelítése az orosz történelem és az ortodox kereszténység iránt. Iljin elképzeléseiben Oroszország nem csupán egy geopolitikai entitás, hanem egy különleges küldetést hordozó és a pravoszláv hagyományokat őrző civilizáció.

Az összefoglalóban hangsúlyoztuk, hogy Iván Iljin szellemi példaképe Vlagyimir Putyin orosz elnöknek. Putyin az Iljin által képviselt gondolatokat felhasználja politikai narratíváiban és beszédeiben, meghatározó beszédeit Iljin gondolataira építi. Ezen keresztül Iljin filozófiája és szellemisége jelentős hatást gyakorolhat a kortárs orosz politikára és Putyin vezetési stílusára.

NE

Arról amiről beszéltünk meg tudod fogalmazni szimbolumok és az ikonfesztészet eszközeivel

ChatGPT

Természetesen, próbáljuk megfogalmazni az eddig beszélt témákat szimbolumok és az ikonfesztészet eszközeivel:

1. Iljin és Oroszország mint Harmadik Róma:

- *Szimbolika:* Oroszország, Iljin gondolatainak vezérlője, a harmadik Róma szerepét játssza, folytatva a keresztény kultúra és identitás hagyományait.
- *Ikonográfia:* Elképzelhető, hogy az ikonfesztészet ábrázolásai bemutatták Oroszországot mint a harmadik Rómát, ahol Iljin gondolatai a pravoszláv ikonok formájában jelennek meg, ahol az orosz nemzeti szimbolumok és vallási motívumok összeolvadnak.

2. Tőzike és „A Tavasz a Tél Temetője” Szimbolika:

- *Szimbolika:* A tőzike, mint tavaszi virág, szimbolizálja a megújulást és az újjászületést, míg a kifejezés „a tavasz a tél temetője” a természet és élet ciklusának szimbolikus megjelenítésére szolgál.
- *Ikonográfia:* Az ikonfesztészet eszközeivel ábrázolható a tőzike virág a téli hónapokon átívelő sötét háttér előtt, kiemelve a tavaszi megújulást. A tél és tavasz ikonjai együttesen tükrözhetik a ciklikus természeti változásokat.

3. Putyin és Iljin Szimbolikus Kapcsolata:

- *Szimbolika:* Putyin Iljin szellemi örököseként jelenik meg, aki az orosz tradíciókat, identitást és keresztény értékeket képviseli.
- *Ikonográfia:* Az ikonfesztészet eszközeivel megörökíthető Putyin mint egy szellemi vezért, Iljin filozófiájának átörökítőjeként, körülvéve az orosz nemzet szimbólumaival és pravoszláv motívumokkal.

Ezen ikonikus ábrázolások által az ikonfesztészet lehetővé teheti a mélyebb szellemi és kulturális üzenetek kifejezését, összekapcsolva a szimbolikus jelentéseket a vizuális kifejezés művészi formáival.

NE

Összekapcsolod a szimbolikus jelentéseket a vizuális kifejezésekkel

ChatGPT

Az ikonfesztészet eszközeivel az Iljin gondolatait, Oroszországot mint a harmadik Rómát, a tőzike szimbolikáját és a Putyin és Iljin szellemi kapcsolatot követhetjük vizuális kifejezésekkel:

1. Oroszország mint a Harmadik Róma:

- *Vizuális Kifejezés:* Oroszországot az ikonok hagyományos stílusában ábrázolva, ahol a pravoszláv egyházi épületek, szentek és orosz kulturális jelképek harmóniában jelennek meg. Az ikonok ábrázolhatják az orosz zászlót és címert, illetve Iljin gondolatait szimbolizáló szenteket és motívumokat.

2. Tőzike és „A Tavasz a Tél Temetője” Szimbolika:

- **Vizuális Kifejezés:** A tőzike ábrázolható az ikonokon, szimbolizálva a tavaszi megújulást. Az ikonfeszítészet stílusában a tél sötétjéből előbukkanó tőzike virág szépen ábrázolhatja a természet és az élet ciklusának szépségét.

3. Putyin és Iljin Szimbolikus Kapcsolata:

- **Vizuális Kifejezés:** Egy ikonon Putyin ábrázolható Iljin gondolatainak örökösének, körülvéve az orosz nemzet szimbólumaival és pravoszláv motívumokkal. A képen Putyin lehet az orosz államférfi, aki átveszi Iljin szellemi örökségét.

Ezen vizuális kifejezések az ikonfeszítészet művészi hagyományaival egyesülve erőteljes eszközök lehetnek a mélyebb szellemi és kulturális üzenetek kifejezésére. Az ikonok egyedi stílusa és jellegzetességei hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a néző mélyebben megértse és kapcsolatba kerüljön az ábrázolt gondolatokkal és szimbolikával.

AKÜLFÖLDI EGYETEMEKRE IRÁNYULÓ ERDÉLYI MIGRÁCIÓ A KÖZÉPKORBAN*

Kulcsár László*

Először talán arról kellene szólni, hogy mi teszi indokolttá, hogy egy negyvenöt éve megjelent könyvet ismertessünk, felhívjuk rá az érdeklődők figyelmét. Mondhatnánk azt is, hogy lám – lám, milyen régóta van jelen a nemzetközi migrációnak ez a Kelet–Nyugat iránya, hiszen ma is ezt tapasztaljuk: a Nyugat-Európai egyetemek vonzása igen nagy. Sőt, az Európai Unió Erasmus programja anyagi nehézségeket is elhárít e folyamat elől. A jelenség tehát aktuális. ahogyan aktuális volt az elmúlt évszázadokban is. Másik indokként felhozhatjuk azt, hogy Tonk Sándor tanulmánya egy új szempontból világít rá az Európán belüli egyenlőtlenségek történeti összefüggéseire, ami realisabb látásmódra ösztönözheti a konvergencia folyamatok mai kutatóit. Ha pesszimistább képet akarunk rajzolni, akkor ráirányíthatjuk a figyelmet a „*path-dependence*” jelenségére, ami a könyvben ismertetett, nagy reményekkel kecsegtetett modernizációs folyamat kibontakozását akadályozta a középkori Erdélyben. Ritka tehát az olyan tanulmány, amely több társadalomtudományi megközelítéshez adhat ma is muníciót akkor is, ha több évtizede született.

A világ első, mai értelemben vett egyetemét Marokkóban, Fez városában alapították 859-ben, ha nem vesszük figyelembe a több mint ezer évvel Fez-i egyetem alapítás előtt már létező indiai oktatási központot (Takshila). A tanulni vágyók vándorlása tehát több ezer évre tekinthet vissza, s minden korban megvoltak azok a tudásközpontok, amelyek megőrizték, fejlesztették és tovább adták a társadalom, az állam, a politika számára szükséges ismereteket, beleértve természetesen a gazdaságot és a hadiipart is. A külföldi, ráadásul nagy presztízsű egyetemek látogatása „sikk” is volt, társadalmi státust reprezentált, zárt körű klub tagságát is jelenthette, ami további előnyökkel kecsegtetett. A Római Birodalom bizonyos korszakaiban például az elit ifjúinak a görög „tudásközpontok” látogatása, tanul-

* Professzor Emeritus, Az „Autonómia és Társadalom” főszerkesztője.

mányútja ezt a státust is hivatott igazolni. A középkorban, akárcsak ma, a jónevű külföldi egyetemeken eltöltött évek sok esetben a társadalmi ranglétrán történő emelkedésnek, a jó munkahely, beosztás elérésének egyik előfeltétele volt.

Más oldalról az is megfigyelhető, hogy az egyetemek által képviselt szellemi központok a történelem során állandó mozgásban vannak, ha sokszor mozdulatlannak tűnnek is. Egyszerre mozognak az időben és a térben, ahogyan a centrum és periféria bonyolult viszonyrendszere is változik. A könyvben több példát találunk erre akár Nyugat, akár Kelet Európáról van szó. Valami azonban állandónak tűnik: *a tudományos, kulturális művészeti központok felé irányuló mozgás.*

Tonk Sándor¹ (1947-2003) könyve ennek (az emberiség fejlődése szempontjából igen fontos tényezőnek globális történeti elemzése még várat magára) a folyamatnak az európai alakulása egy nagyon fontos dimenzióját világítja meg, amikor az Erdélyből kiinduló „*peregrinatio academica*” középkori alakulását vizsgálja. Tudományos munkássága ebben a témában a könyv kiadásával sem szűnt meg, mivel 1994-ben megjelent kandidátusi értekezésében folytatta a kérdés vizsgálatát az 1520-1700 közötti időszakra vonatkozóan. A jelen ismertetésben ez utóbbi dolgozatát csak megemlítjük, hogy lássuk ennek a hatalmas kutatómunkának tovább élését is, részletes értékelésétől információk hiányában el kell eltekintsünk.

Mielőtt a könyv szerkezetére utalnánk, Tonk szemléletére térünk ki, arra a megközelítésre, amellyel kutatásának tárgyát vizsgálja. Ha mindenképpen megakarnánk jelölni azt a diszciplínát, amelynek fogalmi készletét és módszereit használja, akkor azt kellene mondanunk, hogy Tonk Sándor műve véleményünk szerint alapvetően a történetiszociológia területébe tartozik. Az ismertető ezt igen nagy pozitívumként értékeli. A hatalmas kutatómunka eredményeit, nemcsak történeti, de társadalmi, szociológiai kontextusba is helyezi. Több más mellett bizonyítja ezt az is, hogy a korabeli erdélyi társadalom egyes csoportjainak, rétegeinek szerepét, helyzetét és viselkedését az egyházi és közigazgatási bürokrácia fejlődését, amely a városi öngazgatás területén megfigyelhető, összefüggésbe hozza az „egyetemjárás” változó sajátosságaival. Rámutat arra, hogy milyen differenciált ez az egyetemjáró csoport, mennyire eltérő társadalmi, kulturális kötődéssel rendelkezik. A történetiszociológiai szemlélet teszi lehetővé azt is, hogy értelmezni tudja a vizsgált csoport geográfiai, etnikai helyzetének jellemzőit. Nagy figyelmet fordít ezekre a tényezőkre, amit a könyvben közölt 1. sz. térkép (64. old.) is bizonyít. Ezt a térképet jelentősége miatt az ismertetésben is közöljük (ha nem is a legjobb minőségben sajnos).

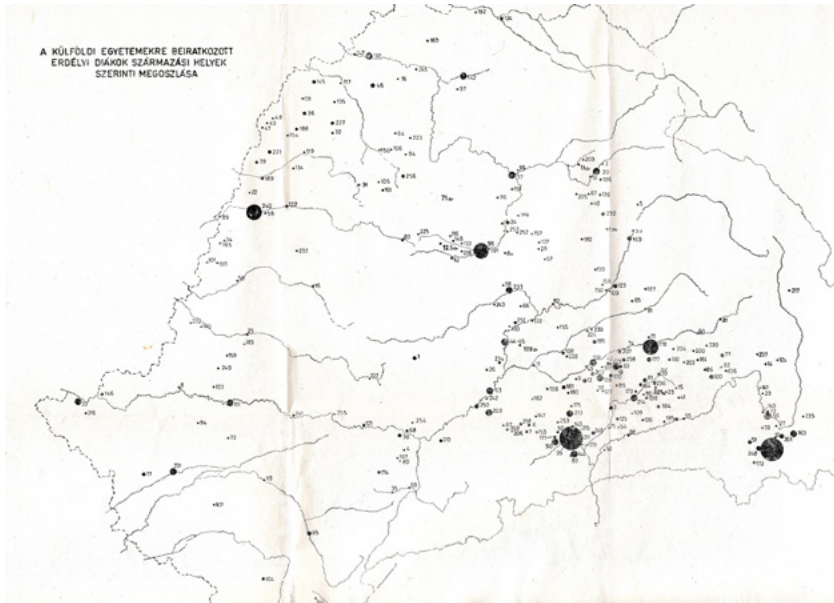
A könyv első fejezetében Tonk a középkori egyetemek történetét vázolja fel, de itt sem egyszerű kronológiáról van szó. Az egyetemek történetét, teljesítményét, szemléletét úgy elemzi, hogy azt belehelyezi a kor három nagy érdekcsoportjainak, a katolikus egyháznak, főként a pápának (mivel az egyetemek működésében a püspöki felfogások és a pápa szemlélete, érdekei gyakran ütköztek), a birodalmaknak és a városi polgárságnak, önkormányza-

toknak, sokszor hármasszorításába. A könyv jól szemlélteti, hogy a három „főhatóság” sokszor bizonytalan érdekszövetségei milyen konfliktusokat jelentettek az egyetemek és a hallgatók számára. Sok esetben a pápa által kiadott rendelkezések korlátozták a város befolyását, vagy a birodalmi érdekek által támogatott város feszült ellen az egyház törekvéseinek. Ha az egyetem kiváltságait a pápa védelmezte a város ellen, természetesen ez a „szabadság” nem következett be „ingyen”. A hallgatók az egyház struktúráját erősítették, s az egyetemnek teljesíteni kellett a pápai kívánságokat az oktatással, az oktatott ismeretekkel kapcsolatban is. Többek között azért is, mert az egyetemek alapításához, különösen a teológiai kar létrehozásához pápai engedély volt szükséges. Az is igaz viszont, hogy mint Tonk bemutatja, különösen a középkor első időszakában az egyházi intézményrendszer számos alkalmazási lehetőséget kínált az egyetemet végzettek számára, s az nem is tudta volna betölteni szerepét nélkülük. Az egyházi dominancia kisebb-nagyobb törésekkel még több évszázadig fennmaradt, s párhuzamosan létezett az európai egyetemek több dimenzióban megfigyelhető differenciálódásával. Nemcsak az egyházi és világi jelleg eltérései jelezték ezt a folyamatot, hanem az oktatás, a tudástranszfer minőségének eltérései is. Tonk elsősorban a Bologna-i, az olasz, valamint a párizsi egyetemek történetét, programját elemzi könyvében. Ezek az egyetemek igen eltérő színvonalon, eltérő habitussal oktattak és történetük is igen változatos volt. Egy-egy kiemelkedő professzor jelenléte felvirágoztatta az egyetemet, de távozásukkal a megszűnés veszélyével kellett szembenézniük. A Montaigu Egyetemet Párizsban a „Teológia Anya segglyuka”-nak csúfolták az ott élők. Rotterdami Erazmus, egy mosónő és egy pap törvénytelen gyermeke, aki oda is járt, mérhetetlenül gyűlölte az egyetemet avított felfogása miatt, de érdekes módon Loyolai Ignác és Kálvin János, akik szintén odajártak, csodálták szigorúsága és egyszerűsége miatt². A kép tehát nem volt egységes, s valószínű, hogy a középkori olasz egyetemek között is igen lényeges különbségek adódtak.

A könyv foglalkozik a Közép- és Kelet Európai egyetemalakítási sikerekkel és kudarcokkal is. A prágai és a krakkói egyetemet sikertörténetként mutatja be, történeti viszontagságuk ellenére. A magyarországi kísérletek pedig elsősorban a kudarcokra jelentettek példát. A pécsi egyetem tiszavirág életét az uralkodó (I. „Nagy” Lajos) érdektelenségének tudja be, a Zsigmond által kétszer is megalapított óbudai egyetem kudarcos élete a belpolitikai változásoknak köszönhető, Mátyás király kezdeményezéseinek sorsát, amely egy budai egyetem alapítását célozta, a király halála pecsételte meg.

A könyv második fejezetében a szerző az erdélyi egyetemjárás statisztikai elemzését végezte el igen nagy gonddal. Közel 2500 Erdélyből a külföldi egyetemekre induló „egyetemjáróról” kapunk információkat. Az elemzés történet-szociológiai jellegét bizonyítja, hogy több igen fontos területi, társadalmi és gazdasági jellemző mentén tipizálja az „egyetemjárókat”, mint például településtípus, településnagyság, társadalmi rétegződés, jövedelmi helyzet. Mindezek mellett

vizsgálja ennek a folyamatnak időbeni alakulását is. Nem egyszerűen grafikonokat rajzol, hanem a folyamat dinamikáját elemzi, amikor ezt a dinamikát összekapcsolja az erdélyi társadalom és gazdaság hosszabb távú trendjeivel éppúgy, mint a külpolitikai, hatalmi helyzet változásaival.

Forrás: Forrás: Tonk (1979) 64. old.

Néhány példát szeretnék csak ismertetni a fenti gondolatok alátámasztására. Nagyon érdekes Tonknak az a gondolata, elemzése, amellyel megmutatja azt a folyamatot, ami az egyházi és a világi értelmiség társadalmi „közeledését”, egymás területére történő „behatolását” jellemzi. Ebben a folyamatban az egyetemet járt egyházi személyek dominanciája folyamatosan mérséklődött és erősödött a világi értelmiség befolyása, ami többek között a városi tisztségviselők szakértelmének növekedését, a városok egy részénél az önkormányzati jelleg erősödését is jelentette. Ez a folyamat a polgári átalakulás dinamizmusát is magával hozta. A hagyományosan erős polgársággal rendelkező városok (Kolozsvár, Brassó, Segesvár, Szeben, Temesvár) mellett a mezővárosok profitáltak elsősorban a polgári középréteghez tartozók, a különböző iparágakban dolgozó mesteremberek ifjuinak értelmiségi pozícióba jutásából. A polgársághoz és a nemességhez tartozók mellett megjelentek a szabadparaszti családból származó „egyetemjárók” is, természetesen korlátozottabb számban.

A polgárosodás folyamatában, a gazdasági és kulturális fejlődésben megfigyelhető térségi, regionális egyenlőtlenségek az „egyetemjárásban” is kimutathatók.

tók. Sőt megkockáztatjuk azt, hogy a ma jelenlévő regionális egyenlőtlenségek mintázata igen hasonló ehhez. Tonk másik térképe (2. térkép, 88 old.) az erdélyi diákok területi megoszlásáról lényegében ezt mutatja. Szatmár, Bihar és Kolozs vármegyék alkotta „félkör” az egyik ilyen mintázat. A másik a sokkal sűrűbb, de nem annyira egybefüggő rajzolat, Fejér vármegye, Medgyes, Szeben és Brassó vidéke. A könyv ezekután bemutatja a diákok életét a külföldi egyetemeken, az oktatás rendjét, a diákok könyvgyűjtő tevékenységét, az erdélyi iskolarendszer megreformálásában, színvonalának emelésében játszott igen fontos szerepüket.

Tonk Sándor hatalmas irodalmat dolgozott fel könyvében. Forrásmunkáinak száma meghaladja a kétezret, benne számos könyv, tanulmány, oklevelek, dokumentumok százai találhatók. Saját bevallása szerint több mint öt évig tartott ezek megismerése, rendszerbe szervezése, értékelése. Tudományos teljesítménye kimagasló abból a szempontból is, hogy komoly gondolati muníciót ad más kutatók számára, így például jelen írás szerzője számára is.

JEGYZETEK

- 1 Tonk Sándor történész kimagasló szerepet játszott az Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Sapientia) létrejöttében, s 2003 - ban bekövetkezett korai haláláig annak első, alapító rektora volt.
- 2 Johnson, P. „A kereszténység története” Európa Könyvkiadó. Budapest. 2005. 711.old.

A KÉZIRATOKRA VONATKOZÓ FORMAI ÉS SZERKESZTÉSI KÖVETELMÉNYEK

Az „Autonómia és Társadalom” c. folyóirat célja

Az „Autonómia és Társadalom” c. folyóirat az ENIGMA Független Kiadó negyedévente megjelenő (kötetenként évente négy számmal és hagyományosan ötödik, különszámmal rendelkező) tudományos folyóirata. Célja, hogy friss információkat, tudományos megközelítéseket, nézőpontokat nyújtson a társadalomtudósok, történészek, politológusok, valamint a közösségeket és a társadalmat érintő szakpolitikák iránt érdeklődő olvasók számára.

Az „Autonómia és Társadalom” c. folyóirat szerkesztői olyan tanulmányokat közölnek, amelyek tájékoztatják olvasóinkat, és bevonják őket a történelemtudomány, a politológia és a társadalomtudományok szempontjából releváns, a folyóirat címével összefüggő kérdések megvitatásába. Ha az A&T-ban szeretne publikálni, a következő formai és szerkesztési követelményeket kell elfogadnia a beküldéshez.

Formai követelmények

1. A kéziratot **CSAK** e-mailben fogadjuk, **Kulcsár László** főszerkesztő számára a autonomyandsociety@gmail.com email címre. Az e-mail mellékleteket tartalmazhat.
2. A folyóirat angol és magyar nyelvű tanulmányokat fogad el.
3. A kéziratokat Microsoft Word formátumban, Times New Roman 12-es méretben, másfeles sorközzel, az absztraktokkal (HU és EN, maximum 5 kulcsszó), a hivatkozásokkal és a mellékletekkel együtt kell elküldeni. A tanulmányokat a szerzőnek elküldés előtt ellenőrizni kell a helyesírási és nyelvtani hibák szempontjából, terjedelmük nem haladhatja meg a 25 oldalt (táblázatokkal, képekkel, térképekkel és ábrákkal együtt). Helyesírási és nyelvtani szempontból hibás kéziratokat a szerkesztőség visszaküldi. Az egyes hierarchikus szinteknél csak a Címsor 1, 2, 3 alkalmazható.
4. A szükséges táblázatokat, képeket, térképeket és ábrákat külön lapokon és szerkeszthető formátumban kell mellékelni. A szerkesztőket tájékoztatni kell a táblázatok, képek, térképek és ábrák megfelelő helyéről a szövegben belül (pl. 1. Táblázat kb. ide).
5. Hivatkozásokat **csak** HARVARD stílusban fogadjuk el.
Lásd pl. <https://usq.pressbooks.pub/harvardagps/>
6. <https://www.usq.edu.au/library/referencing/harvard-agps-referencing-guide>
7. A tanulmányok **nem** tartalmazhatnak lábjegyzeteket a szövegben (kivéve a levelező szerző e-mail címét). Rövid végjegyzetek elfogadhatók.
8. A hivatkozásokat a végjegyzeteket követően, ABC-rendben kell feltüntetni. Lásd az APA-stílust. Az irodalomjegyzék nem tartalmazhat olyan tételeket, amelyekre a szövegben nincs hivatkozás.

Hivatkozási példák

Táblázat, ábra, kép

A táblázatra, a képre, ábrára a szövegben is hivatkozni kell.

Rossz hivatkozás: „lásd az alábbi táblázatot”

Jó hivatkozás: (6. ábra)

A táblázatnak, ábrának, képnek van száma, angol és magyar címe (12 betűtűméret) és forrása (10 betűtűméret). Kerüljük a fölösleges formai, színezési megoldásokat.

A forrás megjelölése táblázat, ábra esetén:

Saját szerkesztés: Forrás: saját szerkesztés

Változtatás nélkül átvett: Forrás: (Kovács, I 2021 p. 282)

Változtatással átvett: Forrás: Kovács, I (2021 p. 282) alapján saját szerkesztés

A forrás megjelölése kép esetén

Saját készítés: Forrás: saját készítés

Átvett kép: Forrás: (Kovács, l 2021 p. 26); Forrás: Hadtörténeti Múzeum;

Forrás: 2 URL cím –

Hivatkozás a szövegben (példák)

Szövegekőzi hivatkozás

Egy szerző (Kovács 2021)

Két szerző (Kovács és Szabó 2021)

Három és több szerző (Kovács et al. 2021)

Több mű: (Kovács, I 2021; Szabó, S et al. 1989); Németh, J & Blogh, D 1889)

Közvetett hivatkozás a szövegben

Kovács (hivatkozva Tóth, K 2011 p. 77) volt az első, aki...

A szegénység nagy probléma (Kovács, I 1776, hivatkozza Tóth 2011 p. 77).

Idézetek a szövegben

30 szónál kevesebb idézet:

Azt írja Kovács, I (2021 p. 55), hogy „xxxxxxxxxxxxxxxxx.”

30 szónál több idézet (idézőjel nem kell)

Azt írja Kovács, I (2021 p 300), hogy ugyan

/a behúzás kötelező/

XX

Hivatkozott irodalomjegyzék

Könyv

Kovács, E. 2000, Cím 3. kiadás, Kiadó, hely, ISBN (ha van)

Farkas, F., Nyúl, I., Lépcső, Á. (szerk.) 1983, Cím. Kiadó. Hely. ISBN

Tanulmány, könyvben

Tóth, E 1978, Cím. In: Kovács, E (szerk.) Cím., Kiadó, Hely ISBN (oldal-oldal)

Folyóirat tanulmány

Szabó, I. 1995 'Tanulmány cím' *Folyóirat cím*, Vol. 32. 4. pp. 234-260.

Szabó, I. és Szabó, T. 2001 'Tanulmány cím' *Folyóirat cím*, Vol. 1. 2. pp. 1-21.

Szerkezeti ajánlások

1. Cím, kiegészítve a szerző(k) nevével (neveivel), fogadó intézménye(i)vel és tudományos beosztásával (beosztásaival), valamint a levelező szerző e-mail címével (lábjegyzetben) a levelező szerzővel való további kommunikáció érdekében.
2. Legfeljebb 250 szavas absztrakt. *Az absztrakt tartalmazza a dolgozat céljait, módszereit, főbb eredményeit és következtetéseit.* Az angol absztrakt tartalmazza a tanulmány címét és a magyar absztrakt nyelviileg helyes angol fordítását.
3. A téma és a vonatkozó szakirodalom ismertetése.
4. Módszertan, adatforrások (ha releváns).
5. Leírás, megállapítások.
6. Összefoglalás/következtetések.
7. A szerkesztő fenntartja a jogot, hogy a tanulmány szerkezetét megváltoztassa az érthetőség és a jelzett követelményeknek való megfelelés érdekében.

A folyóirat a következő rovatokat tartalmazza

1. Tanulmányok
2. Műhelymunkák
3. Gondolatok könyvekről

A cikk elfogadására vonatkozó döntéshozatali folyamat

1. A szerző benyújtja a kéziratot (lásd fent).
2. A folyóirat szerkesztője(i) átnézik a kéziratot
3. elutasítja vagy
4. továbbítja a bírálóknak.
5. A kézirat lektorálási típusa: dupla, anonim jellegű.
6. Szakmai bírálati folyamat
 - a. Az anonim, kettős szakértői lektorálás a következőket jelenti: A bírálók személyazonossága nem ismert a szerző számára, a szerző személyazonossága nem ismert a bírálók számára, a bíráló, és a szerző személyazonossága ismert a (döntéshozó) szerkesztő számára.
7. A folyóirat szerkesztője/szerkesztőbizottsága a módosítások alapján dönt a publikálásról.
8. A folyóirat szerkesztője vagy szerkesztőbizottsága mérlegeli a bírálók visszajelzéseit, és döntésre jut a következők szerint.
 - a. Módosítások nélkül elfogadja (elfogadás): a folyóirat a tanulmányt eredeti formájában teszi közzé.
 - b. A folyóirat publikálja a tanulmányt, de felkéri a szerzőt, hogy végezzen kisebb javításokat (*elfogadás*).

- c. Elfogadja publikálásra a tanulmányt nagyobb módosítások után (*feltételes elfogadás*): a folyóirat publikálja a tanulmányt, amennyiben a szerző(k) elvégzi(k) a bírálók és/vagy a szerkesztők által javasolt nagyobb változtatásokat.
- d. Átdolgozás és újbóli benyújtás (*feltételes elutasítás*): a folyóirat hajlandó a szerzők nagyobb változtatásai után egy újabb döntéshozatali fordulóban újra megvizsgálni a tanulmányt.
- e. Elutasítja a tanulmányt (*teljes elutasítás*): a folyóirat akkor sem publikálja, illetve nem vizsgálja újra a tanulmányt, ha a szerzők jelentős módosításokat hajtanak végre.

A döntéshozatali folyamathoz kapcsolódó információk

1. Egy tanulmány döntéshozatali mérföldkövei a következőképpen kerülnek publikálásra:
 - a. A benyújtás dátuma
 - b. Az elfogadás dátuma
 - c. A közzététel dátuma

A szerkesztői érdekeltségi nyilatkozat

Az „Autonómia és Társadalom” arra kéri a szerkesztőbizottság tagjait, hogy sorolják fel esetleges összeférhetlenségeikkel kapcsolatos információkat. A lista tartalmazza a szerkesztőbizottsági tag egyéb kötelezettségvállalásait és szerepeit, amelyek folyóiratokat, könyveket és kiadványokat készítő társaságokat érintenek.

A szerző összeférhetlenségi nyilatkozata

A szerzők nyilatkoznak, miszerint összeférhetlenség nem áll fenn.

Finanszírozási nyilatkozat

A kutatás/tanulmány valamennyi finanszírozási forrását be kell jelenteni. Be kell jelenteni a finanszírozó szerv szerepét a vizsgálat megtervezésében, az adatok gyűjtésében, elemzésében és értelmezésében, valamint a kézirat megírásában.

Nyilatkozat a szerző(k) hozzájárulásának mértékéről és jellegéről a publikált tanulmányt érintően.

1. A levelező szerző felelős azért, hogy minden szerzői hozzájárulás pontos és az illető társszerző által elfogadott legyen.
2. Az összes szerző szerepét (szerepeit) fel kell tüntetni.
3. A szerzők több szerepben is közreműködhetnek.
4. Nincs olyan szerző, aki nem járult hozzá a tanulmány elkészítéséhez

Az adatok és anyagok elérhetőségére vonatkozó nyilatkozat

Ha releváns: minden szerzőnek be kell illesztenie a kéziratba az „Adatok és anyagok elérhetősége” c. nyilatkozatot, amelyben részletezi, hogy az eredményeket alátámasztó adatok hol találhatók meg. Azoknak a szerzőknek, akik nem kívánják megosztani adataikat, jelezniük kell, hogy nem osztják meg azokat, és meg kell indokolniuk, hogy miért.

A rövidítések jegyzéke

Ha a szövegben rövidítéseket használnak, azokat a szövegben az első használatukkor meg kell határozni, és a rövidítések jegyzékét is meg kell adni.

Köszönetnyilvánítás

Kérjük, tüntessen fel mindenkit, aki hozzájárult a tanulmányhoz, de nem felel meg a szerzőség kritériumainak, beleértve azokat is, akik szakmai írói szolgáltatásokat vagy anyagokat nyújtottak.

A szerzőknek engedélyt kell kérniük a köszönetnyilvánítás szakaszban említett valamennyi személytől.

ETIKAI NORMÁK

A diszkrimináció tilalma

Az „Autonómia és Társadalom” c. folyóirat nem alkalmaz megkülönböztetést életkor, nem, faj, etnikai hovatartozás, nemzeti származás, vallás, identitás, fogyatékoság, egészségi állapot, családi vagy szülői státusz, illetve bármely más, a törvény által tiltott alapon.

A hatásköri visszaélés tilalma

Az „Autonómia és Társadalom” c. folyóirat szerkesztőbizottságának tagjai - akár személyes, gazdasági vagy szakmai előnyszerzés céljából - nem érvényesítik befolyásukat azokkal a potenciális szerzőkkel vagy recenzensekkel kapcsolatban, akik felett közvetlen vagy közvetett felügyeleti, értékelési vagy egyéb hatáskörrel rendelkeznek.

Az „Autonómia és Társadalom” c. folyóirat szerkesztőbizottságának tagjai nem rendelkeznek közvetlen felügyeleti vagy értékelői jogkörrel senki vonatkozásában, akivel főnök-beosztotti, rokonsági vagy szexuális kapcsolatban állnak.

Összeférhetetlenség

Az „Autonómia és Társadalom” szerkesztőbizottságának tagjai a szerkesztői munkájuk során minden befolyástól mentesen végzik munkájukat, és kerülnek az összeférhetetlenség látszatát. Összeférhetetlenség akkor merül fel, ha a szerkesztőbizottság tagjainak személyes vagy pénzügyi érdekei megakadályozzák őket szerkesztői munkájuk elfogulatlan végzésében.

Érdekköszütközések

Az érdekkonfliktusok lehetnek pénzügyi vagy nem pénzügyi jellegűek. Érdekkonfliktus akkor áll fenn, ha a szerzők adatértelmezését vagy az információk bemutatását befolyásolhatják a más személyekkel vagy szervezetekkel fennálló személyes vagy pénzügyi kapcsolataik.

Az „*Autonómia és Társadalom*” c. folyóirat szerzőinek nyilvánossá kell tenniük minden olyan pénzügyi és nem pénzügyi érdekeltséget, amely káros helyzetbe hozhatja őket, ha a kézirat közzététele után nyilvánosságra kerül.

Plágium

Az „*Autonómia és Társadalom*” c. folyóirat tanulmányainak kifejezetten azonosítaniuk kell a szerzőt, és hivatkozniuk kell rá, ha adatokat vagy anyagot vesznek át szó szerint más személy írásos munkájából, legyen az publikált, publikálatlan vagy elektronikusan elérhető. A szerzők publikációikban elismerik és hivatkoznak mások munkájának felhasználására, beleértve a koncepcionális megközelítéseket, modelleket, módszereket, tartalmi vonatkozásokat és egyéb kutatási eszközöket, még akkor is, ha a munkát nem szó szerint idézik. Nem mutatják be mások munkáját sajátjukként, függetlenül attól, hogy az publikált, nem publikált vagy elektronikusan elérhető.

Közzététel utáni vita és javítások

Az „*Autonómia és Társadalom*” c. folyóirat a tartalom közzététele után a szakirodalom javítására szolgáló módszerekkel rendelkezik és kész azok alkalmazására. A publikálás utáni kommentárok vagy viták megjelenését lehetővé teszi, ha a közzétett adatok alternatív értelmezései kerülnek napvilágra. Ebben az esetben kérjük, vegye fel a kapcsolatot a szerkesztővel.

EDITORIAL ISSUES FOR AUTHORS

The “Autonomy & Society” journal has a “C” quality rank from the Hungarian Academy of Sciences, Political Sciences Division.

Manuscript Requirements

The “Autonomy & Society” is a quarterly (one volume of four issues scheduled annually; traditionally, it is supplemented by a fifth, special issue) scientific journal of the ENIGMA Independent Publisher. It is designed to provide information and fresh perspectives on issues of importance to professional social scientists, historians, political scientists, and all readers interested in policies affecting culture, history, and society.

The “Autonomy & Society” editors seek papers that inform our readers and engage them in discussing issues relevant to history, politics, and social sciences. If you want to publish in A&S, you must accept the following writing style guidelines for submission.

1. Send the manuscript by email to László Kulcsár, editor-in-chief autonomyandsociety@gmail.com **ONLY**. Email attachments are acceptable.
2. We accept papers in English and Hungarian.
3. Manuscripts must be sent in Microsoft Word format, Times New Roman 12 size, one-and-a-half-spaced, including abstracts (EN, maximum 5 keywords), references, and appendices. Papers must be checked for misspellings and grammatical errors and not exceed 25 pages (including tables, pictures, maps, and figures).
4. Paper’s recommended structure:
 1. Title, completed with the name(s), host institute(s), and academic position(s) of the author(s) and **an email of the corresponding author** (in a footnote) for further communication.
 2. An abstract of not more than 250 words. The abstract contains the paper’s aims, methods, main results, and consequences.
 3. Explaining the issue and relevant literature.
 4. Methodology, data sources (if relevant)
 5. Description, findings
 6. Summary / Conclusions
5. References (we accept HARVARD style only). See, e.g. <https://usq.pressbooks.pub/harvardagps/>
Papers must not contain footnotes within the body of the text (except the corresponding author’s email). Brief endnotes are acceptable.
6. Required tables, pictures, maps, and figures should be enclosed on **separate sheets** and in **editable format**, if possible. Notify editors of the appropriate position of tables, pictures, maps, and figures within the text (e.g., **Table One about here**).

7. References should be presented following the endnotes in alphabetical order. See HARVARD style.
8. The editor reserves the right to edit all submissions for clarity and length.

The article Acceptance decision-making process

1. Author submits the manuscript (see above)
2. Journal editor(s) screens manuscript
 - rejected or
 - pass to reviewers.
3. Manuscript is anonymized and double peer-reviewed.

Peer Review Process

Anonymized Double Peer Review means: Reviewer identity is not made visible to the author, the author identity is not made visible to the reviewer, reviewer, and the author identity is visible to the (decision-making) editor. The review sheet is available [HERE](#): ...

4. Journal editor/editorial board decides whether to publish based on the amendments.

The journal editor or editorial board considers the feedback provided by the peer reviewers and arrives at a decision.

- accept without any changes (acceptance): the journal will publish the paper in its original form.
 - accept with minor revisions (acceptance): the journal will publish the paper and asks the author to make small corrections.
 - accept after major revisions (conditional acceptance): the journal will publish the paper provided the authors make the changes suggested by the reviewers and/or editors.
 - revise and resubmit (conditional rejection): the journal is willing to reconsider the paper in another round of decision-making after the authors make major changes
 - reject the paper (outright rejection): the journal will not publish or reconsider it even if the authors make major revisions.
5. The history of an article is published as follows:
Date of submission - Date of acceptance - Date of publication

Declarations

Editorial Declaration of Interests

The "*Autonomy & Society*" asks editorial board members to list their potential conflicts of interest. The list includes the board member's other commitments and roles involving journals, books, and societies that produce publications.

Author's conflict of interest declaration

The authors declare no conflict of interest.

Funding declaration

All sources of funding for the research/article reported should be declared. The funding body's role in the study's design and collection, analysis, and interpretation of data and in writing the manuscript should be declared.

The author's contributions to the published work.

- The corresponding author is responsible for ensuring that all authors' descriptions are accurate and agreed upon.
- The role(s) of all authors should be listed.
- Authors may have contributed to multiple roles.
- No author without any contributions

Availability of data and materials section

If relevant: all authors must include an "Availability of Data and Materials" section in their manuscript detailing where the data supporting their findings can be found. Authors who do not wish to share their data must state that it will not be shared and explain why.

List of abbreviations

If abbreviations are used in the text, they should be defined in the text at first use, and a list of abbreviations should be provided.

Acknowledgments

Please acknowledge anyone who contributed to the article who does not meet the criteria for authorship, including anyone who provided professional writing services or materials.

Authors should obtain permission to acknowledge from all those mentioned in the Acknowledgements section.

ETHICAL STANDARDS

Non-discrimination

The "*Autonomy & Society*" does not discriminate based on age; gender; race; ethnicity; national origin; religion; identity; disability; health conditions; marital, domestic, or parental status; or any other applicable basis proscribed by law.

Non-exploitation

Whether for personal, economic, or professional advantage, the "*Autonomy & Society*" editorial board members do not exploit potential authors or reviewers over whom they have direct or indirect supervisory, evaluative, or other authority.

The "*Autonomy & Society*" editorial board members do not directly supervise or have evaluative authority over anyone with whom they have a boss-subordinate, relative, or sexual relationship.

Conflicts of Interest

The "*Autonomy & Society*" editorial board members maintain the highest degree of integrity in their editorial work and avoid conflicts of interest and the appearance of conflict. Conflicts of interest arise when editorial board members' personal or financial interests prevent them from performing their editorial work unbiasedly.

Competing interest

Competing interests may be *financial* or *non-financial*. A competing interest exists when the authors' interpretation of data or presentation of information may be influenced by their personal or financial relationships with other people or organizations. Authors of the "*Autonomy & Society*" should disclose any financial competing interests and non-financial competing interests that may cause them embarrassment if they become public after the publication of the manuscript.

Plagiarism

The "*Autonomy & Society*" articles must explicitly identify and reference the author when they take data or material verbatim from another person's written work, whether published, unpublished, or electronically available. In their publications, authors acknowledge and reference the use of others' work, including conceptual models, measures, instruments, and other research tools, even if the work is not quoted verbatim or paraphrased. They do not present others' work as their own, whether published, unpublished, or electronically available.

Post-publication discussion and corrections

The "*Autonomy & Society*" has in place methods to correct the literature after content publication. Some form of post-publication commentary or discussion should be allowed when alternative interpretations of published data are brought to light. In this case, please contact the Editor.

Lehetőség a változásra

ECHO NONPROFIT NETWORK

Az Echo Network Koordinációs, Beruházó és Finanszírozó Zrt. által fenntartott, több önálló cégből és központból álló holding fejlesztő programjain és szolgáltatásain keresztül 20 éve segíti a társadalmi és gazdasági problémák kezelését. A cégcsoport általános és célzott fejlesztési koncepciók, stratégiai tervek kidolgozásával, kutatási programokkal, képzési projektekkel és innovatív szolgáltatások szervezésével áll a megrendelők rendelkezésére.

ALAPELVEINK

Az Echo Network alapelve, hogy a helyi igényekhez leginkább igazodó, fenntartható szolgáltatásokon, hosszabb projekteken és eseti akcióprogramokon keresztül, felkészült hazai és nemzetközi munkatársakkal érje el alapítói céljait.

Az Echo Network a társadalmi és gazdasági szolgáltatások mellett sokszínű, ágazatközi projekteket is megvalósít, egy-egy probléma köré összegyűjtve több terület szakembereit, akik együtt innovatív szemléletmóddal újszerű válaszokat tudnak adni megoldandó problémákra.

Az Echo Network lehetőséget teremt fiatal, pályakezdő szakembereknek arra, hogy gyakorlatot szerezzenek konkrét projekteken dolgozva. Ennek érdekében a cégcsoport saját ösztöndíjprogramot működtet, pályakezdőket mentorál és gyakorlati helyként vesz részt a duális képzésekben.

Az Echo Network olyan szolgáltató cégcsoport, mely az igényekre valós helyzetképen alapuló komplex programokkal reagál egy modellértékű kutatási, fejlesztési és innovációs hálózat nemzetközileg is elismert tagjaként.

SIKERÜNK TITKA

- ✓ Saját kezdeményezésű, fenntartható célokat szolgáló programjainkban szerves egységet alkot a kutatás, a fejlesztés és az innováció.
- ✓ Programjainkhoz további együttműködő partnereket vonunk be az egyetemi, önkormányzati, állami és vállalati szektorból.
- ✓ A feltárt problémáknak, kutatási eredményeinknek, fejlesztéseknek és innovatív megoldásoknak a legnagyobb célirányos nyilvánosságot tudjuk biztosítani.
- ✓ Tematikus konferenciákat, szakmai műhelyeket szervezünk, újságot, szakmai folyóiratot, módszertani útmutatókat adunk ki.
- ✓ Az ügyfelekkel való közvetlen kapcsolat érdekében szolgáltató irodákat, központokat, intézeteket működtetünk.
- ✓ Támogatjuk az Echo céljaival megegyező, ahhoz kapcsolódó más szervezetek, intézmények, tevékenységét, programjait.
- ✓ Tudásbázist hoztunk létre a folyamatos megújulás elősegítésére, szakkönyvtárat és képző központot is működtetünk, az együttműködésekbe bevont szakemberek tudására is építünk.

WWW.ECHONETWORK.HU

Ára: 1490 Ft

